

บทที่ ๔

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย

ในสมัยรัตนโกสินทร์

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์โดยแยกได้เป็น ๓ สมัย คือ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔, สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง ตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ ถึงรัชกาลที่ ๗ (ตอนปลายของระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์) และสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบันตั้งแต่รัชกาลที่ ๘ ถึง รัชกาลที่ ๑๐ (ช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตย) ซึ่งจะได้กล่าวโดยละเอียดต่อไปนี้

๔.๑ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แบ่งออกได้เป็นสมัยรัชกาลที่ ๑ รัชกาลที่ ๒ รัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔

๔.๑.๑ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑

หลังจากที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงกู้เอกราชและรวบรวมประเทศให้เป็นปึกแผ่น โดยปราบปรามกบฏก๊กต่าง ๆ อาทิ ก๊กพระฝางซึ่งตั้งตนเป็นใหญ่ทำให้ศาสนาวัธมอ อิกทั้งพระศาสนา มีความเลอะเลือนมีอิลัษชีหลบหนีคดีและปลอมตัวเข้ามาบวชเป็นพระภิกษุจำนวนมาก ส่วนเดียรธียที่แต่งกายแอบอ้างเป็นพระภิกษุสงฆ์ พระเจ้ากรุงธนบุรีทำการสอบพระวินัยแก่พระสงฆ์ หากผู้ใดไม่เคร่งครัดต่อพระวินัยจะถูกจับสึกและลงโทษ ส่วนพระที่ปลอมเข้ามาอาศัยพระพุทธศาสนาจะถูกลักข้อมือไม่ให้บวชอีกต่อไป ในปี พ.ศ.๒๓๑๖สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงทรงโปรดให้ตราพระราชกำหนดว่าด้วยศีลสิกขาขึ้นมา เพื่อบังคับพระสงฆ์ให้ปฏิบัติตนอยู่ในกรอบพระวินัยอันดี และให้

พระพุทธรูปที่นั่นคงเกิดความไม่พอใจในหมู่สงฆ์ จึงเกิดความแตกแยกเล็กๆในคณะสงฆ์และฝ่ายบ้านเมืองที่ไม่เห็นด้วยกับการกระทำของพระองค์^๑

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีสวรรคต รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงขึ้นครองราชย์และย้ายราชธานีมาตั้งอยู่ที่กรุงเทพ-ศรีอยุธยาทรงชำระกฎหมายให้ถูกต้อง ส่วนปัญหาความแตกแยกในพระพุทธรูปที่สะสมตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีที่ค้างคั่งอยู่ จึงทรงแก้ไขปัญหาอาทิทรงแต่งตั้งพระราชาคณะที่พระเจ้ากรุงธนบุรีลงโทษปลดจากตำแหน่ง ซึ่งเป็นการใช้อำนาจรัฐมาแต่งตั้งคณะสงฆ์เป็นครั้งแรกในสมัยรัตนโกสินทร์^๒ เป็นการใช้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์เป็นประการแรก ทำการชำระกฎหมายให้เหมาะสมถูกต้องตามหลักเหตุผล และความเป็นธรรมเนื่องจากกฎหมายเดิมที่ใช้สมัยกรุงศรีอยุธยาได้ถูกเผาทำลายและสูญหาย จึงต้องชำระใหม่โดยทรงอาศัยหลักฐานที่ได้จากการหาข้อมูลและฟังคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ ในระยะแรกใช้กฎหมายเดิมที่มีอยู่ ได้แก้กฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยาทำการวินิจฉัยเรื่องต่าง ๆ ต่อมาพ.ศ.๒๓๔๗ มีการถวายฎีกานายบุญศรี ช่างเหล็กหลวง คดีฟ้องหย่าซึ่งอำแดงป้อมยื่นฟ้องหย่านายบุญศรี ทั้งที่ตัวอำแดงป้อมเป็นคู่กับนายราชอรธ คำพิพากษาศาลขัดต่อหลักความยุติธรรม พระองค์มีความสงสัยความถูกต้องในคำพิพากษาว่ามีความถูกต้องตามกฎหมายอย่างไร จึงโปรดให้เทียบกฎหมายที่มีอยู่ ๓ ฉบับ คือ ฉบับที่ศาลใช้ ฉบับที่หอหลวงและที่ห้องเครื่องปรากฏว่าทั้งสามฉบับนั้นตรงกัน และชำระกฎหมายเสียใหม่

กฎหมายตราสามดวงสมัยรัชกาลที่ ๑ ว่าด้วยกฎหมายพระสงฆ์จำนวน ๑๐ ฉบับ กำหนดให้ผู้มีอำนาจหน้าที่ในการชำระอธิกรณ์พิจารณาโทษแก่พระสงฆ์ผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทประพฤติผิดธรรมวินัย ภิกษุสงฆ์ที่มีได้รักษาพระปาติโมกข์ตามประเพณี คบหาฆราวาสยึดติดกามคุณ และไม่เคร่งครัดพระวินัย ให้ส่งฆมารีธรรมการตักเตือนสั่งสอนพระภิกษุสามเณรผู้รับทานนั้นต้องรักษาศีลให้บริสุทธิ์แต่ผู้รับทานไม่รักษาศิกขาบทเลี้ยงชีวิตผิดวินัย เรียกว่าทรัพย์ของฆราวาสซึ่งมิใช่ญาติภิกษุรูปใดต้องอธิกรณ์โดยสงฆ์พิพากษาแล้วให้จับสึก ถ้าภิกษุสามเณรสอนยาก มีฟังอุปัชฌาย์อาจารย์ให้กำจัดเสียอย่าให้เข้าหมู่คณะเป็นอันตราย ถือว่าเป็นการใช้พระราชอำนาจตรากฎหมายพระสงฆ์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรกของสยามประเทศ อันเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจในด้านกฎหมาย

รูปแบบการใช้อำนาจตามกฎหมายพระสงฆ์ แบ่งตามประเภทผู้เกี่ยวข้องเป็น ๓ กลุ่ม คือ

^๑พันจันทนุมาศ (เจิม), พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี, ฉบับพันจันทนุมาศ, (กรุงเทพมหานคร: ศรีบูรพา, ๒๕๕๑), หน้า ๖๙.

^๒เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑, ฉบับเจ้าพระยาทิพากรณ์ข้าบุญนาค, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๖), หน้า๑๖.

กลุ่มแรก ผู้ใช้อำนาจรัฐได้แก่ พระเจ้าอยู่หัวใช้อำนาจทั้งสามคืออำนาจนิติบัญญัติ/อำนาจบริหาร/ อำนาจตุลาการ ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติในการออกกฎหมาย ซึ่งเป็นการออกกฎหมายของฝ่ายบริหารคือพระราชกำหนด ทรงใช้อำนาจบริหารสั่งการผ่านข้าราชการคือสั่งการข้าราชการตรวจตราจับกุมผู้ทำผิดและหากมีความผิดจริงทรงใช้อำนาจตุลาการในการพิจารณาพิพากษาลงโทษ มีโทษตั้งแต่ตักเตือนว่ากล่าวจนถึงประหารชีวิต ซึ่งต่างกับพระมหากษัตริย์ในยุคปัจจุบันที่ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติ, บริหาร, และตุลาการ โดยมีผู้รับสนองพระบรมราชโองการอันเป็นลักษณะความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งมีรูปแบบปกครองและบริหารทางสังคมฝ่ายอาณาจักรหลังเสร็จศึกสงคราม

มีการใช้พระราชอำนาจโดยการตราพระราชกำหนด ถือว่าเป็นการออกกฎหมายของฝ่ายบริหารในฐานะผู้นำของฝ่ายปกครอง การใช้คำสั่งแต่งตั้งสั่งการข้าราชการซึ่งกำหนดให้เป็นเจ้าหน้าที่รัฐ มีหน้าที่กำกับดูแลควบคุมกำกับคณะสงฆ์ในการใช้อำนาจรัฐต่อคณะสงฆ์

กลุ่มที่สองพระสงฆ์ผู้มีหน้าที่ศึกษาพระไตรปิฎกและอบรมสั่งสอนพุทธบริษัท สมกับการที่ขรवासถวายปัจจัย ๔ หากไม่ศึกษาพระธรรมแต่ประพฤติปฏิบัติผิดพระวินัยปาติโมกข์ ตั้งแต่ความผิดเล็กน้อยที่ปลงอาบัติได้เช่นทุกกฎ ไปจนถึงอาบัติร้ายแรงได้แก่ ปาราชิก เช่น อวดอุตริมนุสสรธรรม เป็นต้น หากผิดวินัยขั้นปาราชิกแล้วยังเข้าไปทำสังฆกรรมให้ลงโทษทางอาญาประหารชีวิต เช่นเดียวกับการตายจากความเป็นพระ

ความผิดที่มีลักษณะเป็นโลกวัชชะ ได้แก่ภิกษุเรียไรสิ่งของจากผู้ที่ไม่ใช่ญาติ โดยภิกษุเป็นผู้ทรงศีลและได้รับความเคารพนับถือจึงสมควรทำตนเป็นผู้ขอให้เสียสมณสาธูป นอกจากนั้นยังตรากฎหมายควบคุมความประพฤติให้เหมาะสมกับเป็นสมณสาธูป ที่ร้ายแรงในสายตาชาวบ้านไม่ถึงขั้นปาราชิกแต่ชาวบ้านก็ติเตียน เช่นการคบหาสีกา, การอยู่กับสีกาสองต่อสองในที่ลับลับตาเป็นต้น ความดังกล่าวเป็นมาตรการของรัฐที่วางมาตรการต่อภิกษุสมควรแก่การกราบไหว้ จึงกำหนดให้พระใหม่ก่อนเดินทางจากวัดไปในที่ต่าง ๆ ต้องได้รับอนุญาตจากพระอาจารย์ที่ได้รับมอบหมายให้ดูแล ฉะนั้นครูอุปัชฌาย์อาจารย์จึงมีหน้าที่อบรมสั่งสอนพระนวกะให้รู้จักพระธรรมวินัย รู้จักการปฏิบัติตนในสังคมก่อนเดินทางไปในฐานะนักบวช หากครูอุปัชฌาย์อาจารย์ไม่อบรมสั่งสอนย่อมมีโทษ พระที่ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนให้ลงโทษจับสึก เป็นต้น

กลุ่มที่สาม ขรवासญาติโยมการกระทำที่ถือว่าเป็นความผิดตามกฎหมายพระสงฆ์ มีลักษณะเป็นผู้ร่วมกระทำผิดกับพระภิกษุเช่น พระภิกษุกระทำผิดปาราชิกแต่ขรवासผู้ร่วมในการกระทำผิดให้ลงโทษขรवासด้วยและการเป็นผู้สนับสนุนเช่นพระกระทำผิดแต่ขรवासช่วยปกปิด

ความผิดให้พระขรรษาตีความผิดด้วยในบางกรณี นอกจากนั้นยังมีความผิดซึ่งขรรษาตีไม่มีส่วนร่วมในการทำความผิด แต่ไม่ตักเตือนก็ให้ญาติโยมที่รู้เรื่องนี้แต่ปกปิดได้รับโทษด้วย

โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ในภาพรวม เหมือนสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี คือ แบ่งออกเป็น ๓ คณะ คือ คามวาสีฝ่ายซ้าย อรัญวาสี คามวาสีฝ่ายขวา (คณะป่าแก้ว) มีเจ้าคณะ ๓ รูปคือเจ้าคณะคามวาสีฝ่ายซ้ายดูแลหัวเมืองเหนือ เจ้าคณะคามวาสีขวาดูแลหัวเมืองใต้ เจ้าคณะอรัญวาสีดูแลพระอรัญวาสีทั้งฝ่ายเหนือและใต้^๓

ช่วงต้นรัตนโกสินทร์นี้มีลักษณะการใช้อำนาจต่างจาก สมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี อย่างมากมายโดยมีเหตุผลจากทางการเมืองการปกครอง เพราะปลายยุคกรุงศรีอยุธยาบ้านเมืองขาดเสถียรภาพมีศึกสงคราม พระเจ้าแผ่นดินไม่ให้ความสนใจในพุทธศาสนาเท่าที่ควร สมัยกรุงธนบุรีพระเจ้าแผ่นดินให้ความสำคัญพระศาสนามาก แต่สภาวะบ้านเมืองไม่มั่นคงยังมีศึกสงคราม จึงไม่สามารถสร้างความมั่นคงให้พระพุทธศาสนาได้ ต้นรัชกาลที่ ๑ บ้านเมืองเป็นปึกแผ่นพระองค์จึงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้มั่นคง โดยออกกฎหมายพระสงฆ์ทำให้เกิดเสถียรภาพ และมีโครงสร้างคณะสงฆ์คล้ายคลึงกันที่มีความแตกต่างกันเพียงเล็กน้อย มาจนถึงรัชกาลที่ ๕ ทรงตรา พ.ร.บ. สงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจโดยรัฐบัญญัติกฎหมายพระสงฆ์นั้น เป็นลักษณะควบคุมสั่งการ ให้พระภิกษุและขรรษากระทำตามกฎหมายลายลักษณ์อักษร รวมทั้งจารีตประเพณีที่ดั่งามอันพึงกระทำ อย่างไรก็ตามพระภิกษุยังต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัยเป็นที่ตั้งเป็นอันดับแรก ดังคำที่กล่าวว่าให้พระสงฆ์คล้อยตามกฎหมายบ้านเมืองเท่าที่ไม่ขัดพระธรรมวินัย ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยที่รัฐใช้อำนาจพระราชอำนาจปกครองบ้านเมืองเริ่มที่การสร้างความคิดดีดีสิทธิ์ให้แก่กรุงเทพ-ศรีอยุธยาในครั้งก่อตั้งเมืองหลวงขึ้นใหม่ โดยการสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามขึ้นเพื่อเป็นหลักยึดจิตใจให้แก่ประชาชนในแผ่นดินสยาม จึงต้องหาพระพุทธรูปที่เหมาะสมกับวัดที่คู่บ้านคู่เมืองจากหลักฐานพบว่าราชสำนักรัชกาลที่ ๑ มีการรวบรวมและอัญเชิญพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่มีชื่อเสียงทั้งจากกรุงศรีอยุธยาและจากหัวเมืองทางเหนือลงมากรุงเทพฯ อาทิพระแก้วมรกต, พระพุทธสิหิงค์, พระพุทธชินราช, พระพุทธชินศรี, และพระศรีศากยมุนี รัชสมัยนี้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการแสดงตัวตนของพระเจ้าแผ่นดินในอุดมคติ ซึ่งทำให้กรุงเทพฯ ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ในฐานะเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาควบคู่ไปกับอำนาจทางการเมือง และสร้างความชอบธรรมของพระองค์ เนื่องจากการขึ้น

^๓พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๕), หน้า ๕, ๒๓-๒๗, ๓๓-๓๔.

ครองราชย์ของพระองค์ไม่มีความเกี่ยวข้องกับอำนาจเก่าที่สืบเชื้อสายจากอยุธยา ดังนั้นการแสดงออกถึงการเป็นกษัตริย์ผู้ที่มีบุญบารมีจึงจำเป็นอย่างยิ่ง

การอัญเชิญพระพุทธรูปไม่ได้เพิ่งเกิดในสมัยรัชกาลที่ ๑ แต่พบว่า

๑. มีความสำคัญทั้งวัตถุประสงค์ มิติเวลาและวิธีการวิคิดของคนในราชสำนักมีความแตกต่างไปจากเดิมที่เคยเป็นมา

๒. มีการรวบรวมพระพุทธรูปนับพันองค์มายังวัดพระเชตุพนฯ และใช้เวลานาน

๓. และมีการจัดการที่เป็นระบบด้วยการทำบัญชีตัวเลข บันทึกขนาดและจำนวนพระพุทธรูปอย่างละเอียด

๔. โปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมพระพุทธรูปที่ปรักหักพังจากหัวเมืองเหนือ คือสุโขทัย พิษณุโลก สวรรคโลก ลพบุรี และอยุธยา ลงมาปฏิสังขรณ์

๕. นำไปประดิษฐานไว้ที่วัดพระเชตุพนฯ จำนวน ๑๒๔๘ องค์ บางส่วนที่เหลือก็แจกจ่ายให้เชื้อพระวงศ์หรือข้าราชการคนอื่น ๆ นำไปบูชาตามพระอารามต่าง ๆ

เบื้องหลังการเก็บรวบรวมพระพุทธรูปใน ปี พ.ศ.๒๓๓๗ รัชกาลที่ ๑ มีพระราชโองการสั่งให้ไปรวบรวมพระพุทธรูปตามพระราชศรัทธาและพระราชกุศลในฐานะอัครศาสนูปถัมภ์ เพื่อนำมาทำนุบำรุงและปฏิสังขรณ์จึงให้ข้าราชการไปอัญเชิญมายังวัดพระเชตุพนฯ แสดงให้เห็นวิคิดของชนชั้นสูงที่เปลี่ยนไปว่า "พระมหากษัตริย์ไม่เป็นเสมือนสมมุติเทพ แต่เป็นเพียงมนุษย์ธรรมดาที่ทำนุบำรุงศาสนาให้ยั่งยืนต่อไป" ทั้งไม่ได้อ้างถึงโซกลางหรืออำนาจเหนือธรรมชาติแต่อย่างใดดังจารีตในอดีตเคยเป็นมาในการอุปถัมภ์ศาสนา โดยที่ทรงมีจิตสงเคราะห์นำพระพุทธรูปที่ปรักหักพังนำไปอุปถัมภ์ สืบทอดศาสนาต่อไป อย่างไรก็ตามหากพิจารณาในด้านการเมืองแล้ว พระองค์ทรงดึงศูนย์รวมจิตใจของประเทศราชมายังกรุงเทพศรีอยุธยา อันเป็นการใช้อำนาจแฝงที่แสดงถึงพระราชอำนาจในการปกครองและพระบารมีที่ทรงรวบรวมพระพุทธรูปอันเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกด้วย

แนวคิดการแสดงออกหรือแสดงตัวตนของพระเจ้าแผ่นดิน แต่ละองค์นั้นแตกต่างกันเช่นหลังจากที่พระเจ้าตากสินขึ้นครองราชย์ พระองค์สร้างภาพลักษณ์เป็นพุทธราชาและอัครศาสนูปถัมภ์เช่นกัน ดังที่ปรากฏในใบบอกในสมัยกรุงธนบุรีว่า มีการเชิญพระแก้วมรกตมาประดิษฐานที่กรุงธนบุรี ก่อนถูกย้ายไปยังพระราชวังสมัยรัชกาลที่ ๑ ที่น่าสังเกตพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับที่ใช้อ้างอิงมากที่สุดเช่น พันจันทนุมาศ (เจิม) (ถูกชำระขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๑) ความในพระราชพงศาวดารหลายครั้งอ้างว่า “สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีแสดงตนเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาโดยบริจาคทานและปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดจนเกินไปในช่วงท้ายรัชกาล” ต่างจากพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์เน้นที่ “การปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปและพระอาราม” รวมทั้งการปฏิรูปสถาบันพระศาสนาด้วยการแต่งตั้งตำแหน่ง

พระราชกฤษฎีกาที่ให้การสนับสนุนพระองค์ แทนการอธิบายครองอำนาจด้วยการเป็นพระญาติกับเชื้อพระวงศ์จากสมัยอยุธยา

แนวคิดเรื่องพระมหากษัตริย์เป็นผู้มีบุญบารมีสูงสุดในอดีต เป็นอุดมคติที่สืบทอดกันมาในชนชั้นกษัตริย์อย่างกษัตริย์สุโขทัยและกษัตริย์อยุธยาคือผู้ที่สั่งสมบุญบารมีและให้มากยิ่งขึ้นไปอีกเพื่อเตรียมจะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต โดยการประพาสและสั่งสอนธรรมรวมทั้งบำรุงพระศาสนา ซึ่งอุดมคติแบบนี้ฝังรากลึกอยู่ในอาณาจักรที่ทำกิจกรรมทางการเมืองคู่ไปกับการศาสนา รวมถึงสมัยสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ด้วย ศาสนากับการเมืองของกรุงเทพฯ กับกรุงอังวะ ต้นรัชกาลที่ ๑ ราชสำนักอยู่ในฐานะของผู้ปกครองที่พยายามจะสถาปนาอำนาจเหนือหัวเมืองที่เคยอยู่ใต้อำนาจของอยุธยาให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันก็รวมเอาล้านนา ล้านช้างและกัมพูชาเข้ามาเป็นประเทศราชทั้งพยายามจะรวมหัวเมืองมอญได้แก่ทวาย มะริด ตะนาวศรี ผลก็คือก่อให้เกิดระบบการเมืองแบบจักรวรรดิขึ้น รัชกาลที่ ๑ จึงต้องสร้างความชอบธรรมให้กับระบบการเมืองที่พระองค์สร้างขึ้นใหม่นี้ ผู้ปกครองเมืองในจักรวรรดิทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ ดังนั้นการเอามาตรฐานทางศีลธรรม และราชธรรมมาสร้างความชอบธรรมแก่ระบบการเมืองที่มีศูนย์กลางที่กรุงรัตนโกสินทร์จึงได้ผลดีที่สุด สิ่งสำคัญคือการทำให้กรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นพระเจ้าแผ่นดินตามอุดมคติ เป็นที่ยอมรับทั้งในราชธานีและเมืองประเทศราช เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมาย ได้มีการโจมตีกษัตริย์อังวะว่าเป็นฝ่ายอธรรมควบคู่กันไปกับการสร้างกรุงเทพฯ ให้เป็นศูนย์กลางเรื่องศาสนา ตามพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ข้าราชการรัชกาลที่ ๑ ได้โจมตีกษัตริย์อังวะว่าเป็นผู้ทำลายเมืองอยุธยา และเน้นไปที่การกอบกู้เอกราชของสมเด็จพระเจ้าตากสิน^๔

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสมัยรัชกาลที่ ๑ มีการตรากฎหมายว่าด้วยพระสงฆ์ที่มีลักษณะควบคุมสั่งการแต่เมื่อพิจารณาเนื้อหาอย่างถี่ถ้วนพบว่า มีลักษณะเนื้อหาที่เป็นการเกื้อกูลโอบอุ้มพระศาสนา ให้ปราศจากภัยของอลัชชีเป็นเบื้องต้นเนื่องจากหลังสงครามครั้งกรุงศรีอยุธยาเสียเนื่องมากรุงธนบุรี มีอลัชชีขึ้นมาเป็นพระจำนวนมากเนื่องจากกลัวโทษของการ อีกทั้งพระภิกษุที่ไม่ศึกษาพระธรรมวินัยประพฤติย่อหย่อนทำความเสียหายต่อพระศาสนา ข้าราชการผู้มีหน้าที่ต่อพระศาสนาไม่กระทำตามหน้าที่ซึ่งควรกระทำ การออกกฎหมายพระสงฆ์จำนวน ๑๐ ฉบับนี้ถือว่าเป็นการฟื้นฟูบำรุง

^๔วิราวรรณ นฤปิติ, “ประชาชนติอูร์กิจออนไลน์คอลัมน์: สุวรรณภูมิในอาเซียนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์”, นสพ.มติชนรายวัน, ๒๐ ก.พ. ๕๕, การเมืองเรื่องพระพุทธูปยุคแรกสร้างกรุงเทพฯ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: [https://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1424418034\[๐๗/๐๖/๒๕๖๐\]](https://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1424418034[๐๗/๐๖/๒๕๖๐]).

พระศาสนาให้กลับมาเป็นที่เคารพอีกครั้ง อันเป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนพึงกระทำ กฎหมายฉบับนี้ จึงมีลักษณะโอบอุ้มพระสงฆ์ที่ดีแต่ทำลายอลัชชีที่ทำลายพระศาสนา

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นการเชื่อมโยงระหว่างพระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ ด้านพระพุทธศาสนาอาศัยพระพุทธรูปแสดงถึงความศรัทธาและแนวคิดด้านอื่น ๆ โดยการสร้างพระพุทธรูปองค์หนึ่งที่ได้ชื่อว่าสวยที่สุดในประเทศไทย พระพุทธรูปองค์นี้มีการสอดแทรกแนวคิดทางการเมืองและวัฒนธรรมระหว่างรัฐอยู่ในพระพุทธรูปซึ่งได้แก่พระพุทธรูปซึ่งโดยที่พระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ทรงให้ความสำคัญและอธิบายถึงพระมหากษัตริย์วงศ์ที่ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ที่ล้วนแต่เกี่ยวพันกับพระพุทธรูปทั้งทางตรงและทางอ้อม ปฐมกษัตริย์รัตนโกสินทร์คือพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์ทรงกล่าวถึงว่าพระพุทธรูปสามองค์ได้แก่ พระพุทธรูปชินราช พระพุทธรูปชินศรี และพระศรีศาสดา เป็นเสมือนพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองสยามประเทศ โดยพระพุทธรูปชินราชเป็นฝีมือการสร้างของช่างชาวสยามและชาวลาวเชียงแสน เนื่องจากพระเจ้าศรีธรรมปิฎก (อาณาจักรลาวเดิม) เกรงว่าจะไม่งามเท่าพระพุทธรูปของสุวรรณโลก พระพุทธรูปชินราชตามพงศาวดารภาคเหนือแสดงให้เห็นถึงความหมายที่เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ อันแสดงถึงบุญบารมีของพระยาจักรพรรดิราช ในคติแบบจารีตของผู้คนในภูมิภาคนี้แต่โบราณ^๕

แนวคิดการสร้างกรุงเทพศรี-อยุธยา มีแนวคิดที่แตกต่างจากในอดีต สมัยอยุธยาที่กล่าวถึงพระเจ้าแผ่นดินเป็นเทวดาจุติลงมาสร้างบารมี เพื่อเป็นพระพุทธรูปเจ้าในภายหน้าซึ่งอิงกับคติความเชื่อต่อมาสมัยรัชกาลที่ ๑ ก่อตั้งกรุงเทพฯ เพื่อสร้างบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่นจึงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้มั่นคงโดยการสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามขึ้นเป็นหลักยึดจิตใจให้แก่ประชาชนในแผ่นดินสยาม หากพระพุทธรูปที่เหมาะสมเป็นสง่าราศรีจึงจำเป็นต้องอัญเชิญพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์จากหัวเมืองนำมาประดิษฐานที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และรวบรวมพระพุทธรูปที่มีชื่อเสียงต่าง ๆ มายังกรุงเทพฯ อันเป็นการแสดงถึงบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ จึงมีพระพุทธรูปที่มีชื่อเสียงมาอยู่ในเมืองหลวงแห่งนี้ หลังจากการตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงแต่งตั้งตำแหน่งพระราชอาคันตุกะที่ให้การสนับสนุนพระองค์ซึ่งในอดีตถูกปลดในรัชสมัยก่อนให้มีตำแหน่งดังเดิม ความดังกล่าวถือว่าการเกื้อกูลพระศาสนาให้มีความเข้มแข็งควบคู่ไปกับอำนาจทางการเมืองการปกครองของพระเจ้าแผ่นดิน และสร้างบุญบารมีให้สมกับเป็นพระมหากษัตริย์ไทยที่มีพระพุทธรูปอันศักดิ์สิทธิ์ กอปรกับนำพระพุทธรูปจำนวนมากมาปฏิสังขรณ์ แสดงถึงเป็นผู้ที่มีอำนาจวาสนาคู่ควรกับการเป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

^๕ชาตรี ประกิตนันทการ, พระพุทธรูปชินราชในประวัติศาสตร์สมบูรณาญาสิทธิราชย์, คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑.

อย่างไรก็ตามการอัญเชิญพระพุทธรูปจากดินแดนต่าง ๆ นั้น เป็นการใช้อำนาจแฝงในการขยายพระราชอำนาจในการครอบงำประเทศราชผ่านทางพระพุทธศาสนา

สรุปความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสมัยรัชกาลที่ ๑ มีลักษณะโอบอุ้มเกื้อกูล โดยใช้พระราชอำนาจในการตรากฎหมายพระสงฆ์จำนวน ๑๐ ฉบับ ทรงรวบรวมพระพุทธรูปที่ดงามมายังกรุงเทพฯ รวมทั้งการรวบรวมพระพุทธรูปจำนวนมาก เป็นการแสดงถึงเป็นผู้มีบุญบารมีเพื่อสนับสนุนพระองค์ให้สมกับการเป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์สยาม

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ มีการใช้พระราชอำนาจในรูปแบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจใน ๓ ด้าน คือ ด้านกฎหมาย ด้านการเมืองการปกครอง และด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๔.๑.๑.๑ ด้านกฎหมาย มีการตรากฎหมายพระสงฆ์เป็นครั้งแรก จำนวน ๑๐ ฉบับ โดยการตราได้บัญญัติผู้เป็นเจ้าของพนักงาน ลักษณะความผิดและบทลงโทษอย่างชัดเจน ส่วนผู้ที่รับโทษมีพัฒนาการอย่างมากในการตรากฎหมาย ให้ครอบคลุมไปถึงผู้ให้การสนับสนุนในการกระทำความผิดที่ไม่ห้ามปรามอีกด้วย

๔.๑.๑.๒ ด้านการเมืองการปกครอง ทรงแก้ไขการปกครองสงฆ์ที่เกิดขึ้น สมัยกรุงธนบุรี โดยแต่งตั้งพระราชาคณะที่พระเจ้ากรุงธนบุรีลงโทษปลดออกจากตำแหน่ง อันเป็นการใช้อำนาจรัฐมาแต่งตั้งคณะสงฆ์เป็นครั้งแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นการใช้อำนาจในด้านการปกครองคณะสงฆ์เป็นประการแรก

๔.๑.๑.๓ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีการทำสังคายนาพระไตรปิฎก และทรงรวบรวมพระพุทธรูปจากหัวเมืองต่าง ๆ อันแสดงถึงเป็นผู้มีบุญบารมี อย่างไรก็ตามหากพิจารณาในด้านการเมืองแล้ว พระองค์ทรงดึงศูนย์รวมจิตใจของประเทศราชมายังกรุงเทพฯ-ศรีอยุธยา อันเป็นการใช้อำนาจแฝงที่แสดงถึงพระราชอำนาจในทางการเมืองการปกครอง เป็นต้น

๔.๑.๒ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสมัยรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเป็นช่วงว่างศึกสงคราม พระองค์จึงมีเวลาดูแลบ้านเมือง ทรงมีอัจฉริยภาพด้านกวีนิพนธ์ การดูแลคณะสงฆ์มีการแบ่งการปกครองเล็กน้อย ได้แก่ คณะคามวาสีฝ่ายซ้ายปกครองหัวเมืองทางภาคเหนือ คณะอรัญวาสีปกครองพระนักปฏิบัติธรรมทั่วราชอาณาจักร คณะคามวาสีฝ่ายขวาปกครองหัวเมืองฝ่ายใต้ โครงสร้างของคณะสงฆ์ในรัชสมัยนี้มีการแบ่งการปกครองเช่นรัชกาลที่ ๑ แต่เปลี่ยนชื่อคณะสงฆ์ตามหลักภูมิศาสตร์ โดยให้มีเจ้าคณะปกครองดูแลคณะสงฆ์แบ่งตามภาค เช่นเดียวกับการปกครองบ้านเมือง

- หัวเมืองภาคเหนือและภาคใต้ ให้มีเจ้าคณะสงฆ์ดูแลภาคเหนือและภาคใต้

- ส่วนพระนักปฏิบัติธรรมนั้นให้ดูแลพระป่านักปฏิบัติทั่วราชอาณาจักร เนื่องจากพระในสายนี้มีจำนวนน้อย การปกครองคณะสงฆ์นี้เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ใช้หลักการปกครองเช่นบ้านเมืองมากำกับดูแลทั้งพระวัดป่าและวัดบ้าน^๖

สมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีคติแนวคิดที่เกี่ยวข้องเรื่องบุญและอำนาจเข้ากับผู้ปกครองหรือคนที่มีฐานะสูงกว่า อำนาจนี้เป็นอำนาจที่มาจากการปฏิบัติเฉพาะตัวจึงไม่อาจมอบให้กันได้คตินี้สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยกล่าวในเทศนาจุลยุทธการวงศ์ซึ่งกล่าวว่า “สิ่งอันเป็นแก่นสารจะถือว่าเป็นของตนมิได้ แม้กษัตริย์ที่ทรงสุริยศักดิ์เดชามหันต์บุญญาภพไม่อาจพ้นจากความตายได้ด้วยตามวิสัยโลกธรรมดาแม้ราชสมบัติก็จัดเป็นภูมิอสุภสาธณะ แปลว่าไม่มีใครเป็นเจ้าของ” สรุปคืออำนาจเป็นของส่วนรวมด้วยคติบุญอำนาจ ทำให้มีการแบ่งหน้าที่ทางการเมืองเด็ดขาด หน้าที่การเมืองในอาณาจักรมีการแบ่งอัตโนมัติคือคนที่อยู่ในฐานะชนชั้นนำของสังคม เมื่อขึ้นมาแล้วมีความชอบในหน้าที่ และมีความเหนือกว่าทั้งหมดเป็นความชอบธรรม แต่เป็น “ความถูกต้อง” ต้องทำให้คนที่มีอำนาจอยู่ต่อไป ระดับชาวบ้านหรืออาณาจักรประชาราษฎร์ ก็เป็นองคาพยพของระบบการเมืองที่ไม่มีอำนาจหน้าที่กับการเมืองการปกครองทำให้มีปัญหาว่าจะเอาตัวรอดอย่างไร ตามคติที่ว่าผู้น้อยต้องเขาหาผู้ใหญ่ขึ้น มันก็เป็นสองด้านของคติ อำนาจ กับ บุญ คนมีอำนาจเป็นคนมีบุญมีความชอบธรรม คนไม่มีอำนาจก็ไหว้เขาและรับการสงเคราะห์

คติแบบนี้ทำให้เห็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไทยได้ว่า หลายเรื่องไม่ได้เกิดตอนที่เพิ่งมีนักการเมืองหรือรัฐธรรมนูญแต่มีมาตั้งแต่ก่อตั้งราชอาณาจักรไทยสังคมไทยในปัจจุบันมีการนำเอาศาสนาเข้ามาเป็นอัตลักษณ์ของชาติเพื่อต่อสู้กับความเชื่อและอุดมการณ์สมัยใหม่อื่น ๆ การเมืองกลายเป็นเรื่องของอำนาจในการจัดสรรผลประโยชน์ รัฐสมัยใหม่มีความหลากหลายเกิดเป็นศีลธรรมแบบใหม่ ประชาชนมีส่วนร่วมในการเมืองการปกครองแต่ในปัจจุบันก็ยังพบการใช้เรื่องศาสนาเป็นเครื่องมือทางอุดมการณ์ สถาบันสงฆ์เข้ามารับใช้นโยบายการเมืองรวมถึงมีการเสนอให้ใช้หลักศาสนาเข้ามาอยู่ในหลักการปกครองอีกด้วย^๗

สรุปรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์สมัยรัชกาลที่ ๒ ส่วนใหญ่เหมือนรัชกาลที่ ๑ ซึ่งตรากฎหมายพระสงฆ์เพื่อควบคุมความประพฤติพระสงฆ์ให้อยู่ในกรอบของพระธรรมวินัยรูปแบบการปกครองสงฆ์ในรัชกาลที่ ๒ นั้นแบ่งออกเป็น ๓ คณะ ได้แก่

^๖พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๒๔.

^๗ธนศ อารณีสวรรณ, ศาสนากับการเมือง (๒) : พุทธศาสนากับการเมืองไทย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://prachatai.com/journal/2015/02/58062> [๐๒/๑๒/๒๕๕๙].

คณะแรก คือ ความวาสีฝ่ายซ้าย ปกครองคณะสงฆ์หัวเมืองภาคเหนือ

คณะที่สอง คือ อรัญวาสี ปกครองพระสายปฏิบัติธรรมทั่วราชอาณาจักร

คณะสุดท้าย คือ คณะความวาสีฝ่ายขวา ปกครองคณะสงฆ์หัวเมืองภาคใต้

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรัชกาลที่ ๒ แทบไม่มีการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากพระองค์ทรงเป็นกวีนิพนธ์จึงให้ความสำคัญด้านการแต่งร้อยแก้วร้อยกรองเป็นพิเศษ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรัชกาลนี้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจมีลักษณะโอบอุ้มเกื้อกูลพระศาสนา

๔.๑.๒.๑ ในด้านการเมืองการปกครอง ทรงนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาปกครอง กล่าวว่า “อำนาจเป็นของส่วนรวมด้วยคติบุญอำนาจ ทำให้มีการแบ่งหน้าที่ทางการเมืองเด็ดขาด” โดยในส่วนของอาณาจักรให้จัดการด้านการเมือง อาจสรุปได้ว่าพระศาสนาไม่ควรยุ่งเกี่ยวทางการเมืองโดยตรง แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธการที่พระพุทธศาสนาส่งเสริมทางการเมืองในเชิงสร้างสรรค์

๔.๑.๒.๒ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจด้านเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทรงเทศนาจุลยุทธการวงศ์ ซึ่งกล่าวว่า “สิ่งอันเป็นแก่นสารจะถือว่าเป็นของตนมิได้.....” แสดงถึงการที่พระองค์ทรงศึกษาพระพุทธศาสนาในเรื่องอัตตาตัวตน ทรงยังกล่าวว่า แม้กษัตริย์ที่ทรงอำนาจยังไม่อาจพ้นจากความตายได้ พระองค์กล่าวถึงสมบัติว่า “เป็นภูมิอสุภสธารณะ แปลว่าไม่มีใครเป็นเจ้าของ”

๔.๑.๓ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเริ่มแนวคิดมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างปกครองคณะสงฆ์ที่แตกต่างจากเดิมคือการตั้งธรรมยุติกนิกาย ในรัชกาลที่ ๓ นี้ คณะอรัญวาสีมีเพียงตำแหน่งเจ้าคณะโดยไม่มียวดยุติการปกครอง เพราะเนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยุบคณะอรัญวาสีมีแต่เจ้าคณะ ส่วนคณะธรรมยุติถือกำเนิดขึ้นมาและพยายามที่จะแยกคณะออกจากการปกครองคณะเดิมแต่ไม่เป็นผลในสมัยรัชกาลที่ ๓ ธรรมยุติกนิกายยังรวมอยู่ใต้การปกครองของคณะกลางตลอดสมัยรัชกาลที่ ๓

โดยที่รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๒ มีการปกครองแบ่งได้เป็น ๓ คณะคือความวาสีเหนือและความวาสีใต้ ส่วนอรัญวาสีดูแลพระนักปฏิบัติพระวัดป่าทั่วประเทศ สมัยรัชกาลที่ ๓ มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองรูปแบบคณะสงฆ์ที่แตกต่างจากเดิมเริ่มมีแนวคิดจัดตั้งคณะธรรมยุติโดยแต่งตั้งสมเด็จพระพุฒาจารย์เป็นพระราชาคณะ แต่ไม่ได้กำหนดให้มีพื้นที่ปกครองโดยให้ขึ้นกับการปกครองคณะกลางเป็นครั้งแรก

สรุปสมัยรัชกาลที่ ๓ การปกครองคณะสงฆ์มีการปรับเปลี่ยนบ้างเล็กน้อยคือ

๑) คณะเหนือเรียกว่า คณะความวาสีฝ่ายซ้าย ปกครองคณะสงฆ์หัวเมืองภาคเหนือ

๒) คณะได้เรียกว่า คณะคามวาสีฝ่ายขาวปกครองคณะสงฆ์หัวเมืองภาคใต้

๓) คณะกลาง(เพิ่มขึ้นมาใหม่) ปกครองคณะสงฆ์ที่เกิดจากการรวมพระอารามหลวงและวัดราษฎร์บางส่วนในกรุงเทพมหานครเข้าด้วยกันแล้วตั้งขึ้นเป็นคณะใหม่ (คณะธรรมยุติเป็นคณะย่อย)อยู่ใต้การปกครองของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

๔) คณะอรัญวาสีปกครองพระสายปฏิบัติธรรมทั่วราชอาณาจักร แต่ไม่มีวัดในสังกัด อย่างไรก็ตามแต่ละคณะจะมีเจ้าคณะใหญ่เป็นผู้บังคับบัญชาสงฆ์ในสังกัดของตน โดยเจ้าคณะใหญ่ทั้งหมดต้องขึ้นตรงต่อสมเด็จพระสังฆราชซึ่งเป็นประมุขสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร^๔

สมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้พระราชอำนาจปกครองคณะสงฆ์โดยมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะโครงสร้างคณะสงฆ์จากรัชกาลที่ ๒ แต่ลักษณะการใช้อำนาจนั้นโดยใช้พระราชอำนาจตามจารีตประเพณีซึ่งแตกต่างจากรัชกาลที่ ๑ ที่ทรงออกกฎหมายพระสงฆ์ สมัยนี้มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ชัดเจนคือ มีแนวคิดการตั้งธรรมยุติกนิกาย

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ และที่ ๔ มีข้อพิพาทที่ฝรั่งยิวกในวัดไทย วันอาทิตย์เป็นวันที่ฝรั่งในเมืองไทยนิยมยิวกตกปลาตามชนบท เหตุฝรั่งยิวกในวัดตั้งแต่รัชกาลที่ ๓ โดยพระสงฆ์ถือว่าบาปผิดศีล ๕ ควรได้รับการคุ้มครองฝรั่งอ้างว่านอนอยู่นอกวัดแต่บินเข้าวัด จึงไม่ถือว่าเป็นสัตว์ที่วัดคุ้มครองจนเกิดการวิวาทกัน พระไทยให้ฝรั่งมอบนกพิราบที่ยิงตายในวัดแก่พระ ฝรั่งไม่ยอมพระไทยจึงตะตะออยและตีฝรั่งจนได้รับบาดเจ็บ รัชกาลที่ ๓ รับเรื่องร้องทุกข์จึงให้รัชกาลที่ ๔ ซึ่งบวชอยู่ขณะนั้นตัดสินความพิจารณาความ ให้ลงโทษพระนั่งสมาธิกลางแดดครึ่งวันและกวาดวัดอีกหลายชั่วโมง และประกาศห้ามพระภิกษุทำร้ายฝรั่งอีก^๕

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยเห็นภาพชัดเจนขึ้น เนื่องจากเหตุผลทางการเมืองระหว่างรัชกาลที่ ๓ ที่มีอำนาจทหารในปกครองและเจ้าฟ้ามงกุฎที่ทรงผนวช โดยเหตุผลทางการเมือง พระองค์จึงทรงสร้างฐานอำนาจในขณะผนวช อย่างไรก็ตามเจ้าฟ้ามงกุฎขณะผนวชทรงมีอำนาจปกครองสงฆ์ โดยรัชกาลที่ ๓ ทรงไม่เข้าไปก้าวล่วงปกครองสงฆ์ของเจ้าฟ้ามงกุฎ ทั้งมอบอำนาจให้พิจารณาคดีระหว่างพระสงฆ์ที่วิวาทกับฝรั่ง ทรงใช้อำนาจลงทัณฑ์พระสงฆ์ตามควร ความสัมพันธ์ เชิงอำนาจในรัชกาลที่ ๓ มีลักษณะเกื้อกูลกัน โดยที่ลึก ๆ มีความหวาดระแวงระหว่างรัฐกับพระสงฆ์ที่เจ้าฟ้ามงกุฎปกครอง

^๔พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๒๔-๒๗.

^๕น.พ.วิบูล วิจิตรวาทการ, แผ่นดินพระจอมเกล้าฯ (บทความพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ), หน้า ๘๓-๘๔.

รัชสมัยนี้เริ่มมีการใช้พระราชอำนาจต่อพระพุทธศาสนา เพื่อถ่วงดุลอำนาจทางการเมือง

๔.๑.๓.๑ ด้านการเมืองการปกครองมีการแบ่งคณะสงฆ์ใหม่ โดยตั้งคณะกลางขึ้นใหม่ให้ดูแลวัดในกรุงเทพและคณะสงฆ์ธรรมยุติ หากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนจะพบว่า รัชกาลที่ ๓ ทรงหวาดระแวงเจ้าฟ้ามงกุฎที่ขณะนั้นบวชเป็นภิกษุในกรุงเทพ จึงหาวิธีควบคุมลักษณะบัวไม่ให้ช้ำน้ำไม่ให้ขุ่น จึงให้อยู่ภายใต้การปกครองของคณะกลางเพื่อจะได้อยู่ในสายตา จึงถือว่าเป็นการใช้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจลักษณะลับลวงพราง ต่างฝ่ายต่างเฝ้าดูการเคลื่อนไหวของกันและกัน.

๔.๑.๓.๒ ด้านการเผยแผ่พระศาสนาการตั้งคณะธรรมยุติ ถึงแม้จะมีเหตุผลทางการเมือง แต่หลักการในการก่อตั้งขึ้นเพื่อให้พระสงฆ์เป็นผู้เคร่งครัดในพระธรรมวินัย ถือได้ว่าเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เป็นที่น่าเคารพควรแก่การเป็นผู้ได้รับการไหว้กราบ อยู่คู่กับสังคมไทยสืบไป

๔.๑.๔ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

การปกครองคณะสงฆ์สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คณะธรรมยุติกนิกายมีความเจริญเติบโตขึ้นอย่างมากและมีความเป็นอิสระในการบริหารคณะตน โดยสมเด็จพระสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์เป็นเจ้าคณะธรรมยุติ โดยปราศจากการแทรกแซงจากคณะกลาง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์เหตุการณ์ขณะนั้นว่า “คณะธรรมยุติกนิกายนั้น แม้โปรดให้สมเด็จพระสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์เป็นใหญ่ อยู่ในคณะกลางไม่ได้แยกออกตลอดรัชกาล” ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรัชสมัยนี้ สืบเนื่องจากรัชกาลที่ ๒ สวรรคต เจ้าพระมงกุฎ (รัชกาลที่ ๔) ทรงเป็นเจ้าฟ้าองค์ใหญ่ที่สุดมีสิทธิขึ้นครองราชย์ แต่เจ้าฟ้าทับ (รัชกาลที่ ๓) มีคนเคารพยำเกรงมากในขณะนั้นกอรปกับบ้านเมืองสงบเรียบร้อย เมื่อพระราชวงศ์และเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่มาทาบถามให้เจ้าพระมงกุฎ (รัชกาลที่ ๔) จะทรงผนวชต่อไปหรือขึ้นครองราชย์ พระองค์จึงทรงตอบว่า จะทรงผนวชต่อไปด้วยเหตุผลมาจากเพื่อความปลอดภัยของพระองค์เอง (กรณีเช่นนี้มีแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา พระเทียรราชาต้องหนีภัยการเมืองไปบวช เพราะเกรงอำนาจขุนวรรวงศาธิราช และท้าวศรีสุตาจันทร์ซึ่งมีอำนาจปกครองประเทศขณะนั้น ซึ่งต่อมาขุนพิเรนทร์ตำแหน่งเจ้ากรมพระตำรวจขวา และคณะทำการยึดอำนาจจากท้าวศรีสุตาจันทร์ และเชิญพระเทียรราชาให้มาครองราชย์พระนามว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ หรือพระเจ้าช้างเผือก)^{๑๐}

^{๑๐} สุขสมาน วงศ์สุวรรณ, ประวัติศาสตร์การปกครองของไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บำรุงสาส์น, ๒๕๒๗), หน้า ๒๐.

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจรัฐกับศาสนาโดยศาสนามีอิทธิพลต่อการเมืองเชิงจารีตประเพณี ที่เคารพนับถือพระพุทธศาสนา ไม่เข้าไปใช้อำนาจทางการเมืองล่วงล้ำพระศาสนาขณะที่รัชกาลที่ ๔ ทรงผนวชในสมัยรัชกาลที่ ๒ และประทับอยู่ณวัดมหาธาตุ ภายหลังที่พระบรมราชชนก (รัชกาลที่ ๒) สวรรคต ทรงพยายามก่อตั้งคณะธรรมยุติ (ตั้งแต่รัชกาลที่ ๓) พระองค์ทรงเผยแพร่การปฏิบัติเคร่งครัด วินัยแบบมอญและประกาศตั้งคณะสงฆ์ขึ้นใหม่คือคณะธรรมยุติกนิกายที่วัดสมอราย หลังครองราชย์ พระองค์ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะคณะธรรมยุติแต่ยังไม่ได้แยกออกจากคณะทั้งสี่ (เดิม) เป็นคณะย่อยรวมอยู่ในคณะกลาง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ จึงแยกออกจากคณะกลาง^{๑๑}

การปกครองคณะสงฆ์รัชกาลที่ ๔ คณะธรรมยุติกนิกายมีความเติบโตอย่างมากและมีอิสระในการบริหารคณะของตนได้ มีสมเด็จพระสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลังกรณ์ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะธรรมยุติ โดยปราศจากการแทรกแซงจากคณะกลางแต่อย่างใด รัชกาลที่ ๔ มีพระราชประสงค์ให้พระสงฆ์เป็นผู้นำเคารพนับถือของประชาชน จึงออกกฎหมาย เพื่อเป็นมาตรการปกครองพระสงฆ์ให้เคร่งครัดในพระธรรมวินัย โดยออกประกาศที่มีลักษณะเป็นข้อบังคับและข้ออันควรละเว้นรวมทั้งมาตรการควบคุมพระเณรและลูกศิษย์วัด ไม่ให้ก่อความเดือดร้อนผู้อื่น ซึ่งพระสงฆ์ควรเป็นผู้นำเคารพนับถือ ทั้งนี้ได้จำแนกประกาศเป็น ๒ ประการ คือ กระทำการที่ไม่เกี่ยวกับความอาญา และการกระทำที่มีความผิดทางอาญา ประกาศข้อควรปฏิบัติซึ่งไม่มีโทษทางอาญานั้น ห้ามพระสงฆ์กระทำการอันไม่สมควรอาทิ พระสงฆ์พาเยื่อแฉะขณะที่มีขบวนเสด็จทางน้ำและประทับอยู่ที่ริมน้ำ เป็นการควบคุมความประพฤติของพระสงฆ์ต่อพระเจ้าแผ่นดิน และประกาศห้ามซึ่งมีโทษทางอาญา โดยที่พระสงฆ์สามเณรและศิษย์วัดควรเป็นผู้นำเคารพนับถือเป็นตัวอย่างที่ดี และไม่ควรก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นโดยประการใด ๆ

รัชกาลที่ ๔ ออกประกาศฉบับที่ ๑๐๗ ว่าด้วยผู้ใดจะเสพสุราเมามาก ให้อยู่ในบ้านของตัวเอง^{๑๒} ท่านยังกล่าวว่าในสมัยรัชกาลที่ ๔ แม้แต่เชื้อพระวงศ์ยังมีนักดื่มที่เมาอาละวาดทุบตีบ่าวเช่นกัน

รัชสมัยนี้มีเหตุยิงนกบริเวณเจดีย์อีกโดยพระสงฆ์ห้ามฝรั่งยิงนก ฝรั่งเอาปืนกระทุ้งทอง พระสงฆ์จึงเกิดการชกต่อยกัน ฝรั่งทำเรื่องฟ้องพระสงฆ์ต่อกงสุลอังกฤษ อังกฤษรับว่าผิดที่ยิงนกแต่

^{๑๑}พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), พัฒนาการและการจัดองค์กรพระพุทธศาสนาเอกสารการ สอนชุดวิชาความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๙), หน้า ๕๔-๕๗.

^{๑๒}น.พ.วิบูล วิจิตรวาทการ, แผ่นดินพระจอมเกล้าฯ, (บทความพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ), หน้า ๓๓.

พระสงฆ์ทำร้ายหนักไป จึงขอคำยาและคำทำขวัญเป็นอันเลิกต่อกัน ตั้งแต่นั้นกงสุลคนใหม่ประกาศห้ามยิงนกในวัด การวิวาทตกลงประนีประนอมกันได้เจ้าอาวาสขอโทษที่พระทำรุนแรงไป^{๑๓}

สมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดในพระพุทธศาสนามีประโยชน์มากมาย เนื่องจากเป็นสถานที่ประกอบศาสนา โรงเรียน โรงพยาบาล และ สถานสงเคราะห์ผู้ตกทุกข์ได้ยาก วัดจึงเจริญรุ่งเรืองและมีบทบาทที่สำคัญในสังคมไทยอย่างยิ่ง สมัยนั้นมีพระสงฆ์ที่นิยมเทศนาแบบรุนแรงจนทำให้คนฟังเสียสติถึงขนาดฆ่าตัวตายถวายสวรรคต บางคนเผาตัวตายทั้งเป็นเป็นต้น รัชกาลที่ ๔ จึงทรงประกาศสั่งสอนประชาชน ผู้ครองแผ่นดินอันทรงธรรมควรที่จะห้ามปราบราษฎรในการนับถือศาสนา หลังจากนั้น ทรงประกาศทำโทษเพื่อมิให้พระสั่งสอนผู้คนแบบผิด ๆ ประชาชนผู้ใดคลั่งศาสนาจะต้องห้ามปรามขัดขวางทันที^{๑๔}

พระองค์ยังทรงเห็นว่า พระสงฆ์ลังกา พระสงฆ์รามัญและพระสงฆ์สยามสืบวงศ์เถรวาทสายเดียวกันมาตั้งแต่พ.ศ. ๒๐๐ เศษ เมื่อพิจารณาประกอบกับโบราณวัตถุที่มีอยู่ได้ข้อยุติได้ว่าสถานที่ ๒ แห่ง ซึ่งส่งธรรมทูตมาประดิษฐานพระพุทธศาสนาที่สุวรรณภูมิตามหนังสือมawangศ์ได้แก่รามัญและทวาราวดี (นครปฐม) ดังที่สร้างพระสุปฏิพัทธ์ไว้สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน ลังกาส่งวัดแห่งแรกคือวัดพระเชตุวัน ซึ่งมีพระพุทธรูปเป็นพระประธานแทนพระพุทธรูปเจ้าวัดพระเชตุวันหรือเชตุพนในไทยมีหลายวัด สาเหตุที่เรียกว่าวัดเพราะมีพระพุทธรูปเป็นประธาน โดยหลักควรเป็นรูปพระโคตมบรมศาสดาจึงใช้ชื่อพระเชตุพน พระประธานในวิหารตะวันออกห้องหน้าชื่อ “พระเจ้าตรัสในคองไม้พระมหาโพธิ์” พระประธานในวิหารทิศใต้ห้องนอกชื่อ “พระพุทธรูปเจ้าเทศนาพระธรรมจักร” พระประธานวิหารตะวันตกห้องนอกชื่อ “พระนาคปรก” พระประธานทิศเหนือห้องนอก (หล่อใหม่) ชื่อ “พระปาเลไลย” พระประธานในโบสถ์เก่าที่เปลี่ยนเป็นศาลาการเปรียญชื่อ “พระพุทธศาสดา มหารุณาทิคุณสุนทรธรรมทานบุราณสุคตบพิตร”^{๑๕}

สมัยรัชกาลที่ ๔ พระพุทธชินราชได้ชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปที่สวยงามที่สุด และมีความสำคัญคือ ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยนี้ มีการสร้างเมืองเชียงใหม่ (พิษณุโลก) อาณาจักรลาวในอดีต เพื่อเป็นเมืองหน้าด่านรับทัพไทยในอดีต พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์งานเขียนที่ระบุฐานะของพระเจ้าศรีธรรมปิฎก(อาณาจักรลาว) ที่ไม่ได้กล่าวถึงแนวคิดตามคติแบบกษัตริย์ของ

^{๑๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๓-๘๔.

^{๑๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๘-๑๓๙.

^{๑๕}สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **สาส์นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวระหว่างกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และกรมพระยาดำรงราชานุภาพ**, เล่มที่ ๑๔, ชุดที่ ๑๗, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔๓-๑๔๔, ๑๖๑-๑๖๒, ๑๗๐-๑๗๑.

แผ่นดิน(จารีตกษัตริย์)หรือตามคติพระยาจักรพรรดิราช แต่เป็นแนวคิดแบบการเมืองระหว่างอาณาจักรเชียงแสนกับอาณาจักรสยาม ที่ไม่ใช้การสงครามแผ่พระราชอำนาจระหว่างราชอาณาจักรในคติแบบจารีต

พระองค์กล่าวถึงพระพุทธชินราชภายใต้บริบททางความคิดเกี่ยวกับกษัตริย์และรัฐซึ่งกำลังปรับเปลี่ยนไปสู่สำนักทางประวัติศาสตร์ของรัฐและกษัตริย์ในรูปแบบใหม่ที่ได้กล่าวถึงพระพุทธรูปตามทศนะแบบเดิมซึ่งมีแนวคิดที่พระพุทธรูปเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากบุญบารมีของกษัตริย์ พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์โดยเชื่อมโยงระหว่างสำนักประวัติศาสตร์แบบสมัยใหม่ของสยามภายใต้สังคมที่เปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมโลกสมัยใหม่ ตามอุดมคติไตรภูมิที่กำลังเปลี่ยนรูปแบบและจินตนาการไปสู่ประเทศที่มีอาณาเขตชัดเจนแน่นอน อุดมคติใหม่จึงต้องการสำนักทางประวัติศาสตร์มารองรับเป็นสำนักทางประวัติศาสตร์ที่ต้องแสดงให้เห็นจุดร่วมบางอย่างทางประวัติศาสตร์ ความเป็นมาที่ร่วมกันอันยาวนานภายใต้ดินแดนของรัฐที่มีอาณาเขตชัดเจนแสดงความเป็นเจ้าของเพื่ออ้างสิทธิอันชอบธรรมแห่งรัฐ^{๑๖}

สรุปความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยในรัชกาลที่ ๔ พระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นฐานอำนาจทางการเมืองสืบเนื่องจากรัชกาลที่ ๓ โดยคณะธรรมยุติมีอิทธิพลต่อการปกครองทำให้พระพุทธศาสนาเปรียบเหมือนกองทัพธรรมและมีอำนาจเชื่อมโยงกับอำนาจรัฐช่วยคานอำนาจและเป็นกองกำลังที่มีได้ติดอาวุธให้กับผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ คณะสงฆ์ธรรมยุติสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแม้จะก่อตั้งเป็นรูปธรรมในรัชกาลนี้แต่ยังอยู่ภายใต้การปกครองของคณะกลางรัฐมิได้เข้ามาแทรกแซงแต่อย่างใดโดยมีพระราชประสงค์ให้พระสงฆ์เป็นผู้นำเคารพนับถือของประชาชน จึงออกกฎหมาย เพื่อเป็นมาตรการปกครองพระภิกษุสงฆ์ให้เคร่งครัดในพระธรรมวินัย จึงได้ออกประกาศหลายฉบับ รัชกาลนี้เริ่มมีมิติแนวคิดแบบใหม่อาทิ ประติมากรรมของพระพุทธรูปปรับเปลี่ยนแนวคิดจาก พระพุทธรูปเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากบุญบารมีของกษัตริย์ มาเป็นแนวคิดรูปแบบที่เป็นสำนักทางประวัติศาสตร์ของรัฐและกษัตริย์ในรูปแบบใหม่อุดมคติที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นรูปแบบและจินตนาการไปสู่ประเทศที่มีอาณาเขตชัดเจนแน่นอนดังเช่นพระพุทธชินราชภายใต้บริบททางความคิด ซึ่งเป็นอุดมคติใหม่ที่ต้องการสำนักทางประวัติศาสตร์มารองรับที่แสดงให้เห็นถึงจุดร่วมบางอย่างทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาร่วมกันอันยาวนานภายใต้ดินแดนของรัฐที่มีอาณาเขตชัดเจนแสดงความเป็นเจ้าของเพื่ออ้างสิทธิอันชอบธรรมแห่งรัฐ

^{๑๖}ชาตรี ประกิตนทการ, พระพุทธชินราชในประวัติศาสตร์สมบูรณาญาสิทธิราชย์, หน้า๑๘

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรัชสมัยนี้ โดยภาพรวมมีลักษณะควบคุมสั่งการที่กำหนดโทษทางอาญา ทั้งปรับ ชัง จำคุก ภาควัตถุ ทัณฑ์กรรม มีความเป็นกฎหมายที่มีบทลงโทษมากกว่าการโอบอุ้มเกื้อกูล แบ่งออกเป็น

๔.๑.๔.๑ ด้านกฎหมาย มีการตรากฎหมายในรูปของประกาศรัชกาลที่ ๔ กฎหมายมีลักษณะบัญญัติให้กระทำตาม และข้อควรละเว้นไม่ควรกระทำ มีบทลงโทษในการกระทำความผิด

๔.๑.๔.๒ ด้านการเมืองการปกครอง มีมติแนวคิดปรับเปลี่ยนจากเดิมที่ประติมากรรมของพระพุทธรูปเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากบุญบารมีของกษัตริย์ มาสู่แนวคิดรูปแบบที่เป็นสำนักทางประวัติศาสตร์ของรัฐและกษัตริย์ในรูปแบบใหม่ ที่อุดมคติและจินตนาการไปสู่ประเทศที่มีอาณาเขตชัดเจนดังเช่นพระพุทธชินราช ภายใต้บริบททางความคิดโดยอุดมคติใหม่ที่ต้องการสำนักทางประวัติศาสตร์ มารองรับให้เห็นถึงจุดร่วมทางประวัติศาสตร์อันยาวนานภายใต้ดินแดน ของรัฐที่มีอาณาเขตชัดเจน

๔.๑.๔.๓ ด้านเผยแผ่พระพุทธศาสนา วัดนอกจากประกอบพิธีทางศาสนาแล้ว ยังเป็นโรงเรียน โรงพยาบาล และสถานสงเคราะห์ วัดจึงมีบทบาทที่สำคัญในสังคมไทยอย่างยิ่ง สมัยนั้นมีพระสงฆ์นิยมเทศนาแบบรุนแรงจนทำให้คนฟังเสียสติถึงขนาดฆ่าตัวเป็นต้น รัชกาลนี้จึงทรงประกาศสั่งสอนประชาชน ผู้ครองแผ่นดินอันทรงธรรมควรแนะนำราษฎรในการนับถือศาสนา หลังจากนั้นจึงทรงประกาศลงโทษเพื่อมิให้พระเทศนาผู้คนแบบผิด ๆ

๔.๑.๕ สรุปความสัมพันธ์เชิงอำนาจสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รูปแบบการใช้อำนาจกฎหมายพระสงฆ์ สามารถแบ่งตามผู้ใช้และถูกบังคับใช้อำนาจตามกฎหมายได้เป็น ๓ กลุ่มคือผู้ใช้อำนาจรัฐตั้งแต่ออกกฎหมาย และเจ้าหน้าที่รัฐซึ่งมีหน้าที่กำกับดูแลควบคุมไปกับคณะสงฆ์ในการใช้อำนาจรัฐ กลุ่มสองได้แก่ พระสงฆ์ผู้มีหน้าที่ศึกษาพระไตรปิฎกและปฏิบัติธรรมเพื่ออบรมสั่งสอนพุทธบริษัท กลุ่มสุดท้ายเป็นผู้ถูกบังคับใช้ได้แก่ ขรवासญาติโยม กระทำการอันถือว่าเป็นความผิดที่มีลักษณะเป็นตัวการร่วมและเป็นผู้สนับสนุนการทำผิดกับพระภิกษุ นอกจากนั้นยังเอาโทษขรवासที่ไม่มีส่วนร่วมในความผิดแต่ช่วยปกปิดอีกด้วย

โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์รัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒ แบ่งออกเป็น ๓ คณะ คือ เจ้าคณะคามวาสีดูแลหัวเมืองเหนือ เจ้าคณะอรัญวาสีดูแลพระอรัญวาสีทั้งฝ่ายเหนือและใต้ เจ้าคณะคามวาสีดูแลหัวเมือง ต้นรัชกาลที่ ๑ บ้านเมืองเริ่มเป็นปึกแผ่นจึงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาได้มั่นคง ทำให้ในช่วงนี้ มีการใช้พระราชอำนาจสร้างเสถียรภาพให้พระพุทธศาสนา ในสมัยรัชกาลที่ ๓ การปกครองคณะสงฆ์มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างคณะสงฆ์เล็กน้อยคือ คณะเหนือปกครองคามวาสีฝ่ายซ้ายดูแลสงฆ์หัวเมืองภาคเหนือ คณะใต้ปกครองคามวาสีฝ่ายขวาดูแลสงฆ์หัวเมืองภาคใต้ คณะกลางปกครอง

คณะสงฆ์ที่เกิดจากการรวมพระอารามหลวงและวัดราษฎร์บางส่วนในกรุงเทพฯ เข้าด้วยกันแล้วตั้งขึ้นเป็นคณะใหม่ (คณะธรรมยุติที่อยู่ในคณะกลาง) คณะอรัญวาสีปกครองพระสงฆ์ปฏิบัติธรรมทั่วราชอาณาจักรแต่ไม่มีวัดในปกครองแต่อย่างใดโดยแต่ละคณะมีเจ้าคณะใหญ่เป็นผู้บังคับบัญชาสงฆ์ในสังกัดของตน โดยเจ้าคณะใหญ่ทั้งหมดต้องขึ้นตรงต่อสมเด็จพระสังฆราชซึ่งเป็นประมุขสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ คณะธรรมยุติกนิกายมีความเติบโตขึ้นอย่างมาก และมีอิสระในการบริหารกิจการคณะของตน โดยปราศจากการแทรกแซงจากคณะกลางอย่างใด นอกจากนี้รัชกาลที่ ๔ มีพระราชประสงค์ให้พระสงฆ์เป็นผู้ที่น่าเคารพนับถือจากประชาชนจึงออกกฎหมายเพื่อเป็นมาตรการปกครองพระสงฆ์ให้เคร่งครัดในพระธรรมวินัย มีประกาศข้อบังคับอันควรละเว้นและมาตรการควบคุมพระภิกษุรวมทั้งลูกศิษย์วัดเพื่อไม่ให้ก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นรวมถึงพระสงฆ์ควรเป็นผู้นำเคารพนับถือ จึงได้จําแนกประกาศห้าม โดยห้ามพระสงฆ์กระทำการอันไม่สมควรแต่ไม่มีโทษทางอาญา และมีโทษทางอาญา ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยพระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นฐานอำนาจทางการเมือง โดยคณะธรรมยุติกนิกายเป็นฐานกำลังของพระองค์ตั้งแต่ครั้งทรงผนวช และสมัยนี้เป็นช่วงที่มีความเชื่อมสู่รัฐสมัยใหม่ที่รับวัฒนธรรมจากตะวันตก ซึ่งรัชกาลที่ ๕ ทรงนำประเทศไปสู่ประเทศสมัยใหม่เช่นยุโรป

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระมหากษัตริย์เป็นองค์อธิปัตย์ศูนย์รวมแห่งอำนาจ ซึ่งเป็นลักษณะความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรูปแบบควบคุมสั่งการ และกำกับดูแลใน ๓ ด้านคือด้านกฎหมายเห็นได้ชัดในการตรากฎหมาย ในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๔ ส่วนด้านการเมืองการปกครอง และด้านเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีการใช้พระราชอำนาจซึ่งปรากฏเป็นรูปธรรมในทุกรัชกาลของรัตนโกสินทร์ตอนต้น

๔.๒ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลางเป็นช่วงรัชสมัยของ รัชกาลที่ ๕ ถึงรัชกาลที่ ๗ ถือว่าเป็นช่วงที่มีการปรับเปลี่ยนมาสู่ยุคสมัยใหม่ ซึ่งเป็นยุคเล่าอาณานิคมทำให้ได้รับอิทธิพลจากชาติตะวันตกจึงเริ่มมีการส่งเชื้อพระวงศ์ไปศึกษาต่อต่างประเทศ จนในที่สุดมีการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาสู่การปกครองแบบประชาธิปไตยในพ.ศ. ๒๔๗๕ ตรงกับรัชสมัยของรัชกาลที่ ๗ กล่าวคือเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านทางการเมืองไปสู่ยุคสมัยใหม่

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ กับคณะสงฆ์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลางอันเป็นช่วงที่ได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศ.

๔.๒.๑ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

พระนามรัชกาลที่ ๕ ตามจารึกในพระสุพรรณบัฏมีว่า “ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามงกุฎ มหาปรีชาญาณอนันตมหันตวรฤทธิเดช สรรพวิเศษสิรินทรอเนกชนนิกรสโมสรสมมติ ประสิทธิ์วรยศมโหดมบรมราชสมบัติ นพปดลเศวตฉัตราฉัตร สิริรัตโนปลักษณมหาบรมราชาภิเษกาภิลิต สรรพทศทิศวิชิตชัย สกลมไหสวริยมหาสวามินทร์ มเหศวรมหินทรมหารามาทิราชวโรดม บรมนาถชาติอาชาวศรัย พุทธาภิไธยรัตนสรณารักษ์ อุดลยศักดิ์อรรคนเรศราธิบดี เมตตากรุณาสีตลหุทัย อโนปมัยบุญการสกลไพศาล มหารัษฎาธิบดินทรปรมินทรธรรมิกหาราชาทิราช บรมนาถบพิตร พระจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว”

“อเนกชนนิกรสโมสรสมมติ” หมายถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อพระพุทธศาสนา คือ ธรรมราชา ได้แก่ผู้ปกครองหรือพระราชที่ทรงธรรม และได้รับความพึงพอใจจากผู้ใต้ปกครองต้องมีธรรมเป็นใหญ่ผู้ปกครองในพระพุทธศาสนาต้องมีธรรมเป็นธรรมราชาชนะผู้อื่นด้วยความดีไม่ใช้กำลังอำนาจข่มเหงรังแกผู้อื่น^{๑๓}พระบรมราชโองการมีว่า การปกครองฝ่ายรัฐทรงได้.....ให้แก้ไขและจัดรูปแบบปกครองเรียบร้อยดีกว่าแต่ก่อน.....ฝ่ายพระพุทธศาสนาการปกครองสงฆมณฑลย่อมมีความสำคัญและเป็นประโยชน์แก่พระศาสนาและความเจริญในแผ่นดิน” กล่าวคือพระองค์ เห็นว่าการปกครองบ้านเมืองมีความก้าวหน้าไปสู่สังคมสมัยใหม่ควรที่จะออกกฎหมายปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นแบบแผนซึ่งทำให้พระศาสนาเจริญรุ่งเรืองมั่นคงจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราเป็นพระราชบัญญัติ ว่าด้วยลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑

พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ (พ.ศ.๒๔๔๕) ประกาศใช้โดยให้ยกเลิก

๑. กฎหมายแบบแผนประเพณีที่ขัดต่อพระราชบัญญัตินี้ไม่รวมถึงประเพณีปฏิบัติในนิาย

๒. เพื่อให้คณะธรรมยุติกนิกายปกครองคณะตนเอง

^{๑๓}พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร., ศาสนากับความมั่นคงของชาติ: ถอดความบรรยายพิเศษต่อสถาบันเสาหลักแผ่นดิน ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๓ มี.ค.๖๐, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.youtube.com/watch?v=AE7H> [๒๐ พ.ค.๒๕๖๐].

๓. โปรดให้สมเด็จพระเจ้าคณะใหญ่ทั้ง ๔ ตำแหน่งให้เป็นพระมหาเถระ^{๑๘}

โครงสร้างคณะสงฆ์

๑. พระมหากษัตริย์ปกครองคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักรทรงแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราช

๒. พระองค์มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์มีมหาเถรสมาคม (มส.) ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาพุทธศาสนา มหาเถรสมาคมประกอบด้วย เจ้าคณะเหนือ คณะใต้ คณะธรรมยุติ, คณะกลาง และเจ้าคณะรองทั้ง ๔ คณะรวมเป็น ๘ รูป

๓. กรรมการมหาเถรสมาคมทำหน้าที่เป็นพระมหาเถระปรึกษาพระศาสนาและปกครองบำรุงสังฆมณฑลทั่วไป^{๑๙}

๔. ให้แต่งตั้งเจ้าคณะมณฑลจากพระราชาคณะเป็นผู้ปกครองสงฆ์ โดยมีฝ่ายปกครองเป็นผู้สนับสนุนเจ้าคณะต่าง ๆ

๕. มหาเถรสมาคมปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคแบ่งการปกครองเป็นสังฆมณฑล ^{๒๐}

ตาม พ.ร.บ. ปกครองคณะสงฆ์นี้ให้แต่งตั้งคณะธรรมยุติขึ้นและแต่งตั้งกรรมการมหาเถรสมาคม นอกจากนั้นยังทรงตั้งกรมขึ้นใหม่ ๖ กรม อาทิ

๑. ตั้งกรมธรรมการ (กระทรวงธรรมการ) และนำสังฆาธิการจากกระทรวงมหาดไทยมารวมกับกรมศึกษาธิการตั้งเป็นกรม (กระทรวง) ธรรมการ

๒. อำนาจหน้าที่ของเจ้ากรม (กระทรวง) ธรรมการ และเจ้าพนักงานปกครองท้องที่จะเป็นผู้ให้การสนับสนุนเจ้าคณะให้เป็นไปตาม พ.ร.บ. นี้

พระราชาคณะหรือสังฆาธิการซึ่งโปรดให้ปกครองคณะพิเศษ นอกจากที่กล่าวตาม พ.ร.บ. นี้ อาทิ พระราชาคณะที่ว่ากล่าววัดในกรุงเทพฯ หลายวัดแต่ไม่ได้กำกับแขวงดูแลแขวงก็ดีมีอำนาจหน้าที่ปกครองวัดเช่นเดียวกับพระราชาคณะกำกับแขวง

บันทึก พ.ร.บ. ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่มที่ ๒, ๒๔๕๗, หน้า ๓๖) ภิกษุสงฆ์มีกฎหมายบังคับ ๓ ประเภทคือ กฎหมายแผ่นดิน, พระวินัย และจารีต^{๒๑}

^{๑๘}สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม, คู่มือสังฆาธิการ: พ.ร.บ.ลักษณะปกครองคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๙), หน้า ๓.

^{๑๙}โชติ ทองประยูร, กฎหมายสงฆ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (ม.ป.ท.: กรมศาสนา, ๒๕๐๖), หน้า ๔๕.

^{๒๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕-๔๖.

^{๒๑}สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม, คู่มือสังฆาธิการ: พ.ร.บ.ลักษณะปกครองคณะสงฆ์, หน้า ๑๔.

สมัยรัชกาลที่ ๕ รัชกาลต้องรักษาพระวินัยและยังต้องอยู่ภายใต้กฎหมายแผ่นดินและจารีตประเพณีแล้ว พระองค์ทรงเห็นควรที่บัญญัติกฎหมายปกครองคณะสงฆ์ให้ประพฤติดำเนินปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาอันเป็นระเบียบแบบแผน ซึ่งจะทำให้พระศาสนาเจริญรุ่งเรืองถาวรและประชาชนเลื่อมใส^{๒๒}

ความดังกล่าวเป็นการควบคุมสั่งการโดยส่วนกลาง อันเป็นการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์รวมอำนาจคือพระเจ้าอยู่หัวรัชการที่ ๕ ที่ทรงใช้อำนาจผ่านสมเด็จพระสังฆราชตามกฎหมาย เป็นยุคที่ปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยรัชกาลสงฆ์มีกฎหมายบังคับ ๓ ประเภท คือ กฎหมายแผ่นดิน, พระวินัย และจารีตและมิมหาเถรสมาคมเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกมาจาก เจ้าคณะทั้ง ๔ และรองเจ้าคณะรวมเป็น ๘ รูป เมื่อรวมพระสังฆราชประธานสงฆ์ รวมเป็น ๙ รูปปกครองสังฆมณฑลโดยส่วนกลาง

เมื่อประกาศใช้ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ให้มหาเถรสมาคมเป็นที่ปรึกษาพระศาสนาและบำรุงสังฆมณฑลทั่วไปแถลงการณ์คณะสงฆ์เล่มที่ ๒ พ.ศ.๒๔๕๗ บัญญัติว่า “ในเวลาออก พ.ร.บ. มีเจ้าคณะใหญ่ทั้ง ๔ รูป เจ้าคณะรอง ๔ ซึ่งแต่ละคณะต่อกันเมื่อมีการกิจที่พึงทำร่วมกันเสนาบดีกระทรวงธรรมการรับพระบรมราชโองการฯ ให้แต่งตั้งเจ้าคณะใดให้มีสมณศักดิ์ให้สูงขึ้น เสนาบดีจะนำรายนามเจ้าคณะนั้นเข้าในการประชุม^{๒๓} เป็นการตั้งสมณศักดิ์โดยอาศัยอำนาจของกฎหมาย

สมณศักดิ์ที่กล่าวข้างต้นหมายถึงฐานันดรศักดิ์ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงมีพระกรุณา โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งและเลื่อนถวายแด่พระสงฆ์ผู้มีความประพฤติดีปฏิบัติชอบ และประกอบศาสนกิจเป็นประโยชน์แก่พระศาสนาและประเทศชาติ สมณศักดิ์เป็นราชประเพณีที่มีอยู่ทั่วไปในประเทศที่นับถือพุทธศาสนาเช่น ลังกาเป็นแห่งแรกก่อนที่จะแพร่หลายมาสู่ไทย โดยมีการถวายสมณศักดิ์สมัยพระมหาธรรมราชาลิไทโปรดให้ไปอาราธนาพระมหาสวามีสังฆราชมาจากลังกา เพื่อประกาศพระพุทธศาสนา ลัทธิลังกาวงศ์ในกรุงสุโขทัยพระมหาสวามีสังฆราชได้ถวายพระพรพระมหาธรรมราชาลิไท จึงมีการตั้งสมณศักดิ์ถวายแด่พระสงฆ์ตามราชประเพณีที่ถือปฏิบัติกันอยู่ในประเทศลังกา^{๒๔} กล่าวคือสมณศักดิ์เป็นขวัญกำลังใจพระสงฆ์ซึ่งประพฤติดีปฏิบัติชอบ ทั้งสมณศักดิ์ยังเป็นเครื่องมือในการปกครองของส่วนกลาง ให้ฝ่ายภูมิภาครับฟังตามคำสั่ง

รัชสมัยนี้ทรงออกประกาศเรื่องผู้บวชเป็นพระภิกษุให้มีประกัน และการตั้งอุปฌาย์ใน พ.ศ. ๒๔๑๙ (จ.ศ.๑๒๓๗) โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการสั่งว่า

^{๒๒}ไซติ ทองประยูร, กฎหมายสงฆ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๔๕-๔๖.

^{๒๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕, ๔๖.

^{๒๔}แสง อุดมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๔๐๖.

ให้หมายประกาศคณะสงฆ์คือ เจ้าคณะใหญ่ วัดเดิม วัดในกรุง วัดขึ้นในกรุง หัวเมืองฝ่ายใต้ ฝ่ายเหนือ ให้ทราบทั่วกันเนื่องจาก “พระสงฆ์ประพฤติลามกในพระศาสนาคบเพื่อนสุบผีนกินสุรา สูบกัญชา กินเข้าคำ เล่นโป ทำอนาจารต่าง ๆ” ประการหนึ่ง เมื่อเจ้าพนักงานจับภิกษุได้ความว่า เป็นคฤหัสถ์ที่วิ่งราว ชิงทรัพย์ ทำร้ายร่างกายผู้อื่น ตรวจสอบทำผิดจริงถูกลงโทษตามกระบวนความแล้วก็ดี หลบหนีคดีก็ดี ไปบวชเป็นพระภิกษุ แต่ไม่เลิกนิสัยเดิมเล่นการพนัน สูบผีนกินกัญชาที่ดี อีกทั้งพวกที่บวชเพื่อหาทรัพย์สันทัดได้มากแล้วก็สีกไปมีภรรยาเมื่อใช้ทรัพย์สินหมดแล้วจึงกลับมาบวชอีก ๓-๖ ครั้งก็ดี ประพฤติตนเสียหายเพื่อแสวงหาทรัพย์ก็ดี จึงมีพระบรมราชโองการให้อุปัชฌาย์-คู่สวดตรวจสอบหากพบบุคคลดังกล่าวและผู้ที่เกี่ยวข้องภายหลังลาย ห้ามมิให้บวชเป็นอันขาดกรณีพระอุปัชฌาย์ใดที่ยังมิได้รับตราตั้งเป็นเจ้าพนักงานให้มาขอตราตั้งต่อเจ้าพนักงาน โดยที่เจ้าคณะตรวจดูว่าสมควรเป็นอุปัชฌาย์หรือไม่ หากมีคุณสมบัติเหมาะสมให้เจ้าคณะชี้แจงภิกษุนั้นให้เข้าใจในประกาศ^{๒๔}

ความข้างต้นเป็นมาตรการควบคุมพระใหม่ที่จะมาบวช โดยให้มีหลักประกันต้องเคารพเชื่อฟังและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย นอกจากนี้แล้วกำหนดให้อุปัชฌาย์คู่สวดมีหน้าที่ตรวจสอบพวกที่เป็นมารพระศาสนา หาเลี้ยงชีพโดยบวชแล้วสีกหลายครั้ง อันทำให้พระศาสนาเสื่อมเสียห้ามมิให้มาบวชเป็นอันขาด ต่อมาในรัชสมัยนี้ทรงปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์ใหม่ เรียกว่าลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) มีลักษณะเป็นธรรมนูญการปกครองคณะสงฆ์ ที่มีโครงสร้างการบริหารและจัดการองค์กรไว้อย่างมีระบบ นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การปกครองคณะสงฆ์ไทย ที่มีกฎหมายกำหนดระบบการปกครองคณะสงฆ์ สำคัญของกฎหมาย คือ

๑) การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางปกครองคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร เป็นอำนาจของพระมหากษัตริย์และมหาเถรสมาคมตามมาตรา ๔ ที่บัญญัติให้เจ้าคณะใหญ่ทั้ง ๔ ตำแหน่ง คือเจ้าคณะใหญ่คณะเหนือ เจ้าคณะใหญ่คณะใต้ เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกนิกาย เจ้าคณะใหญ่คณะกลาง เมื่อรวมรองเจ้าคณะใหญ่ทั้งสี่แล้วเป็น ๘ รูปรวมเป็นมหาเถรสมาคม (มส.) มีหน้าที่ถวายคำปรึกษาในการพระศาสนาและการปกครองสงฆ์แด่พระมหากษัตริย์ การประชุมวินิจฉัยคดีมหาเถรสมาคมตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไป ผู้ใดจะอุทธรณ์หรือโต้แย้งต่อไปอีกไม่ได้ แต่ไม่ได้กล่าวถึงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เนื่องจากในการตรา พ.ร.บ. ฉบับนี้ (พ.ศ. ๒๔๔๕) ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชว่างลงหลังจากของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) สิ้นพระชนม์นับแต่นั้นมาจนสิ้นรัชกาลที่ ๕ ไม่มีการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชพระมหากษัตริย์ฐานะเอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชอันเป็นศูนย์กลางระหว่างพระมหากษัตริย์กับมหาเถรสมาคม

^{๒๔} พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์), วิทยาพระสังฆาธิการเล่มที่ ๑, หน้า ๘๕-๘๖.

๒) การปกครองสงฆ์ส่วนภูมิภาคมีการแบ่งส่วนการปกครองคณะสงฆ์เป็นสังฆมณฑล มีเจ้าคณะมณฑลที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งจากพระราชคณะผู้ปกครองคณะสงฆ์มณฑลนั้น ๆ เจ้าคณะนี้เทียบได้กับข้าหลวงเทศาภิบาลมีหน้าที่ปกครองประชาชนและบริหารราชการแผ่นดินในมณฑลของฝ่ายบ้านเมือง^{๒๖}

รัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระราชดำรัสต่อ เจ้าฟ้าวิชฌนทิต (พระบรมโอรสาธิราช)ว่า “การเป็นพระเจ้าแผ่นดินไม่ใช่สำหรับความมั่งมี ช่มเหงคนตามชอบใจ ไม่ใช่เกลียดคนแล้วแก้แค้น ไม่ใช่สำหรับจะกินสบายนอนสบาย เป็นพระเจ้าแผ่นดินสำหรับคนจน เป็นคนอดกลั้นต่อสุขแลทุกข์อดกลั้นต่อความรักความชังที่เกิดฉิวในใจหรือมีผู้ยุยง ปราศจากเกียจคร้าน ผลที่ได้คือชื่อเสียงที่ปรากฏเวลาตายว่าเป็นผู้รักษาตระกูล และเป็นผู้ที่ป้องกันทุกข์ของราษฎรที่อยู่ใต้อำนาจปกครอง” อำนาจบริหารและอำนาจตุลาการของพระมหากษัตริย์ต้องมีธรรมะกำกับคือราชธรรมตามคัมภีร์ธรรมศาสตร์^{๒๗}พระองค์ทรงกล่าวถึง กษัตริย์ที่ดีหรือผู้ปกครองที่ดีควรมีลักษณะเช่นไร หลักธรรมที่เป็นเครื่องมือประกอบการปกครอง ได้แก่ ทศพิธราชธรรม

สรุปความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรัชกาลที่ ๕ ทรงตรา พ.ร.บ. ปกครองสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ เพื่อประโยชน์พระศาสนาและความเจริญก้าวหน้าของประเทศไปสู่สังคมสมัยใหม่ โดยกำหนดโครงสร้างที่มีสมเด็จพระสังฆราชและมหาเถรสมาคม วัตถุประสงค์ของพระราชบัญญัตินี้เพื่อประโยชน์พระศาสนาและความเจริญก้าวหน้าของประเทศไปสู่สังคมสมัยใหม่ ให้ยกเลิกกฎหมายแบบแผนประเพณีที่ขัดต่อ พ.ร.บ. นี้ แต่ไม่รวมถึงประเพณีปฏิบัติภายในนิคายนั่น ๆ ซึ่งเจ้าคณะหรือสงฆนายกในนิคายเคยมีก่อนหน้านั้น พ.ร.บ. นี้ตราเพื่อให้คณะธรรมยุติกายได้รับพระบรมราชานุญาตปกครองคณะตน พระภิกษุนอกจากต้องรักษาพระวินัยเป็นที่ตั้งแล้วยังต้องอยู่ภายใต้กฎหมายแผ่นดินและจารีตประเพณีอีกด้วย พระมหากษัตริย์แต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชมหาเถรสมาคม ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาพระพุทธศาสนาและปกครองบำรุงสังฆมณฑลทั่วไป

โครงสร้างพระมหากษัตริย์ปกครองคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร

- แต่งตั้งเจ้าคณะมณฑลจากพระราชคณะเป็นผู้ปกครองสงฆ์ และให้มีฝ่ายปกครองสนับสนุนเจ้าคณะต่าง ๆ

^{๒๖}พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พัฒนาการและการจัดองค์กรพระพุทธศาสนาเอกสารการ สอนชุดความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, หน้า ๕๔-๕๗.

^{๒๗}พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร., ศาสนากับความมั่นคงของชาติ: บรรยายพิเศษต่อสถาบันเสนาหลัก แผ่นดิน, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๓ มี.ค.๖๐, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.youtube.com/watch?v=AE7H> [๓ พ.ค.๒๕๖๐].

- ส่วนมหาเถรสมาคมปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคแบ่งการปกครองเป็นสังฆมณฑล
- กรุงเทพฯ กำหนดให้วัดมีเจ้าอาวาสหนึ่งรูปตามพระราชดำริ ส่วนหัวเมืองให้เจ้าคณะแขวงเป็นผู้คัดเลือก
- การแต่งตั้งผู้ที่เหมาะสมเป็นพระอุปัชฌาย์และการบวชพระอุปัชฌาย์จะบวชให้ผู้ใดต้องมีการตรวจสอบและวางหลักประกัน
- ผู้บวชต้องเคารพเชื่อฟังและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยหากไม่ปฏิบัติตามต้องได้รับโทษให้อุปัชฌาย์คู่สวดมีหน้าที่ตรวจสอบความประพฤติพระสงฆ์ มิให้กระทำการอันไม่สมควรเสพลึงมีนเมาหรือทำอนาจารต่าง ๆ หากมาบวชแต่ไม่เลิกนิสัยหรือพวกบวชหากินห้ามบวชเด็ดขาด
- การให้สมณศักดิ์ที่สูงขึ้นเสนาบดีกรมธรรมการจะรับพระบรมราชโองการสั่งฯ

อุดมการณ์รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยาม รัชกาลที่ ๕ มีแนวคิดหลักจากรัชกาลที่ ๔ ที่มุ่งกล่าวถึงพงศาวดารของประเทศและเมืองใกล้เคียง ซึ่งทางภาคเหนือของสยามเรียกว่าล้านนาไทยหรือเชียงแสน พระองค์ต้องการอธิบายว่าเชียงแสนเป็นเมืองที่สร้างพระพุทธชินราช โดยมีคนไทยอาศัยอยู่ในเชียงแสน ล้านนาไทยเกิดขึ้นสอดคล้องกับแนวคิดสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามสมัยรัชกาลที่ ๕ ลักษณะการปกครองเป็นการรวมศูนย์อำนาจสู่ส่วนกลางมากขึ้น โดยรวมประเทศราชอาทิจiangใหม่, เชียงราย, นครพนม, บัตตานี เข้ามาเป็นประเทศเดียวกัน ทำให้ประเทศราชที่รวมกันอยู่อย่างหลวม ๆ ตามคติจักรวาลวิทยาไตรภูมิตกอยู่ภายใต้อำนาจสยามอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน รัชสมัยนี้ทรงตัดสินใจสร้างวัดเบญจมบพิตรและพระพุทธชินราชจำลองเพื่อเป็นพระประธานในพระอุโบสถ เพราะเห็นว่า “พระพุทธชินราชมีความงามมากหาพระพุทธรูปองค์ใดเปรียบเสมือนมิได้” ครั้นจะอัญเชิญลงมาก็เป็นพระที่สวยงามเป็นสิริมงคลต่อพิชณโลก จึงคิดที่จะหล่อขึ้นใหม่ให้เหมือนกับองค์เดิม พระองค์ทรงมีแนวคิดรวบรวมพระพุทธรูปที่สะท้อนภาพความสำนึกร่วมทางประวัติศาสตร์สยามใหม่ภายใต้อุดมคติทางการเมืองของรัฐ โดยที่กรมพระยาดำรงราชานุภาพอธิบายว่า ขณะสร้างวัดเบญจมบพิตรทรงพระราชดำริว่าพระพุทธรูป ซึ่งจะนำมาประดิษฐานไว้วัดนี้ควรที่จะเลือกพระพุทธรูปโบราณซึ่งสร้างขึ้นที่สยามประเทศในสมัยต่าง ๆ โดยมีประสงค์ให้วัดเสมือนพิพิธภัณฑรวบรวมพระพุทธรูปที่สำคัญและงดงาม^{๒๔}

รัชกาลที่ ๕ มีพระราชหัตถเลาถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ความตอนหนึ่งว่า “พระทรงเครื่องลำพูน ที่ตั้งอยู่ในพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร เป็นพระที่มีองค์เดียว

^{๒๔}ชาตรี ประภิตนันทการ, พระพุทธชินราชในประวัติศาสตร์สมบูรณาญาสิทธิราชย์, คณะศิลปศาสตรมหาวิทาลัยศิลปากร, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๑), หน้า ๓๕, ๔๔-๔๗.

ไม่มีสองงามเลิศล้น.. ควรจะอยู่วัดเบญจมบพิตร ซึ่งเป็นที่รวบรวมพระต่าง ๆ เปนมิวเซียม” พระราชดำริดังกล่าวทำให้เห็นถึงแนวคิดสมัยใหม่แพร่เข้ามาที่มีการตั้งพิพิธภัณฑ์ และยังมีแนวคิดแฝงในการมองกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางอำนาจ มีอำนาจเหนือหัวเมืองต่าง ๆ โดยที่แนวคิดรวบรวมพระพุทธรูปสืบเนื่องมาจากการปฏิรูประบบการบริหารราชการแผ่นดินที่ตั้งอำนาจหัวเมืองสู่ส่วนกลางไว้ที่พระองค์ โดยพิพิธภัณฑ์แสดงให้เห็นศิลปวัฒนธรรมของประเทศนั้น ๆ ลักษณะความรู้ “โบราณคดีสยาม” คือความรู้ที่สร้างขึ้นเพื่อรองรับความคิดทางการเมือง ในช่วงแห่งการสถาปนารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยาม ที่มีลักษณะไม่ต่างจากฝรั่งเศสที่ศึกษาค้นคว้าโบราณคดีประเทศอาณานิคมต่าง ๆ และใช้โบราณคดีเป็นเครื่องมือขยายอาณานิคม อาทิโบราณคดีเขมรโดยแข่งกับสยามประเทศในเขตพื้นที่สองฝั่งโขง

โดยสมัยที่พระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลก ทรงอัญเชิญพระพุทธรูปจากเมืองต่าง ๆ มานั้น ส่วนใหญ่ล้วนรกร้างและทรุดโทรมขาดการดูแลแทบทั้งสิ้นเนื่องมาจากสงคราม จึงมิได้มีความสำคัญต่อชีวิตและจิตใจของชุมชนหรือชาวบ้านกลุ่มใด แต่สมัยรัชกาลที่ ๕ กรณีวัดเบญจมบพิตรมิได้อัญเชิญพระพุทธรูปมาจากวัดร้างทั้งหมด ยังเป็นวัดที่มีพระสงฆ์และชาวบ้านตั้งบ้านเรือนอยู่ ที่ยังคงมีสภาพเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านในท้องถิ่น การนำพระพุทธรูปจากชุมชนในชนบทมาอยู่ในบริบทของพื้นที่ และความหมายใหม่ของแนวคิด ว่าด้วยโบราณคดีสยามและรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การนำพระพุทธรูปออกจากท้องถิ่นสร้างความไม่พอใจต่อชุมชนอาทิ พระฝาง เมืองสวางคบุรี จนในที่สุดรัชกาลที่ ๕ มีกระแสรับสั่งให้จัดส่งพระฝางกลับสร้างความปิติยินดีของชาวบ้าน^{๒๙}

แนวคิดทางการเมืองการปกครองที่นำมาบรรจุในพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร คือ หน้าบันพระอุโบสถและพระระเบียงวัดเบญจมบพิตรรวมทั้ง ๑๔ ด้าน เป็นหน้าบันพระอุโบสถ ๔ ด้าน หน้าพระระเบียง ๑๐ ด้านเป็นสัญลักษณ์แทนกระทรวง ๑๐ กระทรวงของสมัยนั้น ส่วนลายหน้าบันพระอุโบสถทั้ง ๔ ด้าน พระองค์ทรงให้สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เป็นผู้ออกแบบนำตราพระราชลัญจกรที่พระมหากษัตริย์ใช้ประทับตรา ทั้ง ๔ แบบ นำมาเป็นต้นแบบผูกลายหน้าบันทั้ง ๔ ด้าน การใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์รัชสมัยนี้ สะท้อนผ่านพระอุโบสถ ทั้ง ๔ ด้านเป็นสื่อแสดงความสำคัญที่ถอดมาจากตราพระลัญจกรที่ใช้ประทับตราสั่งว่าราชการต่าง ๆ ภายใต้ระบบบริหารราชการแผ่นดินแบบใหม่ของรัฐชาติสมัยใหม่ภาพจิตรกรรมฝาผนังถูกเขียนขึ้นภายใต้แบบ แผนใหม่ภายในอุโบสถวัดเบญจมบพิตรภาพเขียนทั้ง ๘ ช่อง เป็นแนวคิดของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สะท้อนถึงแนวความคิดของชนชั้นนำสยามในสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นอย่างดีโดยภาพเขียนทั้ง ๘ ช่องเป็นจอมเจดีย์ที่สำคัญของสยาม ได้แก่ พระมหาธาตุเมืองละโว้ พระธาตุพนม พระมหาธาตุนครศรีธรรมราช พระเจดีย์ชัยมงคลพระนครศรีอยุธยา พระมหาธาตุศรีสัชนาลัย พระปฐมเจดีย์ พระมหาธาตุหริภุญชัย พระศรีรัตนมหาธาตุเมืองเชลียง พระสุทนต์ทั้ง ๘ ดังกล่าวแสดงถึงการเปลี่ยนแปลง

^{๒๙}ชาติรี ประกิตนันทการ, พระพุทธรูปในประวัติศาสตร์สมบูรณาญาสิทธิราชย์, หน้า ๕๔-๕๕.

คติความเชื่อจากอุดมคติที่ไม่มีอยู่จริง กลายมาเป็นภาพเหตุการณ์ที่มีอยู่จริง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เป็นคติการยึดครองพื้นที่แบบใหม่ ที่เคยอิงกับคติไตรภูมิมาสู่อาณาเขตที่เป็นรูปธรรม^{๓๐}

กรมพระยาดำรงราชานุภาพสอบถามว่า หลวงพ่อแช่มวัดฉลองทำไมชาวบ้านถึงปิดทอง ทานที่หน้าแข้ง ได้ความว่าอภินิหารของหลวงพ่อแช่ม มาจากพวกขบถกรรมกรจีนที่ทำเหมืองแร่ ช่วง นั้น พ.ศ.๒๔๑๙ รัฐบาลไม่มีกำลังปราบปรามจึงทำเพียงรักษาเมืองไว้เท่านั้น พวกจีนจึงออกปล้น สะดุมชาวบ้านนอกเมืองภูเก็ตฆ่าคนตามชอบใจไม่มีใครกล้าต่อสู้ชาวบ้านกลัวจึงหนีไปอยู่ภูเขา ลูกศิษย์ ของหลวงพ่อแช่มชวนท่านหนีไปด้วยแต่ท่านไม่ไปลูกศิษย์ท่านจึงขอของดีไว้คุ้มกันตัวจากหลวงพ่อ ท่านจึงเอาผ้าขาวมาลงยันต์เป็นผ้าประเจียดแจกกัน พวกจีนเข้ามาโดยไม่ระวังตัวจึงถูกชาวบ้านโจมตี ต่อกันหนีไป เมื่อชาวบ้านทราบข่าวจึงรวมตัวกันต่อสู้พวกจีนตั้งแต่เช้าจนถึงเที่ยง พวกจีนพักกินข้าวต้ม เที่ยงแต่คนไทยไม่พักและเข้าต่อสู้เอาชนะพวกจีนโดยง่ายจนไม่กล้าปล้นบ้านฉลอง รัชกาลที่ ๕ จึงตั้ง ให้เป็นสังฆปาโมกข์เมืองภูเก็ต จึงมีการปิดทองพระครูวัดฉลองตั้งแต่นั้น^{๓๑}

กล่าวได้ว่าหลวงพ่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ทำให้ประชาชนรวมพลังปราบปรามโจรจีนที่ก่อความวุ่นวายจนราบคาบในเมืองภูเก็ต โดยที่ขณะนั้นทางการไม่มีกำลังพลเพียงพอไปปราบ กบฏโจรจีนได้.

อุดมคติรัฐชาติสมัยใหม่แบบตะวันตกทำให้รัชกาลที่ ๕ ทรงพยายามสร้างความเป็นอัน หนึ่งอันเดียวกันทางเชื้อชาติและดินแดน “ไม่มีลาว ไม่มีไทย” เพื่อรักษาความมั่นคงของประเทศและ ความมั่นคงของพระราชอำนาจตามแนวคิดตะวันตก โดยทรงเปลี่ยนชื่อมณฑลตามทิศ เช่นมณฑลลาว เที่ยงเป็นมณฑลพายัพ เป็นต้น อันเป็นพระราชกุศโลบายในการสร้างเอกภาพทางเชื้อชาติ และดินแดน ให้มาอยู่ภายใต้พระราชอาณาจักรสยามเหมือนกันหมด^{๓๒}

สมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงปรับปรุงประเทศให้พัฒนาก้าวหน้าเทียบนานาชาติในทุกด้าน ทรง ดำเนินการตามรัฐประศาสนนโยบายของรัชกาลที่ ๔ ปรับปรุงการปกครองเช่นตั้งกระทรวงต่าง ๆ รวมทั้ง ปรับปรุงกฎหมายบ้านเมือง ทางด้านคณะสงฆ์และการศึกษาของชาติส่งเสริมให้พระภิกษุเคร่งครัดใน

^{๓๐}ชาตรี ประกิตนันทการ, พระพุทธชินราชในประวัติศาสตร์สมบูรณาญาสิทธิราชย์, หน้า ๔๗-๔๘, ๗๒.

^{๓๑}กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สารานุกรมไทย, หน้า ๑๙๓-๑๙๖.

^{๓๒}ชาตรี ประกิตนันทการ, พระพุทธชินราชในประวัติศาสตร์สมบูรณาญาสิทธิราชย์, หน้า ๗๗-๗๘.

พระธรรมวินัย ส่วนการศึกษาคณะสงฆ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงตั้งมหาวิทยาลัยตามพระบรมราชโองการของพระองค์ ที่เรียนไทย, บาลี, อังกฤษและคณิตศาสตร์ ต่อมาเมื่อมีพระราชดำริให้ขยายการศึกษาไปทั่วราชอาณาจักร และมีพระราชประสงค์ให้วัดเป็นสถาน ศึกษาจึงให้ทรงอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสอำนวยการให้ภิกษุสั่งสอนบุตรธิดา และทรงนำวิธีการที่บริหารมหาวิทยาลัยมาเลือกใช้ปรับปรุงให้เหมาะสมกับหัวเมือง^{๓๓}

พระองค์เห็นว่าการศึกษาและปฏิบัติธรรมแพร่หลายในคณะสงฆ์และนักวิชาการแต่ไม่แพร่หลายไปสู่หมู่ชน พระองค์จึงทรงวางแนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เหมาะสมกับบุคคล และทรงแต่งอรรถศาสน์แสดงถึงประโยชน์ของบุคคลในชาตินี้และชาติหน้าตามแนวทางพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงเห็นถึงประโยชน์ในการทำนุบำรุงพระศาสนาจึงทรงโปรดให้พระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส แต่งหนังสือพระธรรมเทศนาไปแจกตามหัวเมือง เพื่อให้ภิกษุสามเณรศึกษารวมทั้งสั่งสอนประชาชน^{๓๔}

สมัยรัชกาลที่ ๕ มีการทำสังคายนา ในปี ๒๓๓๑ คัดลอกชำระพระไตรปิฎกอักษรขอมเป็นภาษาไทย เป็นการพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นอักษรครั้งแรก^{๓๕}

พระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส วินิจฉัยการรื้อพระเจดีย์และพระปฎิมาที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ไม่มีใครดูแลรักษาหรือไม่สมควร พระเจดีย์ก็ดี พระพุทธรูปที่ไม่งามก็ดี ท่านว่าทำได้ ให้ถือว่าเจดีย์เป็นกุศลไม่คิดทำร้ายย่อมทำได้ บุคคลใดเจาะชุดพระเจดีย์และพระปฎิมานำมาเป็นประโยชน์ตนหรือคิดทำลาย กระทำเช่นนั้นเป็นบาปผู้ใดมีเจตนาบุรณะพระเจดีย์หรือพระปฎิมาที่ชำรุดก่อนขึ้นใหม่ให้เป็นที่เสื่อมใส การกระทำดังกล่าวเป็นคุณประโยชน์หาไม่^{๓๖}

ในรัชกาลที่ ๕ ทรงแต่งตั้งกรมพระยาดำรงราชานุภาพให้เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้ทราบเรื่องที่เป็นคติโบราณถือมาแต่ก่อนห้ามไม่ให้เจ้านายไปเมืองสุพรรณบุรี เพราะไม่อยากฝ่าฝืนคติโบราณหรือเกรงพระเจ้าแผ่นดินจะไม่พระราชทานอนุญาต ไม่ปรากฏว่าเจ้านายพระองค์ไหนเคยไปสุพรรณ พระยาอ่างทองให้คำอธิบายว่าเทพารักษ์หลักเมืองสุพรรณไม่ชอบเจ้านาย เพราะฉะนั้น กรม

^{๓๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พระมหาสมณวินิจฉัย, ครั้งที่ ๕, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า (๓)-(๕).

^{๓๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พระมหาสมณวินิจฉัย, หน้า ๙-๑๐.

^{๓๕} พระสิริสุทัศน์ ธรรมาภรณ์, บทความเก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก, (โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๒), หน้า ๒๒๕

^{๓๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พระมหาสมณวินิจฉัย, หน้า ๑๑๕-๑๑๗.

พระยาดำรงราชานุภาพท่านกล่าวว่าเทพารักษ์คงเป็นผู้มีศีลธรรม และรู้ว่าท่านไปสุพรรณเพื่อให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขไม่เห็นว่ามีวาทกัณฑ์อย่างไร เจ้าพระยาอ่างทองได้รับฟังคำจึงไม่ขัดขวาง เมื่อถึงสุพรรณมีเวลาไปที่เจดีย์วัดป่าเลไลยก์ และไปทำพิธีกรรมที่ศาลหลักเมือง ในสุพรรณบุรีมีศาลเจ้ามากไปที่ไหนพบแต่ศาลเจ้าจำนวนมาก จนเจ้าเมืองมีศาลเจ้า ๔ แห่ง ซึ่ให้เห็นว่าชาวสุพรรณเกรงกลัวผีซึ่งต่างกับเทพารักษ์ (เทวดาพิทักษ์พื้นที่ ส่วนผีคนตายที่ไม่พอใจใครก็ทำร้าย) เหตุนี้เป็นเหตุที่ชาวสุพรรณเอาคติผีไปปนเทพารักษ์^{๓๗} รัฐใช้อำนาจตรวจตราความสงบเรียบร้อยของวัดในส่วนภูมิภาค

ปรากฏการณ์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจรัชกาลที่ ๕ ดูได้จากหลายกรณีอาทิภาพจิตรกรรมฝาผนังในวัดเบญจมบพิตรปรับเปลี่ยนจาก แนวคิดที่เป็นมิตินามธรรมมาสู่ภาพเขียนรูปธรรมทั้ง ๘ ช่อง เป็นจอมเจดีย์ที่สำคัญของสยามประเทศที่มีดินแดนอาณาเขตกล่าวคือคติความเชื่อจากอุดมคติที่ไม่มีอยู่จริง กลายมาเป็นภาพเหตุการณ์ที่มีอยู่จริง หลังจากสร้างวัดรัชกาลที่ ๕ ทรงให้เลือกพระพุทธรูปสำคัญในประเทศสมัยต่าง ๆ รวบรวมมาตั้งแสดงให้เป็นแบบอย่างให้เป็นพิพิธภัณฑ์ ที่แฝงแนวความคิดการเมืองกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางหัวเมืองต่าง ๆ ส่วนการสร้างหน้าบันพระอุโบสถและระเบียงแฝงด้วยพระราชอำนาจของพระองค์ รัชกาลที่ ๕ ทรงพยายามสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางเชื้อชาติและดินแดน เพื่อรักษาความมั่นคงของพระราชอำนาจตามแนวคิดตะวันตก อันเป็นพระราชกุศโลบายในการสร้างเอกภาพทางเชื้อชาติอุดมคติรัฐชาติสมัยใหม่แบบตะวันตกโดยอาศัยพิพิธภัณฑ์แสดงให้เห็นศิลปวัฒนธรรมของประเทสนั้น ๆ อาทิโบราณคดีสยาม ที่มีลักษณะรูปแบบที่ฝรั่งเศสศึกษาค้นคว้า โบราณคดีประเทศในอาณานิคม และใช้โบราณคดีเป็นเครื่องมือขยายอาณานิคม อาทิโบราณคดีเขมร โดยแข่งกับสยามประเทศในเขตพื้นที่สองฝั่งโขง

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรัชกาลที่ ๕ แสดงออกในหลายด้าน คือ

๔.๒.๑.๑ ด้านกฎหมาย ทรงตรากฎหมายลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ มีลักษณะเป็นธรรมนูญการปกครองคณะสงฆ์ ที่มีโครงสร้างการบริหารและการจัดการองค์กรไว้อย่างมีระบบ นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การปกครองคณะสงฆ์ไทย ที่มีกฎหมายกำหนดระบบการปกครองคณะสงฆ์ การปกครองส่วนกลางปกครองคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร เป็นอำนาจของพระมหากษัตริย์และมหาเถรสมาคม การปกครองส่วนภูมิภาคมีการแบ่งส่วนการปกครองคณะสงฆ์เป็นสังฆมณฑล

๔.๒.๑.๒ ด้านการเมืองการปกครอง พระองค์ทรงกล่าวว่าความสัมพันธ์ของพระเจ้าแผ่นดินที่มีต่อพระพุทธศาสนา โดยธรรมราชาได้แก่พระราชที่ทรงธรรม และได้รับความพึงพอใจจาก

^{๓๗} กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **สาส์นสมเด็จพระเจ้า**, เล่มที่ ๑๔, ชุดที่ ๑๙, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การค้ำคูณสภา, ครั้งที่ ๒, ๒๔๘๑ หน้า ๑๓๙-๑๔๘.

ผู้ได้ปกครอง โดยผู้ปกครองต้องมีธรรมะอันเป็นธรรมราชาชนะผู้อื่นด้วยความดีไม่ใช้กำลังอำนาจข่มเหงผู้อื่น เมื่อด้านการปกครองจัดรูปแบบเรียบร้อยดี ฝ่ายพระพุทธศาสนาการปกครองสงฆมณฑลย่อมมีความสำคัญและเป็นประโยชน์แก่พระศาสนาและความเจริญในแผ่นดิน กล่าวคือพระองค์เห็นว่า บ้านเมืองมีความก้าวหน้าไปสู่สมัยใหม่ ควรที่จะออกกฎหมายปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นแบบแผนและพระองค์จึงตราพ.ร.บ.สงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ ขึ้น ด้านการปกครองประเทศพระองค์ทรงพยายามสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางเชื้อชาติและดินแดน ตามอุดมคติรัฐชาติสมัยใหม่แบบตะวันตก เพื่อรักษาความมั่นคงของประเทศตามแนวคิดตะวันตก โดยทรงเปลี่ยนชื่อมณฑลตามทิศ อันเป็นพระราชกุศโลบายในการสร้างเอกภาพทางเชื้อชาติ และดินแดนให้มาอยู่ภายใต้พระราชอาณาจักรสยามเหมือนกันทั้งประเทศ

๔.๒.๑.๓ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทรงตั้งคณะธรรมยุติกนิกายทำให้สยามประเทศมีสองนิกายตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา การตั้งคณะธรรมยุตินอกจากสาเหตุทางการเมืองแล้ว และยังเพื่อให้พระสงฆ์เป็นผู้เคร่งครัดในพระธรรมวินัย และพระสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายแผ่นดิน, พระวินัย และจารีต มีการใช้สมณศักดิ์เพื่อให้พระสงฆ์มีขวัญและกำลังใจ สมณศักดิ์เป็นเครื่องมือในการปกครองของส่วนกลาง ให้ฝ่ายภูมิภาครับฟังตามคำสั่ง ในรัชสมัยนี้ยังมีการสังคายนาพระไตรปิฎก ในปี ๒๓๓๑ คัดลอกชำระพระไตรปิฎกอักษระขอม เป็นภาษาไทย และเป็นการพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นอักษรครั้งแรก

๔.๒.๒ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖

พ.ศ. ๒๔๔๓ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ให้ดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก มีอำนาจบังคับบัญชาคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักรนับแต่นั้น ทรงสถาปนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ และมหาเถรสมาคมทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์ตามความในมาตรา ๔ จึงเป็นอันยกเลิกโดยผลของกฎหมาย^{๓๔} ความดังกล่าวเป็นการแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชตาม พ.ร.บ. นี้

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงอธิบาย เจริญธรรมแห่งมาตรา ๔ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ มีความว่า “ในแผ่นดินปัจจุบัน โปรดให้ข้าพเจ้าเป็นผู้บัญชาการคณะสงฆ์ได้ทั่วไป การประชุมตามพระราชบัญญัตินี้ได้ชื่อว่าเป็นอันยกเลิกชั่วคราว อันกล่าวได้ว่า ยังไม่ถึงเวลาเรียกประชุมตามพระราชบัญญัตินี้ โดยที่ต้องการให้มหาเถรสมาคมคงอยู่ จึงเรียกประชุมและบัญชาการอันจะพึงทำการสงฆ์ในที่ประชุม” กล่าวคือ สมเด็จพระมหาสมณ

^{๓๔}พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๓๙.

เจ้าฯ มีอำนาจมากมายและเบ็ดเสร็จแต่พระองค์เดียว ส่วนมหาเถรสมาคมที่ยังมีหน้าที่ให้คำปรึกษาสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ซึ่งเป็นไปตามความประสงค์ของพระองค์เท่านั้น^{๓๙}

ในสมัยรัชกาลที่ ๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงได้รับอำนาจเต็มในการบริหารคณะสงฆ์ตามแนวพระราชดำริ ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้มีส่วนร่วมในการผลักดัน พ.ร.บ. คณะสงฆ์และการปฏิรูปการศึกษา เพื่อสร้างเอกภาพของชาติและบำรุงสั่งสมมณฑลให้เจริญตามที่ประกาศไว้ชัดเจนใน พ.ร.บ. ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในของคณะสงฆ์ไทยในรัชกาลนี้ เนื่องจากพระองค์ไม่จำเป็นต้องใช้การประชุมมหาเถรสมาคม เพื่อการปกครองสงฆ์แต่อย่างใด^{๔๐}

เนื่องจากสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงไม่แต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชอาศัยอำนาจตามกฎหมายพระมหากษัตริย์ในฐานะเอกอัครราชูปถัมภกปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชต่อมารัชกาลที่ ๖ ทรงแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราช และมอบให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสปกครองคณะสงฆ์ในรัชกาลนี้ถือว่าจุดเริ่มต้นปรับเปลี่ยนการใช้อำนาจของพระมหากษัตริย์ ทรงใช้อำนาจของสมเด็จพระสังฆราชในนามประธานหมู่สงฆ์ให้คณะสงฆ์ปกครองกันเอง ปราศจากการควบคุมของรัฐ (การควบคุมของพระมหากษัตริย์ ตามระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์) แต่พระมหากษัตริย์ใช้อำนาจเพียงกำกับดูแลแสดงให้เห็นว่าอำนาจหน้าที่บัญชาการของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นไปอย่างกว้างขวาง เพราะทรงบัญชาการคณะสงฆ์ได้โดยลำพังพระองค์เองส่วนมหาเถรสมาคมที่ยังคงหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นตามพระประสงค์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เท่านั้น มิใช่เป็นข้อผูกพันเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติแต่อย่างใด.

รัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระบรมราชานุญาตให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสก่อตั้งมหาวิทยาลัยขึ้น เพื่อเฉลิมพระเกียรติรัชกาลที่ ๔ และเพื่อสำหรับให้การศึกษาของพระภิกษุสามเณรและกุลบุตรทั่วไปทั้งแผนกภาษาบาลีและไทย ต่อมาสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรส และรับมหาสมณุตมาภิเษกเรียกว่า สมเด็จพระมหาสมณะทรงฉัตร ๕ ชั้น สำหรับผู้ที่ได้รับมหาสมณุตมาภิเษก เรียกว่าสมเด็จพระสังฆราช ทรงฉัตร ๓ ชั้น ต่อมารัชกาลที่ ๖ ทรงมอบกิจการทั้งปวงในพระศาสนาให้บัญชาการคณะสงฆ์ทั่วไป อันเป็นตำแหน่งสมเด็จพระ

^{๓๙}พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พัฒนาการและการจัดองค์กรพระพุทธศาสนา, เอกสารการสอนชุดวิชาความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, หน้า ๕๔-๕๗.

^{๔๐}อนุกาต อนุพงศ์พัฒน์, บทบาทและผลงานของมหาเถรสมาคม, งานวิจัยทุนจุฬาลงมหาวิทยาลัย (ศูนย์พุทธศาสนศึกษา: จุฬาลงมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๐.

พระสังฆราชที่มีอำนาจบัญชาการคณะสงฆ์โดยพระองค์เอง และกลายเป็นประเพณีของไทยสืบมาจนถึงปัจจุบัน สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ท่านทรงแนะนำสั่งการในเรื่องราวกิจการคณะสงฆ์และราชการบ้านเมือง อีกทั้งวิทยาการอื่น ๆ แทบทุกสาขาทั้งภาษาไทยและอังกฤษ^{๔๑}

รัชกาลที่ ๖ ทรงแต่งตั้งพระสังฆราชมีอำนาจหน้าที่กว้างขวาง ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ได้โดยลำพังพระองค์เองส่วนมหาเถรสมาคมที่ยังคงหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ

ตั้งแต่รัชสมัยนี้เป็นต้นมาพระมหากษัตริย์ มอบอำนาจให้พระสังฆราชปกครองหมู่สงฆ์เพียงลำพัง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ตั้งกอง “มหาดเล็กgrayงาน” โดยคัดเลือกจากมหาดเล็กเด็กชาย หรือข้าราชการหนุ่ม ๆ ที่มีปัญญาเฉลียวฉลาด มีปฏิภาณไหวพริบ เอามาฝึกฝนอบรม ใกล้ชิดพระองค์แล้วส่งไปรับราชการเป็นหูเป็นตาให้พระองค์ ทำให้ได้คนดีมีปัญญามาทำงานจำนวนมาก สมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารีเถร) ได้นำเอาแบบอย่างดังกล่าวมาใช้ในวัด โดยคัดเลือกเถรที่มีความสามารถเข้ามาศึกษาอบรม เพื่อเป็นกำลังสำหรับการศึกษาในวัด หลวงวิจิตรวาทการก็ได้บวชนเณรศึกษาเล่าเรียน วิชาการต่าง ๆ ในวัดมหาธาตุจนกระทั่งสึกไปรับราชการอยู่ที่กระทรวงการต่างประเทศเมื่ออายุ ๒๐ ปี^{๔๒}

รัชสมัยนี้สมเด็จพระสังฆราชบัญชาการคณะสงฆ์ทั่วไป กลายเป็นประเพณีของไทยสืบมาจนถึงปัจจุบัน สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงแนะนำสั่งการในเรื่องราวกิจการคณะสงฆ์ และราชการบ้านเมือง อีกทั้งวิทยาการอื่น ๆ แทบทุกสาขาทั้งภาษาไทยและอังกฤษ^{๔๓} รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในด้านการปฏิบัติหน้าที่ของสมเด็จพระสังฆราช ทรงมีอำนาจมากกว่าเดิม ซึ่งในครั้งหนึ่งเคยเป็นอำนาจของพระมหากษัตริย์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงปฏิสังขรณ์และแสดงธรรมแก่ราษฎร ผู้มาเฝ้าทรงกล่าวถึงสวรรคโลก คือพิภพของเทวดาและคนในเมืองนี้ดูเทวดา ควรประพฤติอย่างเทวดาทรงแสดงธรรมเทวธรรม ได้แก่ ศรัทธา ศีล พานุสัจจะ จาคะ ปัญญา อันเป็นความประพฤติของเทวดา ผู้เป็นเทวดา

^{๔๑}สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พระดำริและพระโอวาทเกี่ยวกับพระศาสนา, (นครปฐม: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ข, ค.

^{๔๒}เสฐียร พันธงศรี, ราลิก ๑๐๐ ปีพลตรีหลวงวิจิตร วาทการ, ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุคส์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓-๑๔.

^{๔๓}สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พระดำริและพระโอวาทเกี่ยวกับพระศาสนา, หน้า ข, ค.

เมื่อยังไม่เกิดเป็นเทวดา ก็ประพฤติกรรมของเทวดาครองความเป็นเทวดาอยู่ได้ และเทวดาเป็นผู้กล้าในการทำประโยชน์ ไม่ทำทุจริตความประพฤติของเทวดาจึงสมควรแก่เป็นชนชาวเมืองนี้^{๔๔}

พระธรรมเทศนานี้ถือว่าการสั่งข้าราชการ ให้ข้าราชการประพฤติตนเป็นคนดีสมกับการเป็นเทวดา ส่วนชาวเมืองสวรรค์โลกท่านสั่งสอนให้เป็นคนดีมีศีลรักษาธรรม สมกับการอยู่ในเมืองเทวดาและเป็นเทวดาที่ดี ทรงสอนคนให้รู้จักคิดและมีจิตที่เป็นกุศลมูล เป็นการปลูกใจโดยใช้พระธรรมมาปรับใช้กับการเมืองยุคอาณานิคม

พระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงมีหนังสือถึงพระราชาภิ ผนอ.การศึกษา มณฑลนครราชสีมา

๑. การที่จะส่งครูสอนหนังสือออกจากกรุงเทพฯ ไปสอนหัวเมืองเป็นการยาก เนื่องจากครูมีไม่เพียงพอต่อความต้องการ ที่ดีกว่าที่อาจทำประโยชน์ให้เกิดทั่วไปในทุกหัวเมือง

๒. ให้ผนอ.หาคนเข้ามาเรียนในกรุงเทพฯ ถ้าเป็นภิกษุสามเณรที่ได้ค่าเลี้ยงของหลวง เมื่อคนเหล่านั้นได้รับความรู้แล้วก็ส่งกลับไปในเมืองต่าง ๆ เช่นนี้ย่อมมีประโยชน์มากกว่าซึ่งใช้ค่าใช้จ่ายน้อยกว่าแต่ได้ครูมากกว่า^{๔๕}

ถือว่าการสั่งราชการเสมือนผู้มีอำนาจสั่งราชการกระทรวงศึกษา แต่สั่งการภายในคณะสงฆ์โดยปรับเปลี่ยนกลยุทธ์เพื่อให้ทันต่อสถานการณ์ เป็นการใช้อำนาจบริหารงานบุคคลที่ขาดแคลนบุคลากรมาฝึกอบรมให้มีศักยภาพมาอบรม แล้วส่งกลับไปสอนยังท้องถิ่นนั้น ๆ อันเป็นการใช้อำนาจสั่งการต่อคณะสงฆ์

พระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ตัดสินเรื่องการรื้อพระเจดีย์และพระพุทธรูปซึ่งอยู่บริเวณที่รกร้างปราศจากการดูแลหรือสถานที่อันไม่สมควร จะเป็นเจดีย์หรือพระพุทธรูป ที่ไม่สวยงามเป็นการอันควรมีกุศลจิต ผู้ใดขุดพระเจดีย์และพระพุทธรูปเอามาเป็นประโยชน์ตนหรือคิดทำลาย การทำเช่นนั้นเป็นบาปหากทำเพื่อบูรณะปฏิสังขรณ์ให้เป็นที่เลื่อมใส การกระทำดังกล่าวเป็นคุณประโยชน์ต่อพระศาสนา^{๔๖} ความดังกล่าวถือว่าการออกคำสั่งทางปกครอง ของผู้มีอำนาจซึ่งกระทำได้ในเวลานั้น และเป็นการดูแลรักษาถาวรวัตถุอีกด้วย

ในสมัยรัชกาลที่ ๖ กรณีครูบาศรีวิชัยไม่ปฏิบัติตามประกาศคณะสงฆ์ สั่งการให้ทำพิธีฉลองการขึ้นครองราชย์ครูบาศรีวิชัยไม่ปฏิบัติตามประกาศคณะสงฆ์ให้จับกุมไว้ที่เมืองลำพูนพระสังฆราชสั่ง

^{๔๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๓.

^{๔๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙, ๒๑.

^{๔๖}สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พระมหาสมณวินิจัย, หน้า ๑๑๕-๑๑๗.

คดีว่า ครูบาศรีวิชัยเป็นชาวกะเหรี่ยงที่มีสติปัญญาและความคิดที่ไม่เหมือนชาวบ้านทั่วไปหากวิเคราะห์จากมูลเหตุทางสังคมและการเมือง กล่าวคือช่วงนั้นมีผลกระทบจากการปกครองอันทำให้ชาวบ้านเองต้องการผู้นำที่สะท้อนความรู้สึกและความต้องการของพวกเขา จากการปฏิบัติในทางสังคมหลายเรื่อง ครูบาศรีวิชัยช่วยเหลือชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นคนเชื้อสายต่าง ๆ ที่ไม่ใช่ไทย ได้แสดงออกถึงความเชื่อความต้องการด้วยความหวังในชีวิต การปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ ๕ เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความเจริญของคณะสงฆ์ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับครูบาศรีวิชัยที่เป็นผู้นำชนกลุ่มน้อยชนชาติเหล่านั้นอาศัยความคิดสมัยใหม่ผ่านพุทธศาสนาโดยครูบาศรีวิชัย ในการสร้างความเป็นตัวตนขณะที่อำนาจของรัฐไม่อาจเปลี่ยนแนวคิดความเป็นชาติพันธุ์ได้ ชนชาติเหล่านั้นจึงไม่มีความคิดของการเป็นพลเมืองไทยจึงไม่จำเป็นต้องมีความจงรักภักดีหรือยำเกรงด้วย แนวทางกองทัพธรรมของครูบาศรีวิชัยทำให้เห็นความหลากหลายของผู้คนหลายชนชาติ ก่อนที่จะถูกรวมศูนย์ให้เป็นชาติไทยอันหนึ่งเดียวนำไปสู่การสร้างนโยบายกลืนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ให้กลายมาเป็นไทย^{๔๗}

แนวคิดการสลายอำนาจเก่าของรัฐสืบต่อมาหลายรัชสมัย อาศัยกลวิธีที่คล้ายกันคือใช้พระพุทธรูปเป็นเครื่องมือ ขยายพื้นที่ปกครองอาณาเขตที่ต่างชนชาติ เช่นเขมร ลาว และชนเผ่า เป็นต้น การที่รัฐใช้อำนาจผ่านเจ้าหน้าที่รัฐจึงมีผลเป็น ๒ ลักษณะคือบวกและลบ กรณีพระศรีวิชัยที่ไม่ศึกษาพระธรรมวินัยจึงเป็นผลมาจากครุอุปถัมภ์และผู้ปกครองไม่ดูแล หาใช่เป็นความผิดของพระศรีวิชัยไม่ จนส่งผลกระทบบานปลาย รวมทั้งนโยบายอื่น ๆ ที่สร้างผลกระทบที่มีต่อกลุ่มชนเผ่า จึงมีสาเหตุมาจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ขาดดุลอำนาจ เพราะพระสงฆ์ควรสร้างความสามัคคีกลับก่อให้เกิดความแตกแยกดังเช่นพระศรีวิชัยซึ่งควรกำกับดูแลอย่างใกล้ชิดและอบรมสั่งสอน แต่กลับใช้อำนาจควบคุมสั่งการ

รัชกาลที่ ๖ ทรงแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชโดยมอบให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสปกครองคณะสงฆ์ ถือว่าจุดเริ่มต้นปรับเปลี่ยนการใช้อำนาจของพระมหากษัตริย์ ต่อสมเด็จพระสังฆราชในนามประธานหมู่สงฆ์ให้คณะสงฆ์ปกครองกันเอง โดยปราศจากการควบคุมของรัฐ (การควบคุมของพระมหากษัตริย์) พระมหากษัตริย์ใช้อำนาจเพียงกำกับดูแลแสดงให้เห็นว่าอำนาจหน้าที่บัญชาการของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าเป็นไปอย่างกว้างขวางบัญชาการคณะสงฆ์โดยลำพัง

^{๔๗} ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, “ประวัติศาสตร์ที่ไม่ถูกจำ: ครูบาศรีวิชัยกับการปกครองรวมศูนย์ของกรุงเทพฯ”, วิทยาลัยนานาชาติปริทัศน์มยงค์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://blogazine.pub/blogs/thanet-a/post/471719> April, 2014-12: 22-Thanet A [๒๘/๖/๒๕๖๐].

พระองค์เองส่วนมหาเถรสมาคมที่ยังคงทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นไปตามพระประสงค์ของพระองค์

การสั่งราชการสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสปกครองคณะสงฆ์ ด้านศึกษาคณะสงฆ์เป็นเสมือนผู้มีอำนาจสั่งราชการกระทรวงศึกษา แต่สั่งการภายในคณะสงฆ์โดยปรับเปลี่ยนกลยุทธ์เพื่อให้ทันต่อสถานการณ์ เป็นการใช้อำนาจบริหารงานบุคคลที่ขาดแคลนโดยให้บุคลากรจากหัวเมืองมารับการฝึกอบรมให้มีศักยภาพแล้วส่งกลับไปสอนยังท้องถิ่นนั้น ๆ นับเป็นการใช้อำนาจสั่งการคณะสงฆ์

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ แสดงออกในด้านต่างๆคือ

๔.๒.๒.๑ ด้านกฎหมาย ตามพ.ร.บ.ปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ กำหนดให้สมเด็จพระสังฆราชมีอำนาจปกครองคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร โดยรัชกาลที่ ๕ ไม่ทรงแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชจนสิ้นรัชกาล ต่อมารัชกาลที่ ๖ ขึ้นครองราชย์ทรงแต่งตั้งพระสังฆราชให้มีอำนาจหน้าที่กว้างขวาง ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ได้โดยลำพังพระองค์เอง ส่วนมหาเถรสมาคมที่ยังคงหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของสมเด็จพระสังฆราช ตั้งแต่รัชกาลนี้เป็นต้นมาสมเด็จพระสังฆราช มีอำนาจปกครองคณะสงฆ์โดยพระมหากษัตริย์ไม่เข้ามาใช้พระราชอำนาจปกครองคณะสงฆ์อย่างใด ทรงใช้พระราชอำนาจเพียงกำกับดูแลต่างๆ

๔.๒.๒.๒ ด้านการเมืองการปกครอง สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงปฏิสังขรณ์และแสดงธรรมแก่ชาวเมืองสุวรรณโลก ถือว่าเป็นการสั่งข้าราชการให้ข้าราชการประพฤติตนเป็นคนดี สมกับการเป็นเทวดา ส่วนชาวเมืองสุวรรณโลกท่านสั่งสอนให้เป็นคนดีมีศีลรักษาธรรม สมกับการอยู่ในเมืองเทวดาและเป็นเทวดาที่ดี ทรงสอนคนให้รู้จักคิดและมีจิตที่เป็นกุศลมูล เป็นการปลูกใจโดยใช้พระธรรมมาปรับใช้กับการเมืองยุคอาณานิคม สมเด็จพระสังฆราชใช้อำนาจที่ได้รับจากพระเจ้าแผ่นดิน ผ่านทางพระธรรมเทศนาให้ข้าราชการและประชาชนเป็นผู้มีจิตกุศลมูล เพื่อเตรียมกายและจิตสำหรับรับมือกับยุคอาณานิคมจากยุโรป ถือว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่สงฆ์กระทำต่อข้าราชการและประชาชน

๔.๒.๒.๓ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระสังฆราชทรงใช้อำนาจรัฐ สั่งการให้ ผอ. การศึกษามณฑล จัดครูมารับการอบรมที่ส่วนกลางแทนการส่งครูสอนหนังสือยังภูมิภาค เนื่องจากครูมีจำนวนจำกัด เป็นการปรับเปลี่ยนนโยบายจากการส่งคนไปดูราชการตามหัวเมือง มาเป็นให้ครูมาศึกษาเพิ่มเติมที่ กรุงเทพฯเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพครูให้เพิ่มมากขึ้น

ในรัชสมัยนี้รัฐใช้อำนาจกำกับดูแล และก่อกุลโอบอุ้มต่อคณะสงฆ์ โดยอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์อยู่ที่พระสังฆราชพระองค์เดียว โดยพระมหากษัตริย์ดูแลอยู่ห่างๆ

๔.๒.๓ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ ๗ (พ.ย.๒๔๖๘-๒๔๗๗) และต้นรัชกาลที่ ๘ (พ.ย. ๒๔๗๗-๒๔๘๙) ลักษณะการปกครองสงฆ์รัชสมัยนี้คือ สมเด็จพระสังฆราชทรงปกครองคณะสงฆ์โดยลำพังพระองค์เองและมีมหาเถรสมาคมเป็นกรรมการที่ปรึกษาพระมหากษัตริย์ จนกระทั่งมีการตรา พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ๒๔๘๔ อำนาจการปกครองคณะสงฆ์เปลี่ยนเป็นสมเด็จพระสังฆราชไม่มีอำนาจปกครองคณะสงฆ์โดยพระองค์เอง ทรงใช้อำนาจปกครองคณะสงฆ์ผ่านสังฆสภา สังฆมนตรีและคณะวินัยธรแยกกันปกครองแทนสมเด็จพระสังฆราช โดยพระองค์ไม่ต้องรับผิดชอบในหน้าที่อย่างใดและไม่มีการแต่งตั้งมหาเถรสมาคมตาม พ.ร.บ. นี้แต่อย่างใด^{๔๘}

สมัยรัชกาลที่ ๗ พ.ร.บ. ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ มีการแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.๒๔๗๕ มาตรา ๓ แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ให้ยกเลิกบรรดากฎหมายและข้อบังคับอื่น ๆ ที่มีข้อความเกี่ยวกับการพระราชทานวิสุงคามสีมาที่ขัดกับกฎหมายฉบับนี้ เป็นการใช้อำนาจของรัฐที่มีต่อศาสนา^{๔๙}

พ.ร.บ. ลักษณะปกครองคณะสงฆ์แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๔๗๗ ให้ยกเลิก มาตรา ๗ แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ มีความว่า วัด ธรณีสงฆ์เป็นสมบัติของพระพุทธศาสนา โดยที่มีสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นอัครศาสนูปถัมภก ผู้ใดผู้หนึ่งจะโอนกรรมสิทธิ์มิได้ เว้นแต่มีกฎหมายบัญญัติไว้โดยเฉพาะ^{๕๐}

สรุป พ.ร.บ. ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ (แก้ไขเพิ่มเติม ๒๔๗๕) ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ มีการใช้อำนาจรัฐปกครองคณะสงฆ์ที่ต่างออกไป กล่าวคือ มีการออกกฎหมายเกี่ยวกับทรัพย์สินสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา ตามที่ระบุไว้ในมาตรา ๓ (พ.ร.บ. ลักษณะปกครองคณะสงฆ์แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.๒๔๗๕) และมาตรา ๗ (พ.ร.บ. ลักษณะปกครองคณะสงฆ์แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.๒๔๗๗) ความดังกล่าวให้ยกเลิกบรรดากฎหมายและข้อบังคับอื่น ๆ ที่มีข้อความเกี่ยวกับการพระราชทานวิสุงคามสีมาที่ขัดกับกฎหมายนี้และที่วัดและธรณีสงฆ์เป็นสมบัติของพระพุทธศาสนาจะโอนกรรมสิทธิ์กันไม่ได้ เป็นลักษณะความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่รัฐมุ่งกระทำต่อทรัพย์สินของคณะสงฆ์

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ สมัยรัชกาลที่ ๗ ปรากฏใน ๒ ด้านคือ

^{๔๘}พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๗๓.

^{๔๙}พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์), วิทยาพระสังฆาธิการเล่มที่ ๑, หน้า ๓๙, ๔๐.

^{๕๐}พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์), วิทยาพระสังฆาธิการเล่มที่ ๑, หน้า ๔๑,๔๒.

๔.๒.๓.๑ ด้านกฎหมายมีการแก้ไขเพิ่มเติม พ.ร.บ.ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ เรื่องอสังหาริมทรัพย์ ว่าด้วยที่ดินวัดและธรณีสงฆ์ เป็นสมบัติของพระพุทธศาสนาจะโอนกรรมสิทธิ์กันไม่ได้

๔.๒.๓.๒ ด้านการเมืองการปกครองคณะสงฆ์ รัชสมัยนี้เริ่มปรับเปลี่ยนการปกครองไปสู่ประชาธิปไตย ทำให้ส่งผลต่อพ.ร.บ.สงฆ์ในราชการต่อมา ในรัชสมัยนี้ไม่มีการปรับเปลี่ยนการปกครองคณะสงฆ์จนถึง รัชกาลที่ ๘ ในพ.ศ.๒๔๘๔

๔.๒.๔ สรุปความสัมพันธ์เชิงอำนาจสมัยรัตนโกสินทร์ยุคกลาง

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนกลางถือว่าเป็นช่วง เริ่มปรับเปลี่ยนมาสู่ยุคสมัยใหม่ สมัยรัชการที่ ๕ ปรับเปลี่ยนสมัยตามอิทธิพลของยุโรปที่เข้ามามีอิทธิพลต่อทวีปเอเชีย มีการตรากฎหมายพระสงฆ์ที่มีระเบียบแบบแผน คณะสงฆ์ไทยรัชสมัยนี้มีสองนิกายได้แก่ ธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย พระสงฆ์ในรัชกาลนี้อยู่ภายใต้กฎหมาย ๓ ประเภทคือ กฎหมายแผ่นดิน, พระวินัย และจารีต สมัยรัชกาลที่ ๖ มีการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชเป็นรัชสมัยที่มีการปรับเปลี่ยนธรรมเนียมการปกครองสงฆ์ โดยให้คณะสงฆ์ปกครองกันเอง ส่วนองค์พระเจ้าแผ่นดินทรงกำกับดูแลอยู่ห่าง ๆ โดยมีมหาเถรสมาคมที่ยังคงหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของพระเจ้าแผ่นดิน

มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยในปลายรัชกาลที่ ๗ มีการตราพ.ร.บ. ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ (แก้ไขเพิ่มเติม๒๔๗๕) ให้ยกเลิกบรรดากฎหมายและข้อบังคับอื่น ๆ ซึ่งขัดกับกฎหมาย ที่ว่าด้วยการพระราชทานวิสุงคามสีมา และ พ.ร.บ. (แก้ไขเพิ่มเติม ๒๔๗๗) ว่าด้วยที่ดินวัดและธรณีสงฆ์เป็นสมบัติของพระพุทธศาสนาจะโอนกรรมสิทธิ์กันไม่ได้ การใช้อำนาจในรัชสมัยนี้มีลักษณะควบคุมสั่งการ ตามพ.ร.บ.สงฆ์ ร.ศ.๑๒๑

๔.๓ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน ซึ่งปกครองแบบประชาธิปไตย ได้แก่ รัชกาลที่ ๘ รัชกาลที่ ๙ และรัชกาลปัจจุบันดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ (๒๔๗๗-๒๔๘๙)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้ง พระสังฆราชทรงดำรงตำแหน่งสกลสังฆปริณายก และบัญชาคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๘๔ สมเด็จพระสังฆราชทรงบัญญัติ สังฆานัติโดยคำแนะนำของสังฆสภา บริหารคณะสงฆ์ทางสังฆมนตรี วินิจฉัยอธิกรณ์ทางคณะวินัยธร^{๕๑}

-สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งสมาชิกในสังฆสภาตามมติของสังฆสภา ให้เป็น ประธาน ๑ รูปโดยสังฆสภาประกอบด้วยสมาชิกจำนวนไม่เกิน ๔๕ รูป^{๕๒}

-สมเด็จพระสังฆราชทรงตั้งสังฆมนตรี สังฆมนตรีคณะหนึ่งประกอบด้วยสังฆนายก ๑ รูป และสังฆมนตรีไม่เกิน ๙ รูป (การตั้งสังฆมนตรี ให้รวมว.ศึกษา เป็นผู้รับสนองฯ)

-สังฆนายกรับผิดชอบในการบริหารคณะสงฆ์ สังฆมนตรีทุกรูปจะได้รับแต่งตั้งให้ บริหารองค์การใดหรือไม่ก็ตาม ต้องรับผิดชอบร่วมกันในกิจการทั่วไปของสังฆมนตรี^{๕๓}

-สมเด็จพระสังฆราชทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ทางคณะวินัยธร (ต้องออกสังฆานัติวางระเบียบการแต่งตั้งเสียก่อน) การพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของคณะวินัยธร ซึ่ง อำนาจการวินิจฉัยอธิกรณ์ให้เป็นอิสระในการพิจารณาและเป็นไปตามพระธรรมวินัยและสังฆานัติ^{๕๔} พระภิกษุที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งตาม พ.ร.บ. นี้ให้ถือว่าเป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมาย ลักษณะอาญาตั้งพระพุทธรูปหรือหล่อพระพุทธรูปให้ทำตามกฎหมายบ้านเมืองเท่าที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัย

การปกครองคณะสงฆ์สมัยรัชกาลที่ ๘ ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศ เป็น ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข คณะรัฐบาลต้องการสร้างความชอบธรรมใน การปกครองระบอบประชาธิปไตย เห็นว่ามีความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงการปกครองสงฆ์ให้ รูปแบบเป็นประชาธิปไตยด้วย จึงได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๘๔จัดการ ปกครองคณะสงฆ์ตามแบบรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย โดยมีสาระสำคัญ

-พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ผู้ดำรงตำแหน่ง สกลมหาสังฆปริณายก

-แต่สมเด็จพระสังฆราชทรงบัญชาการคณะสงฆ์โดยลำพังพระองค์เองไม่ได้

-พระองค์ทรงบัญญัติสังฆานัติโดยคำแนะนำของสังฆสภา

-ทรงบริหารการคณะสงฆ์ผ่านทางคณะสังฆมนตรี

-ทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ทางคณะวินัยธร

^{๕๑}ราชกิจจานุเบกษา, พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๘๔, เล่มที่ ๕๘, หน้า ๑๓๙๓, ๑๔/๑๐/๘๔

^{๕๒}ราชกิจจานุเบกษา, พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๘๔, เล่มที่ ๕๘, หน้า ๑๓๙๔, ๑๔/๑๐/๘๔

^{๕๓}ราชกิจจานุเบกษา, พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๘๔, เล่มที่ ๕๘, หน้า ๑๔๐๐.๑๔/๑๐/๘๔

^{๕๔}ราชกิจจานุเบกษา, พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๘๔, เล่มที่ ๕๘, หน้า ๑๔๐๗๑๔/๑๐/๘๔

-อำนาจการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์แบ่งออกเป็น ๓ ฝ่ายเพื่อถ่วงดุลอำนาจตามแบบอย่างการปกครองบ้านเมือง

มีการแบ่งอำนาจ ๓ อำนาจ คือ

๑) อำนาจนิติบัญญัติ เรียกว่า สังฆานัติ หรือกฎระเบียบสำหรับใช้บริหารและการปกครองคณะสงฆ์ สังฆสภาได้มาจากพระเถระที่มีสมณศักดิ์ตั้งแต่ชั้นธรรมขึ้นไป (สมณศักดิ์คือยศพระสงฆ์ที่ได้รับพระราชทานมีหลายชั้นแต่ละชั้นมีพัดยศเป็นเครื่องกำหนด^{๕๕} และสมณศักดิ์ยังหมายถึงฐานันดรศักดิ์ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯแต่งตั้งและเลื่อนถวายเฉพาะแด่พระสงฆ์ ผู้มีความประพฤติดีปฏิบัติชอบและประกอบศาสนกิจเป็นประโยชน์แก่พระศาสนาและประเทศชาติโดยอเนกประการ^{๕๖})

๒) อำนาจบริหารคณะสงฆ์โดยคณะสังฆมนตรีเทียบได้กับคณะรัฐมนตรีของฝ่ายบ้านเมืองทำหน้าที่ เช่น รัฐบาลบริหารกิจการคณะสงฆ์

๓) อำนาจตุลาการหรือที่เรียกว่าการวินิจฉัยอธิกรณ์ โดยมีคณะวินัยเป็นผู้พิจารณา คณะสังฆมนตรีประกอบด้วยสังฆนายกруппหนึ่ง (เทียบได้กับนายกรัฐมนตรี) และสังฆมนตรีอื่นไม่เกิน ๙ รูป (รัฐมนตรี)

สมเด็จพระสังฆราชทรงไว้ซึ่งสิทธิตราติกาสงฆ์ที่ระบุในสังฆานัติ แบ่งเป็นส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ส่วนกลางแบ่งเป็น ๔ องค์การคือองค์การปกครอง การศึกษา เผยแผ่สาธารณูปการส่วนภูมิภาค ให้เป็นไปตามสังฆานัติที่กำหนดไว้^{๕๗}

วัดมี ๒ อย่างคือวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา กับ สำนักสงฆ์ ในการสร้างวัด การตั้งการรวม การโอนย้าย และการยุบเลิกวัด ให้เป็นไปตามกฎกระทรวง^{๕๘}

ศาสนสมบัติแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ศาสนาสมบัติกลาง ได้แก่ทรัพย์สินของพระศาสนาซึ่งยังมีใช้ของวัดใดวัดหนึ่ง และ ศาสนาสมบัติของวัด ได้แก่ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง^{๕๙}

สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งคณะสังฆมนตรีประธาน และรองประธานสังฆสภาโดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาฯ ลงนามรับสนองพระบัญชาในฐานะผู้รักษาการให้เป็นไปตาม

^{๕๕}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรเจริญทรัพย์, ๒๕๒๕), หน้า ๗๙๘.

^{๕๖}แสวง อุดมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๔๐๖.

^{๕๗}ราชกิจจานุเบกษา, พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๘๔, เล่มที่ ๕๘, หน้า ๑๔๐๒,๑๔/๑๐/๘๔.

^{๕๘}ราชกิจจานุเบกษา, พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๘๔, เล่มที่ ๕๘, หน้า ๑๔๐๔,๑๔/๑๐/๘๔.

^{๕๙}ราชกิจจานุเบกษา, พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๘๔, เล่มที่ ๕๘, หน้า ๑๔๐๖-๑๔๐๗,๑๔/๑๐/๘๔.

พระราชบัญญัติมีอำนาจออกกฎหมายตรา เพื่อปฏิบัติการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ให้ยกเลิกมหาเถรสมาคม (ตาม พ.ร.บ. สงฆ์ ๑๒๑) ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะใหญ่ทั้ง ๔ และรองเจ้าคณะใหญ่ทั้ง ๔ ตำแหน่งจึงไม่มีกฎหมายรองรับ พ.ร.บ. สงฆ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ประการหนึ่งคือเพื่อรวมคณะสงฆ์มหานิกายและธรรมยุติกนิกายเข้าด้วยกันภายในเวลา ๘ ปี นับแต่วันที่ประกาศใช้บังคับ^{๖๐}

ความดังกล่าวเป็นปรากฏการณ์ที่ได้รับอิทธิพลจากทางการเมือง ในยุคปฏิวัติการเมืองการปกครอง วัฒนธรรม การศึกษาและเศรษฐกิจหลังปฏิวัติปี ๒๔๗๕ แต่การปรับเปลี่ยนรูปแบบพุทธศาสนาในบริบทดังกล่าวไม่อาจทำได้ เนื่องมาจากวัฒนธรรมและสังคมการเคารพผู้ใหญ่น้อยรวมทั้งวินัยสงฆ์เป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลงสิ่งที่จะปฏิเสธไม่ได้คือการเมืองที่มีอิทธิพลต่อคณะสงฆ์ การจะรวมนิกายสงฆ์ทั้งสองเข้าด้วยกันจึงประสบความล้มเหลว คณะสงฆ์ทั้งสองนิกายจึงแตกแยกกันมากขึ้น เพราะในการประชุมแต่ละครั้งกรรมการแต่ละนิกายมีความเห็นขัดแย้งกันอย่างมากไม่อาจตกลงกันได้ยิ่งประชุมก็ยิ่งทวีความแตกแยกอย่างรุนแรง จนต่อมาภิกษุผู้ปฏิบัติดีตามพระธรรมวินัยทั้ง ๒ นิกายเกิดความเบื่อหน่ายต่อการโต้เถียงวิวาทกันจึงมีสมาชิกเข้าประชุมเป็นส่วเล็กน้อย โดยเฉพาะพระเถระผู้ใหญ่ซึ่งเป็นส่วนมากไม่เข้าประชุมสังฆานัติหรือระเบียบปฏิบัติของสงฆ์โดยมากจึงเป็นตามความคิดเห็นของสมาชิกส่วนน้อยซึ่งโดยมากเป็นลูกศิษย์และอยู่ภายใต้การปกครอง

กรมพระยานริศฯ เดินทางมาพบพระพุทธโฆษาจารย์แต่ไม่พบเพราะไปชลบุรี จึงสอบถามเรื่องที่สมเด็จพระวันรัต (ตอก) ถูกไต่สวนโดยเจ้าพนักงาน (น่าจะเป็นตำรวจ) ไปถามสมเด็จพระพุฒาจารย์ เรื่องการพูดเรื่องการเมือง ท่านตอบว่า “กูจะไปจำได้หรือ ”^{๖๑} ความดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า รัฐใช้อำนาจเข้าปกครองคณะสงฆ์ในทุกระดับตั้งแต่พระลูกวัดไปจนถึงพระผู้ใหญ่

การที่รัฐออกกฎหมายเพื่อให้สงฆ์แสดงบทบาทนั้นเป็นการกระจายอำนาจของระบอบประชาธิปไตยจากบนลงล่าง ซึ่งต่างจากการปกครองสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ดึงอำนาจมาสู่ส่วนกลาง การปกครองคณะสงฆ์ต้องอาศัยเหตุปัจจัยหลายประการ การที่รัฐมอบอำนาจให้สงฆ์บริหารจัดการเป็นเสมือนปิดการะปัญหาที่มีแต่เดิม และทำลายศรัทธาที่ประชาชนมีต่อพระสงฆ์การกระจายอำนาจเช่นนี้จึงเป็นดาบสองคมต่อสงฆ์

รัชสมัยนี้มีการแปลพระไตรปิฎกพ.ศ. ๒๔๘๓ โดยสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช (แพ ตีสุทฺธมหาเถระ) วัดสุทัศน์เทพวราราม ทรงปรารภว่า

^{๖๐}ราชกิจจานุเบกษา, พ.ร.บ. คณะสงฆ์, พ.ศ.๒๔๘๔, เล่มที่ ๕๘, หน้า ๑๔๐๙,๑๔/๑๐/๘๔.

^{๖๑}กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สารานุกรมไทย, เล่มที่ ๓, ชุดที่ ๑๙, ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าคุรุสภา, ๒๔๘๑), หน้า ๕๐,๕๑.

- พระไตรปิฎกได้คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่คนไทยส่วนใหญ่ไม่มีโอกาสได้อ่านเพราะยังเป็นภาษาบาลี จึงเห็นสมควรให้แปลเป็นภาษาไทย รัฐบาลสมัยนั้นให้ความเห็นชอบถวายความอุปถัมภ์ในการแปลครั้งนั้น จึงตั้งกรรมการแปลแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. แปลโดยอรรถ คือ แปลเอาความเป็นภาษาไทยเรียกว่า พระไตรปิฎกภาษาไทย

๒. แปลเป็นสำนวนเทศนา จัดพิมพ์ลงในใบลานเป็นคัมภีร์เทศน์ เรียกว่าพระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง

โดยพระไตรปิฎกภาษาไทยนั้น แบ่งเป็น พระวินัย ๑๓ เล่ม พระสูตร ๔๒ เล่ม พระอภิธรรม ๒๕ เล่ม รวมเป็น ๘๐ เล่ม เท่าพระชนมายุของพระพุทธเจ้า^{๒๒}

สรุปสมัยรัชกาลที่ ๘ มีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๘๔ โดยให้ยกเลิกพระราชบัญญัติ ร.ศ.๑๒๑ ทำให้มหาเถรสมาคมและเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติกนิกายไม่มีกฎหมายรองรับ เพราะวัตถุประสงค์ของกฎหมายฉบับนี้เพื่อรวมคณะสงฆ์มหานิกายและธรรมยุติเข้าด้วยกัน พระสังฆราชทรงบัญชาการคณะสงฆ์โดยคำแนะนำของสังฆสภา พระองค์ทรงใช้อำนาจปกครองคณะสงฆ์ผ่านสังฆสภา สังฆมนตรีและคณะวินัยธรโดยแยกกันปกครอง แบ่งการบริหารราชการเป็นส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดยปราศจากการแทรกแซงและการควบคุมของรัฐพระภิกษุที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งตาม พ.ร.บ. นี้ให้ถือว่าเป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมาย

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจรัชสมัยนี้ ปรากฏดังนี้

๔.๓.๑.๑ ด้านกฎหมาย มีการตรากฎหมาย พ.ร.บ.สงฆ์ ๒๔๘๔ มีลักษณะกระจายอำนาจตามรูปแบบการปกครองประชาธิปไตย เช่นการปกครองของบ้านเมือง มีการแบ่งอำนาจเป็น ๓ อำนาจคือ สังฆสภา สังฆมนตรี คณะวินัยธร โดย พ.ร.บ. สงฆ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวมคณะสงฆ์มหานิกายและธรรมยุติกนิกายเข้าด้วยกันภายในเวลา ๘ ปี

๔.๓.๑.๒ ด้านการเมืองการปกครอง สมัยนี้ได้รับอิทธิพลจากทางการเมือง ในยุคปฏิวัติการเมืองการปกครอง วัฒนธรรม การศึกษาและเศรษฐกิจหลังปฏิวัติปี ๒๔๗๕ สิ่งที่จะปฏิเสธไม่ได้คือการเมืองมีอิทธิพลต่อคณะสงฆ์

๔.๓.๑.๓ ด้านเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทำการแปลพระไตรปิฎกจำนวน ๘๐ เล่ม รัฐแปลภาษาบาลีเป็นภาษาไทย เพื่อให้ประชาชนอ่านพระไตรปิฎกภาษาไทย

^{๒๒}พระสิริสุทัศน์ ธรรมาภรณ์, บทความเก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก, (โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๒), หน้า ๒๒๕

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสมัยนี้มีลักษณะควบคุมสั่งการ ซึ่งรัฐตรากฎหมายลอกเลียนแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยรัฐทำหน้าที่เพียงควบคุมสั่งการ

๔.๓.๒ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจสมัยรัชกาลที่ ๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (พ.ศ.๒๔๘๙-๒๕๕๙)

ขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ยังไม่ขึ้นครองราชย์ กรมหมื่นพิทยาลาภพฤฒิยากรปาฐกถา กล่าวถึงคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ว่าเป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ต่อมารัชกาลที่ ๙ ขึ้นครองราชย์สมบัติพระองค์ปกครองแผ่นดินโดยทศพิธราชธรรม และคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ที่ส่งผลต่ออุดมการณ์ของชาติตลอดรัชกาลปี ๒๕๒๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่ผู้สอบไล่ได้ชั้นเนติบัณฑิต ความตอนหนึ่งว่า “ความยุติธรรมหรือความเป็นธรรม เป็นเพียงเครื่องมืออย่างหนึ่งสำหรับใช้ในการรักษาหรืออำนวยความยุติธรรม เช่นนั้นการใช้กฎหมายจึงต้องมุ่งหมายใช้เพื่อรักษาความยุติธรรม”^{๖๓} พระองค์มีหลักการการบริหารประเทศว่าเราจะปกครองแผ่นดินโดยธรรม คือทศพิธราชธรรมอันเป็นหลักธรรมของผู้ปกครอง อีกทั้งทรงกล่าวเรื่องการใช้กฎหมายว่า ต้องมุ่งเพื่อความยุติธรรม

พระองค์ทรงปกครองแผ่นดินโดยราชธรรมและยุติธรรม หากย้อนไปดูหลังการปกครองหลัง ๒๔๗๕ คณะราษฎรรับพระราชอำนาจของรัชกาลที่ ๗ ไป แต่ไม่ได้นำสิ่งที่พระมหากษัตริย์กำกับพระราชอำนาจไปด้วยซึ่งได้แก่ราชธรรม หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ บ้านเมืองจึงไม่สงบเพราะผู้ปกครองขาดธรรม รัชกาลที่ ๙ ทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรมอันทำให้แผ่นดินชาติไทยมีความมั่นคงโดยธรรม^{๖๔} สมัยรัชกาลที่ ๙ มีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๕๐๕ แก้ไขปัญหาความขัดแย้งของคณะสงฆ์ ๒๔๘๔ ล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาของผู้ใช้กฎหมายที่ไม่ใช่เป็นผู้ร่วมกฎหมายอย่างแท้จริง แต่ผู้ร่างกฎหมายตรากฎหมายเพียงเพื่อสนองความต้องการของผู้ร่างเท่านั้น

สมัยนี้สมเด็จพระสังฆราชใช้อำนาจปกครองคณะสงฆ์ ทรงทำหน้าที่ร่วมกับมหาเถรสมาคม โดยทรงเป็นประธานกรรมการมหาเถรสมาคม มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์และมอบอำนาจให้มหาเถรสมาคมดำเนินงาน ส่วนมหาเถรสมาคมมีอำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายสำคัญทั้งหมด (ตาม พ.ร.บ. สงฆ์ ๒๕๐๕)

^{๖๓}พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ , พระบรมราชาโชวาทพิธีพระราชทานแก่นิติบัณฑิต สมัยที่ ๓๓ ปี ๒๕๒๓, ณ สวนอัมพร, ๒๙/๑๐/๒๔.

^{๖๔}พระพรหมบัณฑิต,ศ.ดร., ถอดความศาสนากับความมั่นคงของชาติ: บรรยายพิเศษต่อสถาบันเสาหลักแผ่นดิน, ม.มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๓ มี.ค.๖๐, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: [https://www.youtube.com/watch?v=AE7H\[๓๐ พ.ค.๒๕๖๐\]](https://www.youtube.com/watch?v=AE7H[๓๐ พ.ค.๒๕๖๐])

ส่วน พ.ร.บ. สงฆ์ (๒๔๘๔) ตราขึ้นเพื่อจะรวมสงฆ์มหานิกายและธรรมยุติกนิกาย และให้แล้วเสร็จใน ๘ ปี ซึ่งไม่บรรลุผลเนื่องจากการประชุมหาข้อยุติไม่ได้ แต่กลับสร้างความขัดแย้งมากขึ้น พระเถระผู้ใหญ่ไม่เข้าประชุม พระที่เข้าประชุมเป็นพระลูกศิษย์ที่อยู่ใต้ปกครองของพระเถระผู้ใหญ่ จึงเกิดปัญหาของการประชุมหาข้อยุติ ผลที่ตามมาคือการแตกความสามัคคีมากยิ่งขึ้น ในที่สุดรัฐบาลทหารจึงประกาศใช้ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๕๐๕ และให้ยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๔๘๔^{๖๕} พระราชบัญญัติฉบับนี้มีการแก้ไขกฎหมายที่มีสาระสำคัญในการแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราช คือ เมื่อไม่มีสมเด็จพระสังฆราชให้สมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุด โดยพรราชปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช^{๖๖}

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๕๐๕ ให้อำนาจรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการตาม พ.ร.บ. ฯ นี้ ให้มีอำนาจออกกฎกระทรวงเพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมาย และมาตรา ๗ บัญญัติให้พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช^{๖๗} ซึ่งเป็นการให้รัฐใช้อำนาจปกครองคณะสงฆ์ อันเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับคณะสงฆ์

การปกครองคณะสงฆ์ในส่วนภูมิภาคให้แบ่งพื้นที่เป็น ภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล^{๖๘} การบริหารคณะสงฆ์ในส่วนภูมิภาคมีการแบ่งการปกครองที่มีลักษณะคล้ายการบริหารราชการส่วนภูมิภาคของหน่วยงานราชการ

กำหนดให้วัดมี ๒ อย่าง คือ วัดที่ได้รับพระราชทานมีวิสุงคามสีมา และสำนักสงฆ์^{๖๙}

การจัดระเบียบการปกครองสงฆ์ให้เป็นไปตามกฎหมายหาเถรสมาคมกำหนดมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นระเบียบ โดยมีอำนาจออกกฎหมายหาเถรสมาคม ข้อบังคับ วารระเบียบหรือออกคำสั่งที่ไม่ขัดแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัยเป็นต้น ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นผู้ลงนามรับสนองพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช^{๗๐}

หมายเหตุท้ายพระราชบัญญัติ กฎหมายฉบับนี้ได้ให้เหตุผลในการประกาศใช้กฎหมายคณะสงฆ์เพื่อการถ่วงดุลอำนาจทำให้ประสิทธิภาพการดำเนินงานลดลง จึงควรแก้ไขปรับปรุงเสียใหม่

^{๖๕} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๗๓-๗๔.

^{๖๖} พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์), วิทยาพระสังฆาธิการเล่มที่ ๑, หน้า ๕๖.

^{๖๗} พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์), วิทยาพระสังฆาธิการเล่มที่ ๑, หน้า ๕๖.

^{๖๘} พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์), วิทยาพระสังฆาธิการเล่มที่ ๑, หน้า ๕๙.

^{๖๙} พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์), วิทยาพระสังฆาธิการเล่มที่ ๑, หน้า ๖๑.

^{๗๐} พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์), วิทยาพระสังฆาธิการเล่มที่ ๑, หน้า ๕๕-๕๖.

โดยให้สมเด็จพระสังฆราชองค์สกลสังฆปริณายก ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ผ่านมหาเถรสมาคมตาม
อำนาจกฎหมายและพระธรรมวินัย ทั้งนี้เพื่อความเจริญรุ่งเรืองพระพุทธศาสนา

สรุป พ.ร.บ. สงฆ์ (๒๕๐๕)

พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช

พระสังฆราช เป็นประธานมหาเถรสมาคม ปกครองคณะสงฆ์ผ่านทางมหาเถรสมาคม

- มหาเถรสมาคม มีอำนาจดูแลงานทั่วไป และ ตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายสำคัญ
ทั้งหมด

- ร.ม.ว.กระทรวงศึกษาฯ เป็นผู้ลงนามรับสนอง พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช ใน
การแต่งตั้งถอดถอนกรรมการมหาเถรสมาคม

จะเห็นได้ว่ากฎหมายคือเครื่องมือของรัฐที่มีอำนาจแฝงอยู่ในกฎหมายทุกฉบับการตรา
กฎหมายมาใช้บังคับที่เป็นมาตรการในการปกครองอันที่เต็มไปด้วยอำนาจ โดยรัฐใช้กฎหมายควบคุม
คณะสงฆ์ตามความต้องการ ทั้งใช้สมณศักดิ์เป็นแรงจูงใจให้พระสงฆ์ปฏิบัติศาสนกิจอันดีงามเป็น
ประเพณีที่มีอยู่ทั่วไปในประเทศนับถือพุทธศาสนาดังที่ปฏิบัติในประเทศลังกาก่อนที่จะแพร่หลายมาสู่
ประเทศไทย สมัยรัชกาลที่๙ มีชั้นยศหรือสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ไทย ดังนี้

สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ๑ พระองค์

สมเด็จพระราชาคณะชั้นสุพรรณบัฏ ๘ รูป

พระราชาคณะเจ้าคณะรองชั้นหิรัญบัฏ ๑๙ รูป

พระราชาคณะชั้นธรรม ๓๕ รูป

พระราชาคณะชั้นเทพ ๖๖ รูป

พระราชาคณะชั้นราช ๑๔๔ รูป

พระราชาคณะชั้นสามัญ ๓๙๔ รูป

พระครูสัญญาบัตรชั้นตรี-โท-เอก-พิเศษ (ไม่จำกัดจำนวน)

พระครูฐานานุกรมตั้งได้ตามจำนวนที่ปรากฏในสัญญาบัตรของพระราชาคณะ
พระครูประทอนสมณศักดิ์ คือ พระครูผู้อุปการะการศึกษา (ไม่จำกัดจำนวน)^{๗๑}

^{๗๑}สำนักงานพุทธศาสนาจังหวัดชัยภูมิ, (สมณศักดิ์), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://cpm.onab.go.th>.

สมณศักดิ์ชั้นยศของพระสงฆ์ไทย ถือว่ามีการกำหนดเป็นรูปธรรมชัดเจนที่แบ่งได้เป็น ๒ กลุ่มคือ กลุ่มตำแหน่งบริหารและกลุ่มชั้นยศ แบ่งจำนวนอัตราตามตำแหน่ง และ ไม่กำหนดจำนวนอัตรา เช่นเดียวกับยศตำแหน่งของข้าราชการในประเทศไทยเป็นต้น สมณศักดิ์นั้นมีหลายระดับชั้นแต่ละชั้นมีพัตยศเป็นเครื่องกำหนด ซึ่งยังคงใช้กันมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนถึงปัจจุบันแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. สมณศักดิ์เกี่ยวกับความรู้

๒. สมณศักดิ์เกี่ยวกับผลงาน^{๗๒}

สมณศักดิ์ดังกล่าวมีความแตกต่างกันตรงที่พระภิกษุสามเณรที่มีวิริยอุตสาหะสอบได้เปรียญธรรมแต่ละประโยคจะได้รับพระราชทานพัตยศ

การได้รับสมณศักดิ์นั้นมหาเถรสมาคมทำการพิจารณาเบื้องต้นว่าพระสังฆาธิการรูปใดมีความเหมาะสมที่จะได้รับพระราชทานแต่งตั้งและเลื่อนให้ดำรงสมณศักดิ์ชั้นใดจากนั้นก็เสนอชื่อของพระสังฆาธิการเหล่านั้นขึ้นไปโดยลำดับจนกระทั่งได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานตั้งและเลื่อนให้ดำรงสมณศักดิ์ชั้นต่าง ๆ^{๗๓} สมณศักดิ์เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของรัฐที่มอบให้แก่พระสงฆ์ ๒ กลุ่มที่ขยันศึกษาเล่าเรียนสืบทอดพระศาสนา และที่ปฏิบัติศาสนกิจเผยแผ่ศาสนาโดยมีผลงานเป็นประจักษ์ จึงทูลขอพัตยศให้เป็นขวัญและกำลังใจในการทำงานสืบทอดไป

การตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๕๐๕ (ฉบับที่ ๒) ในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ คือ

พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการสถาปนาและถอดถอนสมณศักดิ์ของพระภิกษุในคณะสงฆ์

พระมหากษัตริย์สถาปนาสมเด็จพะสังฆราชองค์หนึ่งให้นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมเสนอนามสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ทูลเกล้าฯ เพื่อเป็นสมเด็จพะสังฆราช^{๗๔}

การประกาศคณะสงฆ์ตามคำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องควบคุมการเรียไร ๒๕๓๙^{๗๕}

^{๗๒} แสวง อุดมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๔๐๖.

^{๗๓} แสวง อุดมศรี, ศักดิ์สมเด็จ, (กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๗.

^{๗๔} พระธรรมปิฎกโศภน (วรวิทย์), วิทยาพระสังฆาธิการเล่มที่ ๑, หน้า ๖๔.

^{๗๕} พระธรรมปิฎกโศภน (วรวิทย์), วิทยาพระสังฆาธิการเล่มที่ ๑, หน้า ๖๐๙.

การเรียไร หมายถึง การขอรวมตลอดถึงการซื้อขายแลกเปลี่ยน ขอใช้หรือบริการที่มีความหมายตรงหรือโดยอ้อมว่าไม่ใช่เป็นการซื้อขายแลกเปลี่ยน ขดใช้หรือบริการ.....ทางสื่อมวลชนอื่น ๆ เพื่อรวบรวมทรัพย์สินที่ได้มาทั้งหมด หรือบางส่วนไปใช้ในกิจการอย่างใดอย่างหนึ่ง

ห้ามวัดหรือพระภิกษุสามเณรทำการเรียไร หรือมอบหมายยินยอมให้ผู้อื่นทำการเรียไร ทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อประโยชน์แก่วัดหรือพระศาสนา หรือเพื่อประโยชน์อื่นใดแก่ตนหรือผู้อื่น เว้นแต่ในกรณีที่กำหนดไว้ในคำสั่งมหาเถรสมาคมนี้^{๗๖}

ประกาศคณะสงฆ์เรื่องห้ามพระสงฆ์เกี่ยวข้องกับการเมือง.....ควรเป็นผู้ที่สังวรระวัง.....ซึ่งกิจกรรมทางการเมือง..... ฉะนั้นเพื่อให้พระภิกษุเป็นที่ควรเคารพนับถือไม่ถูกดูหมิ่น.....มิให้เกิดความเสื่อมแก่คณะสงฆ์และศาสนา.....ห้ามมิให้ภิกษุสามเณรเข้าไปในที่ชุมนุมหาเสียง....โดยอาศัยอำนาจ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๔๔ ออกประกาศคณะสงฆ์ ให้พิจารณาลงโทษตามควรแก่ความผิด^{๗๗}

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้น เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองประชาธิปไตย ตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๗ สืบมาจนถึงรัชกาลที่ ๙ โครงสร้างการปกครองประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ มีการรัฐประหารหลายครั้ง^{๗๘} ทำให้นโยบายในเรื่องต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังประเทศพัฒนาแล้วซึ่งปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างต่อเนื่อง อาจจะกล่าวได้ว่าเปรียบเสมือนไม่ยืนต้นที่ไม่อาจยึดติดแน่นกับดิน เมื่อถูกลมแรงและน้ำเซาะซึ่งทำให้ดินพังทลายและต้นไม้โค่นลงในที่สุด สรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์บ่อยครั้ง ย่อมส่งผลทำให้ระบบต่าง ๆ สั่นคลอนตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมตามหลักปฏิจสมุปบาทที่ว่า ทุกสิ่งต่างขึ้นอยู่กับเหตุและปัจจัยทั้งสิ้น^{๗๙}

การปกครองคณะสงฆ์อยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม และการจัดระบบการปกครองให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๕๐๕ ซึ่งระบุว่า รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการตาม พ.ร.บ. ฉบับนี้ และให้มีอำนาจออกกฎกระทรวงเพื่อให้เป็นไปตาม พ.ร.บ. นี้ ถือว่าเป็นการใช้อำนาจของรัฐกับคณะสงฆ์ไทย และต่อมามีการแก้ไข พ.ร.บ.

^{๗๖} พระธรรมปิฎกโศภณ (วรวิทย์), วิทยาพระสังฆาธิการเล่มที่ ๑, หน้า ๗๕.

^{๗๗} พระธรรมปิฎกโศภณ (วรวิทย์), วิทยาพระสังฆาธิการเล่มที่ ๑, หน้า ๕๘๔-๕๘๕.

^{๗๘} นคร พจนารพษ์ พร้อมคณะ, ข้อมูลรัฐธรรมนูญไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ขวัญนคร, ๒๕๕๐), หน้า ๒๔-๖๐, ๗๐.

^{๗๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม(ฉบับเดิม), พิมพ์ครั้งที่ ๒๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์การพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๘๑ - ๘๕.

คณะสงฆ์ (๒๕๐๕) ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยมีการแก้ไขการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชและใช้ความ มาตรา ๗ (ใหม่) คือพระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชองค์หนึ่ง โดยให้นายกรัฐมนตรี จากความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม เสนอนามสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ ทุลเกล้าฯ เพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช

ในประเด็นปัญหาของสมณศักดิ์ ซึ่งแนวคิดและแนวทางการปฏิบัติเรื่องสมณศักดิ์พบว่า สมณศักดิ์เป็นสิ่งดีงามในตัวเองเพราะเป็นการยกย่อง ให้กำลังใจแก่พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบหรือมี คุณงามความดีต่อพระศาสนาหรือประเทศชาติ แต่เป็นเรื่องธรรมดาของทุกสิ่งย่อมมีทั้งข้อดีและข้อเสีย และมุมมองที่แตกต่างกัน จึงมักเกิดปัญหาที่ปรากฏในสังคมสมณศักดิ์ ย่อมมีผู้ที่มองสมณศักดิ์ต่างกัน ไปแม้จะไม่อาจยืนยันหรือพิสูจน์ให้เห็นได้อย่างเด็ดขาดแต่ก็มีเหตุผลนำมาพิจารณา

เมื่อกล่าวถึงสมณศักดิ์นั้นมุมมองสองด้านทั้งข้อดีไม่น้อยกว่าข้อเสีย และอาจปรับปรุง แก้ไขให้ดีขึ้นได้ ปัญหาที่ผ่านมายังไม่เสียหายรุนแรงถึงขนาดที่มีความจำเป็นต้องยกเลิกสมณศักดิ์ การ ที่จะยกเลิกสมณศักดิ์เป็นเรื่องใหญ่เพราะสมณศักดิ์เชื่อมโยงกับ ระบบการปกครองคณะสงฆ์รวมทั้ง ระบบการปกครองบ้านเมือง ทั้งยังเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีวัฒนธรรมไทย และเกี่ยวข้องกับสถาบัน พระมหากษัตริย์อีกด้วย ฉะนั้นสมณศักดิ์จึงควรได้รับการปรับปรุงแก้ไขมากกว่าการยกเลิก การ ปรับปรุงที่สำคัญคือการปรับปรุงวิธีการพิจารณาสมณศักดิ์ โดยให้พระสงฆ์และคฤหัสถ์มาร่วมกัน คัดเลือกเพื่อป้องกันการวิ่งเต้นจึงควรปรับปรุงกฎเกณฑ์ เรื่องคุณสมบัติของผู้ควรได้รับสมณศักดิ์ให้ กว้างและเป็นธรรมมากขึ้น เปิดโอกาสให้พระสงฆ์ที่มีผลงานด้านอื่น ๆ เช่นการศึกษาได้รับสมณศักดิ์ ด้วยแม้ไม่มีตำแหน่งบริหาร และไม่ควรผูกโยงกับตำแหน่งบริหารเป็นหลักเช่นปัจจุบัน การปลูกฝัง อบรมสร้างค่านิยมที่เหมาะสมและการควบคุมตรวจสอบความประพฤติ และการทำงานของพระสงฆ์ที่ ได้รับสมณศักดิ์^{๘๐}

สมณศักดิ์เป็นสิ่งดีงามในตัวเองเพราะเป็นการให้กำลังใจแก่พระสงฆ์ที่ประพฤติดี ปฏิบัติ ชอบ ส่วนผู้ที่มีความเห็นต่างนั้นกล่าวว่าสมณศักดิ์เป็นสิ่งที่ไม่ควรมีต่อไป เนื่องจากมีการวิ่งเต้นเพื่อ ได้รับตำแหน่ง แต่ในสภาพการณ์ปัจจุบันที่เรายังไม่ได้ดำเนินการปรับปรุงแก้ไขระบบสมณศักดิ์รัฐและ ประชาชนก็ควรปฏิบัติตนต่อเรื่องสมณศักดิ์ ให้เหมาะสมมากขึ้นเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงระบบสมณ ศักดิ์ในอนาคต ในยุคปัจจุบันก้าวจนกระทั่งมาถึงรัชกาลปัจจุบัน หากย้อนต่อไปถึงในอดีตสยาม ประเทศมาจนถึงประเทศไทยในปัจจุบัน ไม่เคยว่างเว้นระบบอุปถัมภ์แม้กระทั่งสมัยเปลี่ยนแปลงการ

^{๘๐} ศ.ดร.วัชร งามจิตรเจริญ, “สมณศักดิ์: ข้อดีและปัญหา”, วารสารพุทธศาสนศึกษา, ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๒ (พ.ค.-ส.ค. ๒๕๕๗): ข.

ปกครอง ๒๔๗๕ รัฐก็มีอาชญากรรมระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยได้ หากเรามองเพียงด้านเดียวคือด้านคณะสงฆ์ ทั้งรัฐและราษฎรต่างอาศัยพระภิกษุในลักษณะต่าง ๆ ในฐานะผู้ทรงอิทธิพล (ซึ่งสุดแล้วแต่มุมมองทางสังคม) ส่วนพระก็ได้รับผลตอบแทนกลับคืนมาเช่นเดียวกัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงวางแนวคิดในการออกแบบหลัก “บวร” ให้เป็นวัดตัวอย่างของชุมชน ที่มีลักษณะเฉพาะต่างจากวัดอื่น ๆ ทั้งด้านโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ กล่าวคือ เป็นวัดขนาดเล็กในชุมชนเมืองที่ใช้งบประมาณที่ประหยัดเรียบง่าย เน้นประโยชน์ใช้สอยสูงสุดมีบทบาทหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการศึกษาอบรมศีลธรรมและเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญในการเป็นศูนย์รวมแห่งความร่วมมือร่วมใจในการพัฒนาชุมชนและเป็นตัวอย่างในการประสานความร่วมมือบำเพ็ญประโยชน์แก่ชุมชน เช่น ประเพณีไทยโบราณที่มีบ้าน วัด และโรงเรียนร่วมช่วยเหลือเกื้อกูลกันตลอดมา^{๘๑} หลักการบวรเป็นหลักการที่ให้องค์กรชุมชนในท้องถิ่นพัฒนาตนเองในลักษณะประสานประโยชน์ ดังคำที่กล่าวกันว่า บ้านกับวัด ชัดกันก็บรรลีย์ แต่บวรคือ บ้านวัดโรงเรียนร่วมมือกัน ย่อมเกิดประโยชน์สุขในชุมชน เป็นการที่รัฐปกครองแบบไม่ต้องปกครอง

ในด้านกฎหมายคณะสงฆ์มีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๕๐๕ ให้ยกเลิก พ.ร.บ. สงฆ์ ๒๔๘๔ พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช โดยรัฐใช้อำนาจปกครองคณะสงฆ์โดยการปกครองสงฆ์อยู่ในอำนาจของมหาเถรสมาคม ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชใช้อำนาจปกครองคณะสงฆ์รับผิดชอบในหน้าที่ร่วมกับมหาเถรสมาคม มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์และมอบอำนาจให้มหาเถรสมาคมดำเนินงานมีอำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายสำคัญทั้งหมด

สมเด็จพระสังฆราชดำรงตำแหน่งสกลสังฆปริณายก กรรมการมหาเถรสมาคมประกอบด้วย สมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธานกรรมการและ สมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการโดยตำแหน่งเพื่อการนี้ให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคมและอื่น ๆ ที่ไม่ขัดกับกฎหมายหรือพระธรรมวินัยให้ใช้บังคับได้ มหาเถรสมาคมออกคำสั่งเรื่องการเรียไร เรื่องห้ามพระสงฆ์เกี่ยวข้องกับการเมือง เป็นต้น

พ.ร.บ. คณะสงฆ์ (๒๕๐๕) ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ คือพระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชองค์หนึ่ง โดยให้นายกรัฐมนตรีจากความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม เสนอนามสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ พูลเกล้าฯ เพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช

^{๘๑} art-inspire, “รัชกาลที่-๙-พระผู้ทรงทำนุบำรุงสถาปาศิลป์ไทย”, [https://www.applicadthai.com/art-inspire/\[๒๘/๐๘/๒๕๖๐\]](https://www.applicadthai.com/art-inspire/[๒๘/๐๘/๒๕๖๐]).

การทำสังคายนาพระไตรปิฎกฉบับสังคายนาในปี ๒๕๓๐ คณะสงฆ์และรัฐบาลไทยทำสังคายนาพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและภาษาไทยแล้วจัดพิมพ์ใหม่ เนื่องในวโรกาส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลฯ ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๕ รอบ ^{๘๒}

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ที่เป็นพระรุ่นใหม่ มีแนวคิดสมัยใหม่ที่ขัดแย้งกับแนวคิดแบบดั้งเดิมในด้านการบริหารคณะสงฆ์ ทำให้เกิดคดีความมากมายและยาวนานได้แก่ กรณีพระพิมลธรรมซึ่งเป็นคดีประวัติศาสตร์ของคณะสงฆ์ และเป็นคดีที่ขณะนั้นการเมืองภายในประเทศเกิดความวุ่นวาย ทางด้านพระพุทธศาสนาก็มีความขัดแย้งอย่างรุนแรง อันเกิดจากแนวคิดด้านการทำงานของพระพิมลธรรม ที่ส่งผลต่อความคิดความรู้สึกของพระเถระชั้นผู้ใหญ่และคณะสังฆมนตรีบางรูป มีความรุนแรงถึงขั้นฝ่ายตรงข้ามยื่นมือรัฐบาลเผด็จการทหารในสมัยนั้นใช้อำนาจเข้ามาแทรกแซงเพื่อกำจัดพระพิมลธรรมออกจากวงการสงฆ์ เหตุความขัดแย้งเกิดขึ้นขณะพระพิมลธรรม(อาจ อาสโง) เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุฯ และสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครองได้สร้างสรรค์ด้านการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนาในรูปแบบใหม่ ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวงการสงฆ์เป็นต้นและที่สำคัญคือการอนุญาตให้ผู้นิยมคอมมิวนิสต์สามารถบวชในพระพุทธศาสนาได้ ทำให้พระเถระชั้นผู้ใหญ่บางท่านไม่เห็นด้วยแสดงออกมาถึงการคัดค้านและวิจารณ์เชิงลบ

เวลาต่อมาพระพิมลธรรมก็ถูกกล่าวหาว่ากระทำการอันเป็นคอมมิวนิสต์และกระทำความผิดต่อความมั่นคงของรัฐ มีบันทึกคำสั่งให้ให้สึกพระพิมลธรรมจากสมณเพศเพื่อสะดวกต่อการสืบสวนคดี จึงถูกจับในห้องขังตำรวจสันติบาลท่านยังคงปฏิบัติธรรมอยู่อย่างต่อเนื่อง ต่อมาคณะศิษย์เรียกร้องให้มีการพิจารณาคดีใหม่เมื่อเปลี่ยนรัฐบาลศาลทหารกรุงเทพได้ตัดสินคดี ให้พิพากษายกฟ้องและปล่อยตัวพระพิมลธรรมพ้นข้อหา ปี ๒๕๐๙ ศิษยานุศิษย์ได้ยื่นเรื่องร้องขอความเป็นธรรมให้แก่พระพิมลธรรมด้วยการเรียกร้องให้กลับคืนสู่ตำแหน่ง กรรมการสภามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและได้รับการแต่งตั้งเป็นสภานายกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและกลับคืนสู่ตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุฯ เช่นเดิมในปี ๒๕๒๔ ^{๘๓}

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ปรากฏชัดเจนคือการใช้อำนาจทางกฎหมาย เมื่อใดที่ผู้ใช้อำนาจรัฐกระทำการใดตรงข้ามกับความถูกต้องดีงาม ผลที่ตามมาคือก่อให้เกิดความเสียหายต่อผู้อื่น อำนาจเป็นสิ่งยิ่งใหญ่ในโลก หากผู้ใช้อำนาจรัฐแต่กลับถูกอำนาจครอบงำความเสียหายย่อมส่งผลกระทบต่อตนเอง

^{๘๒} พระสิริสุทนต์ธรรมาภรณ์, บทความเก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก, (โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๒, หน้า ๒๒๕

^{๘๓} คมชัดลึก, พระพิมลธรรมผจญมารคดีประวัติศาสตร์วงการสงฆ์, ธ.ค.๕๒, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.komchadluek.net/news/crime/40887> [๔ มี.ค.๒๕๖๐].

และผู้อื่นไปในทิศทางที่เสียหายแก่รัฐและประชาชน ผู้ได้รับผลกระทบในที่นี้คือกระสงฆ์และปัจเจกชน ความสัมพันธ์เช่นนี้คือความสัมพันธ์ในทางกดขี่ข่มเหงผู้อื่น เป็นควมคุมสั่งการที่ผิดธรรม

“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” คือ ปฐมบรมราชโองการในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงเป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีที่ทรงขึ้นครองราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงประกอบพระราชกรณียกิจที่สำคัญต่อประเทศชาตินานัปการ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤพดินทราธิราช บรมนาถบพิตร พระองค์ทรงปกครองประเทศโดยธรรมและมีพระอัจฉริยภาพในด้านต่าง ๆ ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอาทิการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและงานออกแบบต่าง ๆ และบำรุงศิลปสถาปัตยกรรมของชาติเช่น การบูรณะพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทและหมู่พระมหามณเฑียร วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระองค์ให้ความสำคัญเกี่ยวกับงานสถาปัตยกรรมไทยอย่างต่อเนื่อง โดยสถาปัตยกรรมเหล่านี้ถือเป็นมรดกสำคัญของชาติ

องค์การสหประชาชาติสตุดี รัชกาลที่ ๙ ยกย่องเป็นกษัตริย์นักพัฒนา ต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๙ สหประชาชาติสตุดีและถวายพระเกียรติแด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นกษัตริย์และต้นแบบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติ ได้จัดการประชุมเพื่อสตุดีและถวายพระเกียรติแด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช โดยประธานสมัชชาสหประชาชาติเริ่มกล่าวสตุดีและเปิดให้ผู้แทนภูมิภาคต่าง ๆ ขึ้นกล่าวสตุดีซึ่งถือเป็นโอกาสพิเศษที่มีขึ้นไม่บ่อยนัก นายปีเตอร์ ทอมสันประธานสมัชชาสหประชาชาติ (UN) กล่าวถวายพระเกียรติแด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ว่าขอแสดงความอาลัยต่อประเทศไทยและสมาชิกพระบรมวงศานุวงศ์ การครองราชย์ซึ่งยาวนานที่สุดของมนุษยชาติ และพระปฐมบรมราชโองการ "เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม" และทรงงานอย่างหนัก นำไปสู่ความกินดีอยู่ดีทั้งเชิงเศรษฐกิจและสังคม ทั้งทรงงานอย่างหนักโดยให้ความสำคัญกับงานเชิงบูรณาการหลายด้าน^{๘๔}

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรมซึ่งได้แก่ ทศพิธราชธรรม อันเป็นธรรมะสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน, คุณสมบัติของนักปกครองที่ดียังประโยชน์สุขให้เกิดแก่ประชาชนมี ๑๐ ประการ ได้แก่ ทาน(การให้), ศีล(ประพฤติดีงาม), ปริจจาคะ(ความเสียสละ),

^{๘๔}ข่าวไทยพีบีเอส.องค์การสหประชาชาติสตุดียกย่องรัชกาลที่๙ กษัตริย์นักพัฒนาต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง.ไทยพีบีเอส[ออนไลน์]แหล่งที่มา:<https://news.thaibps.or.th/content/257143/> [๒๗ ม.ค. ๒๕๖๐].

อาชวชะ(ความซื่อตรง), มัททวะ(ความอ่อนโยน), ตบะ(เผือกเลสดัณหา), อักโกธะ(ไม่โกรธ), อวิหิงสา(ไม่ข่มเหงเบียดเบียน), ชันติ(ความอดทน), อวิโรธนะ(ความเที่ยงธรรม)^{๘๕} พระราชกรณียกิจที่เราเห็นเสมอมาตลอดที่ทรงครองราชย์ ได้แก่ทานคือการให้ ทรงพระราชทานพัสดุสิ่งของหรือปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีวิตแก่ผู้สมควรได้รับอาทิ พระภิกษุสงฆ์และราษฎรผู้ยากไร้ เป็นต้น ดังเช่นการตั้งมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นต้น

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจรัชสมัยนี้ ปรากฏดังต่อไปนี้

๔.๓.๒.๑ ด้านกฎหมาย รัฐบาลทหารประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๕๐๕ โดยให้ยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๔๘๔ พ.ร.บ.ฉบับนี้มีการแก้ไขกฎหมายที่มีสาระสำคัญในการแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราช

๔.๓.๒.๒ ด้านการเมืองการปกครอง กรณีพระพิมลธรรมที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำการอันเป็นคอมมิวนิสต์และกระทำผิดต่อความมั่นคงของรัฐ และมีคำสั่งให้สึกพระพิมลธรรมจากสมณเพศ รัฐบาลทหารใช้อำนาจจับกุมและควบคุมพระพิมลธรรม โดยไม่ให้สิทธิต่อสู้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย

๔.๓.๒.๓ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทำสังคายนาฉบับภาษาบาลี และ ภาษาไทย เรียกว่าพระไตรปิฎกฉบับสังคายนา

๔.๓.๓ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจสมัยรัชกาลปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาจักรีบรมราชูปถัมภ์

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์(ฉบับที่ ๓)พ.ศ.๒๕๖๐ มาตรา ๓ ให้ยกเลิกความมาตรา ๗ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ (แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์-ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๗) ระบุว่า

พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชองค์หนึ่ง และให้นายกรัฐมนตรีลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ หมายเหตุท้าย พ.ร.บ. เหตุผลในการประกาศใช้คือ ตามโบราณราชประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านานนั้น เป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งต่อมาได้เริ่มมีบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ในมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๘๔ สมควรบัญญัติกฎหมายให้สอดคล้องเพื่อเป็นการสืบ

^{๘๕}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๑๓๐.

ทอด และดำรงรักษาไว้ซึ่งโบราณราชประเพณีดังกล่าว โดยให้นายกรัฐมนตรีเป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการจึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัติ^{๘๖}

พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ๒๕๐๕ (ฉบับที่ ๑) ที่ใช้มานานซึ่งมีการแก้ไขปรับปรุง ๒ ครั้งคือ ปี ๒๕๓๕ และปี ๒๕๖๐ ซึ่งมีการกลับไปใช้รูปแบบแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชเช่นสมัยสมบูรณาสิทธิราช เมื่อพิจารณาจากหมายเหตุท้าย พ.ร.บ. นี้ได้ชี้แจงเหตุผลการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์แก้ไข ฉบับที่ ๓ คือตามโบราณราชประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลานานนั้น เป็นพระราชอำนาจ พระมหากษัตริย์ในการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช กล่าวคือตั้งแต่ก่อตั้งประเทศสยามในสมัยสุโขทัย พระพุทธศาสนาอยู่กับไทยมาโดยตลอด ดังเช่นทหารคู่พระทัยพระมหากษัตริย์รวมทั้งในรัฐธรรมนูญ หลายฉบับระบุว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะพระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชองค์หนึ่งเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชถือว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๑๐

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณบดินทรเทพยวรางกูร มีพระราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศว่า.....พระราชโองการโปรดสถาปนา สมเด็จพระมหามุณีวงศ์ เป็นสมเด็จพระสังฆราช มีพระนามว่า สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สุขุมธรรมวิธานธำรง สกลมหาสงฆปริณายกตรีปิฎกธราจารย์อัมพรภาสิธานสังฆวิสุต ปาพจนุตตมสาสนโสภณกิตตินิรมลคุณฐานียบัณฑิต วชิราลงกรณนริศรปสันนาภิสิตประกาศ วิสารทนาถธรรมทูตาทิฎฐมทศมินทรสมมุติปฐมสกลคณาธิเบศร ปวิธเนตโยภาสวาสนวงศวิวัฒน์พุทธบริษัทารวสถาน วิบูลสัสตมาจารย์วัตรวิปัสสนสุนทรชินวรมหามุณีวงศ์คณาภิษกบวรธรรมบพิตร สมเด็จพระสังฆราชเสด็จสถิต ณ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร พระอารามหลวงกรุงเทพมหานครเป็นประธานในสังฆมณฑลทั่วราชอาณาจักร ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐^{๘๗}

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑๐ ทรงมีพระราชโองการแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราช อันเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ต่อมาในวันที่ ๖ เม.ย.๒๕๖๐ พระองค์ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพ.ศ.๒๕๖๐ อันเป็นฉบับที่ ๒๐ ทั้งหมด๒๗๙มาตรา ให้แก่ปวงชนชาวไทย ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาดังนี้

^{๘๖}พระราชบัญญัติคณะสงฆ์(ฉบับที่ ๓), ราชกิจจานุเบกษาฉบับกฎหมายประเภท ก, (เล่ม 134 ตอน 2, 6 ม.ค.2560), หน้า ๑-๒, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.ratchakitcha.soc.go.th. [๘ มี.ค.๒๕๖๐].

^{๘๗}ราชกิจจานุเบกษา, สถาปนาสมเด็จพระสังฆราช: ราชกิจจานุเบกษาประกาศเผยแพร่,(เล่ม 134 ตอนที่ 5 ข, ลง 12 ก.พ. 2560), หน้า ๒, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://m.naewna.com/view/highlight/256291>. [๑๖/เม.ย.๒๕๖๐].

หมวดพระมหากษัตริย์(หมวด๒) ตามมาตราพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะและทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก

หมวดสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย (หมวด๓) มาตรา๓๑ บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาและย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติ หรือประกอบพิธีกรรมตามหลักศาสนาของตนแต่ต้องไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของปวงชนชาวไทยไม่เป็นอันตรายต่อความปลอดภัยของรัฐและไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

หมวดหน้าที่ของปวงชนชาวไทย(หมวด๔)มาตรา๕๐บุคคลมีหน้าที่พิทักษ์รักษาไว้ซึ่งชาติศาสนา พระมหากษัตริย์และการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

หมวดหน้าที่ของรัฐ(หมวด๕)มาตรา๕๗ รัฐต้องอนุรักษ์ฟื้นฟูและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ และจัดให้มีพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องรวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ใช้สิทธิและมีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย

หมวดแนวนโยบายแห่งรัฐ(หมวด๖)มาตรา๖๗ รัฐพึงอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ในการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือมาช้านานรัฐพึงส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษา และการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตใจและปัญญาและต้องมีมาตรการและกลไกในการป้องกันมิให้มีการบ่อนทำลายพระพุทธศาสนาไม่ว่าในรูปแบบใดและพึงส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนมีส่วนร่วมในการดำเนินมาตรการ หรือกลไก ดังกล่าวด้วย

หมวดรัฐสภา(หมวด๗)มาตรา๙๖บุคคลผู้มีลักษณะดังต่อไปนี้ในวันเลือกตั้งเป็นบุคคลต้องห้ามมิให้ใช้สิทธิเลือกตั้ง(๑) เป็นภิกษุสามเณรนักพรตหรือนักบวช

มาตรา๒๗๙บทเฉพาะกาล บรรดาประกาศคำสั่งและการกระทำของคณะรักษาความสงบแห่งชาติหรือของหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ใช้บังคับอยู่ในวันก่อนวันประกาศใช้รัฐธรรมนูญนี้หรือที่จะออกใช้บังคับต่อไปตามมาตรา๒๖๕วรรคสอง.....ให้ถือว่าการนั้นและการกระทำนั้นชอบด้วยรัฐธรรมนูญนี้และกฎหมาย^{๘๘}

หากพิจารณากฎหมายเรียงมาตรา พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะและทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก ไม่มีการเปลี่ยนแปลงโดยนัยของกฎหมาย ส่วนในด้านอื่นมีประเด็นดังนี้

^{๘๘}ราชกิจจานุเบกษา, รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพ.ศ.๒๕๖๐, (เล่ม ๑๓๔, ตอนที่๔๐ ก, ๖ เม.ย.๖๐), หน้า ๔, ๙, ๑๓, ๑๔, ๑๗, ๒๕, ๒๖, ๙๐.

๑. สิทธิเสรีภาพบุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาและย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติ หรือประกอบพิธีกรรมตามหลักศาสนาของตน ความนี้เป็นหลักสากลตามหลักการขององค์การสหประชาชาติ

๒. กำหนดให้บุคคลมีหน้าที่พิทักษ์รักษาไว้ซึ่งชาติศาสนา ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นความที่มิควรกันข้ามกับหมวด ๓ คือบุคคลมีหน้าที่พิทักษ์รักษาไว้ซึ่งชาติ ถูกต้องแล้วเนื่องจากไทยเป็นรัฐเดี่ยวคนในชาติย่อมมีหน้าที่ดังกล่าวข้างต้น

ส่วนศาสนานั้นเป็นสิทธิอันชอบธรรมที่บุคคลมีสิทธิ ภายใต้จิตสำนึกส่วนบุคคลที่จะนับถือศาสนาหรือไม่ การที่จะให้ผู้ไม่นับถือศาสนาใดศาสนาหนึ่งมีหน้าที่ต้องกระทำการดังกล่าวถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิในการนับถือศาสนา

๓. หมวดหน้าที่ของรัฐธรรมนูญต้องอนุรักษ์ฟื้นฟูและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ ความในหมวดนี้ผู้วิจัยมีความเห็นส่วนตัวว่าเป็นความที่รวมถึงพระพุทธศาสนาด้วย เนื่องจากพระพุทธศาสนาเชื่อมโยงในการดำรงชีวิตของคนไทยอันเป็นจารีตประเพณี จนกระทั่งไม่อาจแยกจากกันได้

๔. หมวดนโยบายแห่งรัฐ รัฐพึงอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ในการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือมาช้านาน รัฐพึงส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาและการเผยแผ่หลักธรรมของ **พระพุทธศาสนาเถรวาท**

ความที่ว่า **พระพุทธศาสนาเถรวาท** แนวคิดผู้วิจัยเห็นว่า มิควรระบุความนี้ลงในรัฐธรรมนูญ สาเหตุว่าพระพุทธศาสนามีความเป็นหนึ่งเดียว เพียงแต่การที่จะนับถือพุทธศาสนานิกายใด เป็นเรื่องส่วนบุคคลตามเหตุปัจจัย การที่รัฐต้องการสนับสนุนเถรวาทหาผิดไม่ แต่ควรระบุลงในกฎหมายลูกที่มีศักดิ์ในระดับต่ำลงมา ข้อความดังกล่าวดูแล้วมีนัยแอบแฝงซึ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

๕. การห้ามใช้สิทธิเลือกตั้ง “ภิกษุสามเณร” ถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพของความเป็นคนไทย ภิกษุสามเณร มิได้มีสัญชาติเฉพาะของท่าน ท่านเป็นคนไทยย่อมควรได้รับสิทธิเท่าเทียมหน้าที่ อาทิจการเกณฑ์ทหาร โดยที่พระพุทธองค์มีพระประสงค์ไม่ให้พระยุ่งเกี่ยวทางการเมือง ภายใต้บริบทการเป็นผู้มีส่วนได้เสีย ส่วนในการส่งเสริมพระพุทธศาสนาเช่นการเป็นนักการเมืองควรเป็นผู้มีศีลธรรมเป็นนักปกครองที่มีทศพิธราชธรรมเป็นต้น ฉะนั้นการจำกัดสิทธิที่คนไทยนักพรตนักบวชศาสนาอื่นมีนั้นเป็นการไม่ควร ส่วนการที่ต้องการให้ภิกษุควรเป็นผู้ที่นำเคารพนับถือ นั้นโดยไม่เข้าไปเกี่ยวข้องทางการเมือง ผู้วิจัยมีความเห็นด้วยในบางประการเพียงแต่การที่บัญญัติในรัฐธรรมนูญเป็นเสมือนกฎหมายปิดปากแต่ต้น เพราะภิกษุมิวินัยคุมอยู่แล้วควรที่จะออกเป็นกฎหมายในระดับกฎหมายที่มีศักดิ์รองลงมาก็เพียงพอ และความสมเหตุสมผลกับสังคมไทยในยุคปัจจุบัน

รัฐธรรมนูญปี ๒๕๖๐ บัญญัติว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ ในหมวดที่ ๒ และ ความอื่น ๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในหมวดที่ ๓,๔,๕,๖,๗ รวมทั้งบทเฉพาะกาล ถือว่าเป็น ความสัมพันธ์ที่รัฐใช้อำนาจผ่านกฎหมายและเป็นการรับรองความสำคัญของพระพุทธศาสนาว่า มีความสำคัญกับประเทศไทยดังที่เคยเป็นมาในอดีต

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจสมัยรัชกาลปัจจุบัน มีดังต่อไปนี้

๔.๓.๓.๑ ด้านกฎหมายมีการตรากฎหมาย พ.ร.บ.สงฆ์ ปี ๒๕๖๐ และมีการประกาศใช้ รัฐธรรมนูญ ฉบับ ปี ๒๕๖๐

๔.๓.๓.๒ ด้านการเมืองการปกครอง รัฐบาลทหารใช้อำนาจต่อพระสงฆ์ ตามมาตรา ๔๔ อันเป็นการใช้กฎหมายพิเศษของนายกรัฐมนตรี เป็นการใช้อำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดต่อคณะสงฆ์เกิน ความจำเป็นแก่กรณี

สรุปสมัยรัชกาลปัจจุบัน

๑. ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์แก้ไข (ฉบับที่ ๓) ๒๕๖๐ ความว่าพระมหากษัตริย์ ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชองค์หนึ่งให้นายกรัฐมนตรีเป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ

๒. ตรารัฐธรรมนูญปี ๒๕๖๐ หมวดพระมหากษัตริย์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธ มามกะ และในหมวดอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกัพระพุทธศาสนา

๔.๓.๔ สรุปความสัมพันธ์เชิงอำนาจสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจสมัยรัชกาลที่ ๘ มีการบัญญัติ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๘๔ โดย ให้ยกเลิก พ.ร.บ. ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ โดยคำแนะนำของสังฆสภาทรงบริหารงานคณะ สงฆ์ผ่านทางคณะสังฆมนตรี และทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ทางคณะวินัยอำนาจการบริหารและการปกครอง คณะสงฆ์แบ่งออกเป็น ๓ ฝ่าย เพื่อถ่วงดุลอำนาจตามแบบอย่างการปกครองบ้านเมือง แบ่งการบริหาร ราชการเป็นส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ส่วนภูมิภาคให้เป็นไปตามสังฆาณัติ และเจ้าอาวาสปกครอง บังคับบัญชาตลอดหลั่นกันไปตามลำดับ

สมัยรัชกาลที่ ๙ สมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงตำแหน่งสกลสังฆปริณายก รัชสมัยนี้มีการ ยกเลิกพ.ร.บ.คณะสงฆ์ ๒๔๘๔ ซึ่งตราขึ้นเพื่อการรวมคณะสงฆ์มหานิกายและธรรมยุติกนิกายแต่ไม่ สำเร็จ เนื่องจากมีความขัดแย้งและแตกแยก ในที่สุดรัฐบาลจึงประกาศใช้ พ.ร.บ.สงฆ์ ๒๕๐๕ โดยให้ พระมหากษัตริย์เป็นผู้สถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ต่อมามีการตรา พ.ร.บ. คณะสงฆ์(๒๕๐๕)ฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๓๕ โดยแก้ไขข้อความสำคัญในการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช คือพระมหากษัตริย์ทรง แต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชจากสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ นายกรัฐมนตรี

ทูลเกล้าฯด้วยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม พ.ร.บ. ฉบับนี้มีการออกกฎหมายที่ถือว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจหลายฉบับ

ในสมัยรัชกาลปัจจุบัน มีการแก้ไขพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พ.ศ.๒๕๐๕ ฉบับที่ ๓ ปี ๒๕๖๐ ให้พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งเป็นไปตามโบราณราชประเพณีในอดีต นอกจากนี้ยังมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ซึ่งบัญญัติเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาไว้หลายหมวด ถือได้ว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่รัฐใช้อำนาจผ่านกฎหมาย และเป็นการรับรองความสำคัญของพระพุทธศาสนา

๔.๔ แนวคิดผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้สัมภาษณ์

ผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้คำสัมภาษณ์ สรุปเนื้อหาได้ในประเด็นดังนี้ จากการสัมภาษณ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ ให้ความหมายของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ จำนวน ๗ ท่าน และมีความเห็นเกี่ยวกับ ลักษณะโครงสร้างของรัฐและโครงสร้างคณะสงฆ์ไทยจำนวน ๕ ท่าน ด้านพัฒนาการความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์จำนวน ๗ ท่าน ลักษณะของความสัมพันธ์เชิงอำนาจมีรูปแบบอย่างไร จำนวน ๖ ท่าน รูปแบบการใช้อำนาจรัฐและการใช้อำนาจของคณะสงฆ์มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างไรจำนวน ๒ ท่าน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยซึ่งมีผลกระทบต่อคณะสงฆ์จำนวน ๖ ท่าน ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยมีความขัดแย้งกันหรือไม่ จำนวน ๔ ท่าน

ความหมายของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ประการ คือ

๑. ระบบกลไกของกฎหมายมีการตรากฎหมายหลักกฎหมายรอง โดยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นช่วงการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช พระมหากษัตริย์เป็นผู้พิจารณาออกกฎหมาย ส่วนช่วงสมัยประชาธิปไตยรัฐมีบทบาทเหนือกว่าพระสงฆ์ คือออกกฎหมายคณะสงฆ์ขึ้นมาใช้บังคับกับคณะสงฆ์ กฎหมายหลักนั้นได้รับการพิจารณาจากสภาแล้ว รัฐนำมาใช้บังคับกับคณะสงฆ์

๒. การพิจารณาความดีความชอบของพระภิกษุ เช่นสมณศักดิ์เป็นพระราชอำนาจโดยตรง แต่อย่างไรก็ตามก็ต้องผ่านกระบวนการของรัฐ แล้วจึงเสนอให้พระมหากษัตริย์ทรงเห็นชอบ

๓. เป็นระบบพึ่งพิงกันและกัน เป็นการดำเนินการของฝ่ายบ้านเมือง ที่อาศัยผู้นำทางจิตใจของชาวบ้านในฐานะผู้นำที่ปวงชนนิยมบุคคล เช่น พระที่มีบทบาทชี้นำผู้อื่นถึงแม้จะไม่มีกฎหมายรองรับก็ตาม เช่นการที่จะให้บุคคลเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม สร้างความสามัคคีปรองดองมีศีลธรรมอันดี หรือการที่รัฐมีนโยบายอนุรักษ์ธรรมชาติรัฐ เป็นต้น พระภิกษุก็เป็นผู้แนะนำให้ชาวบ้านกระทำ

ตาม กล่าวได้ว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบจารีตประเพณีอย่างหนึ่ง ตัวอย่างการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และรักษาป่าพระมีบทบาทนำชาวบ้านโดยช่วยปลูกจิตสำนึก หากผู้ปกครองนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการปกครองการบ้านการเมือง และเทศนาสั่งสอนให้มนุษยชาติตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงมาให้ตั้งอยู่ในหลักธรรม อาทิ ทศพิธราชธรรมหลักธรรมสำหรับผู้ปกครอง^{๘๙}

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ หมายถึง การที่พระมหากษัตริย์ มีการใช้อำนาจเหนือคณะสงฆ์ เช่น การใช้อำนาจในการแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราช การใช้อำนาจในการแต่งตั้งพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ รวมทั้งการใช้อำนาจในการกำหนดข้อปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์เช่น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงตรากฎหมายของพระสงฆ์ขึ้นมาได้แก่กฎหมายตราสามดวง ทรงตระหนักว่าการดูแลพระสงฆ์เป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์^{๙๐}

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์คือ ความสัมพันธ์ที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา โดยนำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปเผยแพร่แก่ประชาชนชน ให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธองค์ที่ทรงประกาศแก่สาวกทั้งหลายว่า ให้คณะสงฆ์จงจาริกเที่ยวไปเทศนาสั่งสอนประกาศพระพุทธศาสนาสั่งสอนชาวโลก ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ให้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม อันเป็นหลักธรรมสำหรับนักปกครองรวมทั้งธรรมของพระราชา และประธานาธิบดีก็ประยุกต์ใช้ได้ ถ้าหากว่าทางบ้านเมืองและศาสนาสามัคคีกัน พระภิกษุที่ทำหน้าที่ประกาศศาสนาเพื่อประโยชน์และความสุขของประชาชน เพื่ออนุเคราะห์โลกไม่เฉพาะประชาชนในประเทศใด^{๙๑}

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ หมายความว่า ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจของบุคคล และอำนาจของระบบที่มีความเกี่ยวพันกัน ประการแรกอำนาจเชิงระบบนั้นเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคม ที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย ประการสุดท้าย อำนาจของบุคคลเป็นเพียงฟันเฟืองของการบริหารเท่านั้น แต่ไม่ได้แสดงตามบริบทสังคม และไม่ได้แสดงถึง

^{๘๙} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร., พระราชาคณะฝ่ายมหานิกาย, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปากน้ำภาษีเจริญ, รองอธิการบดี ฝ่ายวิชาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๙๐} สัมภาษณ์ พระไพศาล วิสาโล, เจ้าอาวาสวัดป่าสุคะโต จ.ชัยภูมิ, ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๐

^{๙๑} สัมภาษณ์ ศ.พิเศษ จ่านงค์ ทองประเสริฐ, ราชบัณฑิตยสาขาศาตรกศาสตร์ประจำราชบัณฑิตยสถาน, ที่ปรึกษาอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อุปนายกสภามหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจแต่อย่างใด สรุปได้ว่าเป็นเพียงบทบาทเท่านั้นซึ่งในอดีตมีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช โดยที่องค์พระมหากษัตริย์มีอำนาจเบ็ดเสร็จแต่พระองค์เดียว^{๙๒}

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสมัยพุทธกาล คือการที่รัฐมอบอำนาจให้คณะสงฆ์ปกครองกันเอง แต่สงฆ์ใช้พระวินัยมาควบคุมคณะสงฆ์ เดิมทีพระพุทธองค์ไม่บัญญัติพระวินัยไว้ก่อนที่จะมีพระสงฆ์กระทำความผิด อาทิกฎหมายสงฆ์ที่พระพุทธองค์บังคับกับพระสงฆ์ กรณีพระสุทินกระทำความผิดปาราชิกจึงออกพระวินัยขึ้นมาเพื่อควบคุมหมู่สงฆ์ แต่ไม่ปรับอาบัติพระสุทินเนื่องจากเป็นต้นบัญญัติจึงทรงนิรโทษกรรมให้แก่พระสุทิน ถือว่าเป็นการใช้อำนาจกับภิกษุที่กระทำความผิด เป็นปาฏิโมกขสังวรศีลเป็นกฎหมายเด็ดขาด ในสมัยพุทธกาลจึงไม่มีการออกกฎหมายจากรัฐเพื่อควบคุมพระสงฆ์^{๙๓}

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ คือความสัมพันธ์ระหว่างบ้านเมือง (หรือพระมหากษัตริย์) กับคณะสงฆ์ เช่นสมัยรัชกาลที่ ๕ อาณาจักรอาศัยพระสงฆ์ให้ความสนับสนุนด้านการศึกษา ทำให้เกิดความเจริญในด้านต่าง ๆ อาทิ ก่อตั้งโรงเรียนแห่งแรกได้แก่โรงเรียนวัดมหาพฤฒาราม เป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยนั้นในลักษณะ Buddhist of life คือพุทธศาสนาเป็นวิถีชีวิต^{๙๔}

ความสัมพันธ์เชิงระหว่างรัฐกับสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ แบ่งได้เป็นรัตนโกสินทร์ยุคต้นกลาง และปัจจุบัน คือการที่สงฆ์ยื่นมือโดยอาศัยอำนาจของรัฐกำจัดสงฆ์ฝ่ายตรงข้าม กล่าวได้ว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับสงฆ์ ดังกรณีพระพิมลธรรมที่มีสาเหตุจากการที่สงฆ์ไม่ดีบางรูปไม่ยอมให้พระรูปอื่น(นิกายเดียวกัน)ได้ดีกว่า เป็นเรื่องระหว่างเจ้าอาวาสกับรองเจ้าอาวาสที่ยืมมือผู้ที่มีอำนาจจัดการพระฝ่ายตรงข้าม ซึ่งนโยบายการแก้ปัญหาในวงการสงฆ์หรือการกระทำใดของพระรูปใดรูปหนึ่งนั้น รัฐจะเข้ามาช่วยจัดการเพราะสงฆ์ไม่มีอำนาจหรือเครื่องมือที่จัดการได้^{๙๕}

ลักษณะโครงสร้างของรัฐและโครงสร้างคณะสงฆ์ไทย

^{๙๒}สัมภาษณ์ ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน, อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหิดล, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๙๓}สัมภาษณ์ ดร.บุญเลิศ โอธสุ, อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสนมหาบัณฑิตสาขารัศมีเทศ มจร., ๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๙๔}สัมภาษณ์ พระสุธีวีรบัณฑิต, ดร., ผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๙๕}สัมภาษณ์ ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์, อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญาคณะศิลปศาสตรมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

โครงสร้างรัฐและโครงสร้างของคณะสงฆ์ไทยมีความสัมพันธ์กัน มีลักษณะการปกครองที่คล้ายคลึงกันเนื่องจากในอดีตรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์พ.ศ.๒๔๘๔นั้น คณะสงฆ์นำรูปแบบการปกครองจากรูปแบบรัฐมาเป็นแนวทางปกครอง โดยให้มีสังฆมนตรีในการตรากฎหมายรัฐตรากฎหมาย โดยคำแนะนำของคณะสงฆ์เพียงบางส่วน แต่เนื้อหาส่วนใหญ่รัฐเป็นผู้ร่างขึ้นกฎหมาย ลักษณะโครงสร้างการปกครองของคณะสงฆ์ แยกออกเป็น เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัดเป็นต้น ในปัจจุบันการปกครองคณะสงฆ์มีการแยกออกมาต่างหาก เป็นการปกครองแบบส่วนกลาง, ส่วนภูมิภาค ดูแลงานทุกอย่างของคณะสงฆ์เช่นการศึกษาและการปกครอง โดยอยู่ในความดูแลของผู้ปกครองเพียงคนเดียว ด้านพันธกิจของคณะสงฆ์ในจังหวัด เจ้าคณะจังหวัดมีพันธกิจรับผิดชอบภารกิจในจังหวัดนั้น การปกครองของรัฐก็มีการแบ่งการปกครองเป็นกระทรวง ทบวง กรม จังหวัด หมู่บ้าน คณะสงฆ์มีการกำหนดเป็นภาคเช่น ภาค ๑ ดูแลจังหวัดตามที่กำหนด ส่วนเจ้าคณะตำบลก็มีการกำหนดจำนวนวัดว่าให้มีเท่าใด จึงจะให้มีเจ้าคณะตำบล ๑ ท่าน ซึ่งการปกครองสงฆ์ไม่เกี่ยวข้องกับรัฐ ส่วนรัฐมีรูปแบบการปกครองเป็น ๓ อำนาจ ถ่วงดุลอำนาจซึ่งกันและกัน ซึ่งคณะสงฆ์ในปัจจุบันมีความแตกต่างจากพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๔๘๔ นำรูปแบบปกครองรัฐมาเป็นรูปแบบการปกครองสงฆ์^{๙๖}

โครงสร้างรัฐและโครงสร้างของคณะสงฆ์ไทย สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความสัมพันธ์กัน โดยที่ตราพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ขึ้นมีการแต่งตั้งมหาเถรสมาคมเป็นที่ปรึกษา และหลังจากสิ้นพระสังฆราชพระองค์ ๕ ไม่ทรงตั้งพระสังฆราชโดยทรงทำหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชเอง กล่าวคือมีพระราชอำนาจมากเพราะปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช มีอำนาจเหนือคณะสงฆ์อย่างเด็ดขาด เรียกได้ว่าเป็นราชาธิปไตยที่มีอำนาจเต็ม เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองทำให้อำนาจพระมหากษัตริย์ลดน้อยลง รัฐมีอำนาจเหนือคณะสงฆ์แต่อาจจะน้อยกว่าในอดีตซึ่งมากกว่าในปัจจุบัน ^{๙๗}

โครงสร้างของรัฐกับโครงสร้างของคณะสงฆ์ มีความสัมพันธ์ระหว่างกันคือ พระสงฆ์มีหน้าที่สั่งสอนชาวบ้านตั้งแต่กษัตริย์ลงมา อาทิพระราชมหากษัตริย์ปกครองบ้านเมืองต้องตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม โดยพระมหากษัตริย์ตั้งแต่สุโขทัยจนถึงปัจจุบัน พระมหากษัตริย์ไทยตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ดังเห็นว่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช หลังจากที่พระองค์สวรรคตแล้ว

^{๙๖}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร., รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๙๗}สัมภาษณ์ พระไพศาล วิสาโล, เจ้าอาวาสวัดป่าสุคะฏโต จ.ชัยภูมิ, ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

ประชาชนร้องไห้ด้วยความเสียใจ การที่ประชาชนผู้จงรักภักดีเป็นทุกข์เดือดร้อน เมื่อพระองค์ทรงสิ้นพระชนม์ เพราะพระองค์ทำหน้าที่สมกับการเป็นพระมหากษัตริย์อยู่ในทศพิธราชธรรม^{๙๘}

โครงสร้างรัฐและโครงสร้างคณะสงฆ์ไทยนั้น ความสัมพันธ์ในระดับบุคคลซึ่งแต่ละบุคคลมีความเชื่อมโยงกัน โดยระบบโครงสร้างของรัฐที่ให้ความช่วยเหลือคณะสงฆ์ ส่วนสงฆ์ต่อบกัสนองรัฐ โดยการอบรมสั่งสอนเกี่ยวพันกันเพียงนี้ แต่ในเชิงอำนาจกระทบกันนั้นเป็นเรื่องบุคคลซึ่งบุคคลในวงการสงฆ์ไปยึดมีรัฐ โดยที่คนในรัฐบาลบางคนเห็นด้วยกับสงฆ์นั้น เช่นการสร้างวัดในบางนิคม โดยหลักจะต้องใช้อำนาจรัฐกับสงฆ์จึงจะสร้างวัดได้ คือต้องขออนุญาตจากรัฐโดยขอไปที่ตำบลอำเภอและจังหวัด แต่บางครั้งอาจไม่ต้องขออนุญาตสร้าง ถ้าผู้มีอิทธิพลให้การสนับสนุน ฉะนั้นการขออนุญาตผู้ที่มีอำนาจบางคนจะสั่งให้นายอำเภอ และจังหวัดอนุมัติ ซึ่งจะต้องเชื่อมโยงกับอำนาจฝ่ายบ้านเมืองเป็นต้น

โครงสร้างลักษณะที่สัมพันธ์เชิงอำนาจในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น หากพิจารณาจากต้นรัตนโกสินทร์ก่อนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครองราชย์ คือรัฐโดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ทรงให้การสนับสนุนพระสงฆ์เป็นพิเศษ ในครั้งใดที่คณะสงฆ์อ่อนแอจะทรงให้การสนับสนุนคณะสงฆ์โดยพระสงฆ์ช่วยชำระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอาทิ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว บทบาทของพระมหากษัตริย์ไทย เมื่อบ้านเมืองมีความเข้มแข็ง พระมหากษัตริย์จะบำรุงพระศาสนา เพื่อให้พระสงฆ์ให้ช่วยสั่งสอนชาวบ้านให้อยู่ในศีลธรรม อาชญากรจะลดลงเพราะกลัวบาป-กรรม ซึ่งเกิดประโยชน์แก่บ้านเมืองหรือไม่นั้น ต้องให้พระสงฆ์มาช่วยสนับสนุน ในบางครั้งจะเห็นได้ว่านโยบายของพระมหากษัตริย์หรือรัฐบาล ให้พระสงฆ์สอนชาวบ้าน คำสอนเหล่านี้ควรสอนหรือไม่ควรหากพิจารณาแล้ว จะเห็นว่าพระสงฆ์ไม่ได้เห็นด้วยตามรัฐทั้งหมด^{๙๙}

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ขึ้นอยู่กับระบบสงฆ์ในสมัยนั้น ใช้อำนาจอย่างไร อาทิจำแนกผ่านทาง พ.ร.บ. สงฆ์ เป็นการใช้อำนาจผ่านกฎหมายนั่นเอง ในอดีตโครงสร้างอำนาจรัฐใช้อำนาจผ่านทางอำนาจนิติบัญญัติ, บริหาร, ตุลาการโดยพระมหากษัตริย์ แต่ปัจจุบันมีการแบ่งอำนาจปกครองเป็นฝ่ายนิติบัญญัติมีหน้าที่ออกกฎหมาย อำนาจบริหารประเทศของรัฐ และฝ่ายตุลาการมีอำนาจพิจารณาอรรถคดีต่าง ๆ ส่วนโครงสร้างคณะสงฆ์สมเด็จพระสังฆราชเป็นหัวหน้าคณะสงฆ์ โดย

^{๙๘}สัมภาษณ์ ศ.พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ, ราชบัณฑิตยสภาตรรกศาสตร์ประจำราชบัณฑิตยสถาน, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๙๙}สัมภาษณ์ ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์, อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญาคณะศิลปศาสตรมหาวิทาลัยธรรมศาสตร์, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชและคัดเลือกพระสงฆ์ที่ทรงไว้พระราชหฤทัยมาดำรงตำแหน่ง โครงสร้างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยมีความสัมพันธ์กันในเชิงกฎหมาย และโครงสร้างรัฐเป็นตัวกำกับควบคุมอำนาจของคณะสงฆ์อีกชั้นหนึ่ง เพราะพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ได้รับมอบอำนาจจากรัฐโดยไม่ขัดกับกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ ในแง่ของความสัมพันธ์มีความสัมพันธ์อย่างเดียวกัน คือ ด้านกฎหมายโดย พ.ร.บ. สงฆ์ต้องไม่ขัดกับกฎหมายบ้านเมือง

โครงสร้างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยมีความสัมพันธ์กันในเชิงกฎหมาย เพราะว่าโครงสร้างของรัฐเป็นตัวกำกับควบคุมอำนาจของสงฆ์อีกชั้นหนึ่ง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ได้รับมอบอำนาจจากรัฐโดยไม่ขัดกับกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ ในแง่ของความสัมพันธ์ได้แก่ความสัมพันธ์ด้านกฎหมาย โดย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ต้องไม่ขัดกับกฎหมายบ้านเมือง^{๑๐๐}

พัฒนาการความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสมัยรัตนโกสินทร์มีพัฒนาการคือ ช่วงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ถึง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช พระมหากษัตริย์ทรงสนับสนุนพระศาสนา ซึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทำนุบำรุงศาสนาโดยมีพระพุทธศาสนาเป็นเกาะคุ้มกันทางการเมือง ในสมัยของพระองค์มีพระสงฆ์มหานิกายเพียงนิกายเดียว หากมองในเชิงอำนาจท่านต้องสร้างอำนาจคุ้มกันพระองค์ ท่านจึงแยกคณะธรรมยุตออกมาต่างหากจากคณะสงฆ์เดิม อันแสดงให้เห็นว่าแม้แต่บวชอยู่ยังมีอำนาจปกครองคณะสงฆ์ของตนเอง ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งก่อนหน้านี้มีปัญหาความขัดแย้งอย่างมากแต่พระองค์ไม่สามารถแก้ไขได้ ซึ่งพระราชทานเป็นผู้แบ่งปันคือเป็นผู้ตัดสินปัญหาข้อพิพาท เมื่อความขัดแย้งแก้ไขไม่ได้จึงเกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้น คณะสงฆ์อาศัยอำนาจของพระมหากษัตริย์เมื่อโครงสร้างรัฐเปลี่ยนแปลงไป คณะสงฆ์ก็เปลี่ยนตามไปด้วย หากรัฐมีเงินเป็นผลตอบแทนพระสงฆ์ก็มีลาภสักการะได้แก่สมณศักดิ์ รัฐพยายามให้คณะสงฆ์มีอำนาจปกครองตนเองโดยที่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์ไม่มีอำนาจแต่อำนาจสูงสุดอยู่ที่รัฐธรรมนูญ โครงสร้างอำนาจรัฐไม่มีความแน่นอนคณะสงฆ์จึงต้องอิงอำนาจรัฐถึงแม้จะ อ้างพระธรรมวินัยก็ยังคงต้องอยู่ภายใต้อำนาจรัฐที่อิงอาศัยกันอยู่ โดยพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทอาศัยอำนาจตามพระธรรมวินัยเป็นหลัก รัฐจึงไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์^{๑๐๑}

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน, อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐๑} สัมภาษณ์ ดร.บุญเลิศ โอฐสุ, อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสนมหาบัณฑิตสาขาธรรมนิเทศ, ๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

พัฒนาการความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ มี ๓ ช่วงด้วยกันคือ สมัยราชาธิปไตย, สมัยสมบูรณาญาสิทธิราช, และสมัยที่เป็นรัฐชาติเริ่มตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีทั้งประชาธิปไตยและไม่เป็นประชาธิปไตย มีลักษณะเป็นรัฐชาติสมัยใหม่บางครั้งเป็นรัฐเผด็จการ บางครั้งรัฐเป็นแบบประชาธิปไตยเห็นชัดคือเป็น Modern Nation State ซึ่งมี ๓ ช่วงด้วยกันคือ ช่วงรัฐชาติสมัยใหม่บางครั้งรัฐใช้อำนาจเหนือคณะสงฆ์และบางครั้งไม่ได้ใช้ กล่าวคือความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์สมัยปัจจุบัน รัฐเข้ามามากกับดูแลน้อยลงเมื่อเทียบกับสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ถึง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ปกครองมีอำนาจมากและออกกฎหมายพระสงฆ์ได้ และสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีมีการจับพระสีกถึงแม้จะเป็นพระสงฆ์ที่ทรงสมณศักดิ์ โดยไม่ต้องขึ้นศาลอย่างไร ปัจจุบันความสัมพันธ์ทางอำนาจน้อยลงมีการใช้อำนาจรัฐกับพระสงฆ์น้อยลง แต่ถ้าวางใช้มาก การใช้อำนาจกับคณะสงฆ์สมัยประชาธิปไตยหรือเผด็จหลังจาก ๒๔๗๕ นั้น มีการใช้อำนาจคล้าย ๆ กันและพอ ๆ กัน^{๑๐๒}

พัฒนาการความสัมพันธ์เชิงอำนาจสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จนถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในช่วงแรกต่างคนต่างมอบความเป็นใหญ่ให้แก่กัน กล่าวคือพระภิกษุกับพระมหากษัตริย์พึ่งพาซึ่งกันและกัน ต่างคนต่างทำหน้าที่ตนอย่างดี ในอดีตขนบธรรมเนียมประเพณีเมื่อชายไทยอายุครบ ๒๐ ปีต้องบวชหนึ่งพรรษา และศึกษาพระธรรมเพื่อเป็นคุณุศลที่ดี ฉะนั้นเมื่อสิกขาลาเพศไปจะได้ทำหน้าที่ชาวพุทธที่ดี สมัยก่อนจะไปขอลูกสาวใคร เขาจะถามว่าบวชเรียนหรือยังถ้ายังไม่บวชเรียนจะไม่ยกลูกสาวให้ เพราะลูกสาวไม่มีโอกาสบวชเรียน ธรรมะสามีก็น่าคบเป็นผู้อบรมภริยา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระองค์ทรงบวชศึกษาและปฏิบัติธรรม พระองค์ทรงศึกษาค้นคว้าแม้ลาสิกขายังทรงศึกษาอย่างต่อเนื่อง ข้อสำคัญก็คือทรงนำหลักธรรมมาประพฤติปฏิบัติสมกับที่เป็นผู้นำของประเทศ ทรงปกครองบ้านเมืองโดยทศพิธราชธรรม

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการตั้งนิกายธรรมยุติกขึ้นมาซึ่งเป็นเรื่องการเมือง โดยที่เรื่องทางธรรมกับทางโลกต้องศึกษาพร้อม ๆ กัน คือพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ครองราชย์สมบัติอยู่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นลูกคนโตซึ่งช่วยในการปกครองบ้านเมืองและมีอิทธิพลมากในพวกเสนาอำมาตย์ มีข้าราชการบริพารทั้งหลายเป็นลูกน้องจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเจ้าฟ้าก็จริงแต่ยังพระเยาว์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็ให้ไปบวชแล้วยังอยู่อาจถูกปลงพระชนม์ ท่านจึงมาบวชความจริงท่านก็อยากให้เป็น

^{๑๐๒} สัมภาษณ์ พระไพศาล วิสาโล, เจ้าอาวาสวัดป่าสุคะฏโต จ.ชัยภูมิ, ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

กษัตริย์ ในตำราไม่ได้กล่าวไว้เป็นเพียงข้อสันนิษฐาน ท่านก็คงจะวางแผนครองราชย์สมบัติเหมือนกัน แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์มีอำนาจเต็มเห็นได้ว่าพระองค์ รู้ว่าพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฯ เติริยมสมัครพรรคพวกแบ่งแยกนิกายขึ้นมาห่มผ้าให้ผิดกันให้รู้ว่าอีกพวกหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านก็รู้แต่เห็นเป็นพระเลยสร้าง “วัดบวรนิเวศ” ให้เป็นที่อยู่ของวังหน้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านก็รู้ท่านไปจึงสร้าง “วัดบรมนิวาส” พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงไม่ตั้งรัชทายาท ครั้นพระองค์สวรรคตพวกเสนาอำมาตย์จึงทูลให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (เจ้าฟ้ามงกุฎ) มาครองราชย์^{๑๐๓}

พัฒนาการความเชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย ในระยะแรกมีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช พระมหากษัตริย์เป็นประมุขของแผ่นดินและเป็นผู้นำทางศาสนา มีการตั้งสมณศักดิ์ ซึ่งทำให้พระภิกษุมีบารมีลาภยศและคนนับหน้าถือตาผลที่ได้รับตามมาคือปัจจัยสี่มากขึ้น ฝ่ายอาณาจักรมีบทบาทนำด้านการบริหารคณะสงฆ์ ในทางกลับกันฝ่ายศาสนจักรก็นำฝ่ายอาณาจักรโดยเป็นผู้นำด้านจิตใจ ถ้าประสงค์ให้ชาวบ้านมีความสามัคคีมีคุณธรรมจริยธรรม ก็อาศัยวรรณกรรมทางพระพุทธโดยหานักปราชญ์ราชบัณฑิตยมาช่วยแต่งบทเทศน์บทกลอน เช่นบทกลอนประเภทคำหลวงต่าง ๆ ซึ่งอาศัยพระสงฆ์หรือผู้ที่เคยบวชมาก่อน ในการส่งเสริมจริยธรรมพุทธธรรมเป็นเครื่องมือ แต่ปัจจุบันพระมหากษัตริย์มีบทบาทต่างจากเดิม พระองค์ทรงลงพระนามตามที่รัฐทูลเกล้าซึ่งรัฐเข้ามามีบทบาทแทนพระองค์ และบทบาทลดลงเนื่องจากภาระหน้าที่ของรัฐเพิ่มขึ้น ฝ่ายศาสนานั่นต้องพึ่งพิงรัฐในด้านกฎหมาย โดยหากรัฐออกกฎหมายที่สร้างความไม่พอใจให้กับพระสงฆ์ จึงต้องใช้ความระมัดระวังในการออกกฎหมาย ซึ่งอาจจะไม่ส่งผลกระทบโดยตรงแต่พระสงฆ์แสดงพลังบางอย่างเช่นกรณีธรรมกาย ในที่สุดรัฐก็ไม่สามารถทำอะไรได้ แสดงถึงมีอำนาจบางอย่างระหว่างรัฐกับศาสนาที่ต่างจากในอดีต โครงสร้างการปกครองและวัฒนธรรมนั้นแตกต่างกัน เช่นทรัพย์สินของพระสงฆ์เป็นเงินที่เกิดขึ้นจากศรัทธาประชาชนเขามองเห็นว่าเป็นรายได้ที่อาจเก็บภาษีได้ ฉะนั้นพัฒนาการเชิงอำนาจในปัจจุบันไม่เหมือนในอดีตที่ชี้เป็นตายได้ พัฒนาการเชิงอำนาจที่แตกต่างจากในอดีตนั้น ส่วนหนึ่งมาจากที่พระสงฆ์มีการศึกษามากขึ้น รู้จักการใช้หลักเหตุผลการต่อรอง โดยใช้หลักการและวาทีกรรมในการต่อสู้ทางความคิด ในส่วนที่เป็นกระบวนการทางกฎหมายนั้นรัฐมีความสัมพันธ์กับพระสงฆ์โดยตรง^{๑๐๔}

^{๑๐๓} สัมภาษณ์ ศ.พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ, ราชบัณฑิตยสาขาคหกรรมศาสตร์ประจำราชบัณฑิตยสถาน, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐๔} สัมภาษณ์ พระราชปรีดีทิพย์, ศ.ดร., รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

พัฒนาการความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น มีพัฒนาการมาเรื่อย ๆ โดยรัฐใช้อุปกรณ์และเครื่องมือที่มีอยู่มาช่วยสนับสนุน หากพิจารณาจาก พ.ร.บ. สงฆ์ รศ.๑๒๑ และ พ.ร.บ. ๒๔๘๔ พัฒนาการเชิงอำนาจเป็นอย่างไร รัฐsupport ศาสนา(แต่ support ใคร) ตาม พ.ร.บ. รศ. ๑๒๑ หากพิจารณาในด้านหนึ่งรัฐ support ธรรมยุติ(เพราะเกิด พ.ร.บ. รศ.๑๒๑)ซึ่งถูกต้องตามกฎหมาย การไม่มีกฎหมายสงฆ์ฉบับนี้พระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่เดือดร้อน แต่คณะธรรมยุติเดือดร้อนเพราะธรรมยุติไม่มีที่อยู่ในสังคมสงฆ์ที่ชัดเจน และไม่มีตำแหน่งที่กฎหมายรองรับ จึงอาจต้องการตำแหน่งในเชิงกฎหมาย เมื่อตรา พ.ร.บ. รศ.๑๒๑ ขึ้นมาระบุว่า คณะสงฆ์ไทยหมายถึงมหานิกาย (นิกายส่วนใหญ่) และธรรมยุติกนิกายจึงเกิดขึ้นมาทันที การปกครองของสงฆ์ไทยทั้งสองนิกาย ให้แยกกันปกครองทั้งคณะธรรมยุติกนิกาย และคณะมหานิกายแต่ระบบการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ทั้งหมดให้ร่วมกันดูแลความดังกล่าฝายธรรมยุติได้ประโยชน์เพราะเวลาร่างกฎหมาย คนที่มีส่วนได้ส่วนเสียต้องมาอ่านแน่นอน และเชื่อว่ามหานิกายคงไม่รู้ถึงรายละเอียดของกฎหมาย สังขสภาที่เกิดขึ้นตาม พ.ร.บ. ๒๔๘๔ เนื่องจาก พ.ร.บ. ๑๒๑ ธรรมยุติกนิกายรวบอำนาจไว้แทบทั้งหมด ซึ่งพระธรรมยุติมีประมาณ ๑๐%แต่มาคุมอำนาจปกครองสงฆ์ส่วนใหญ่ แต่พระมหานิกายกว่า ๘๐% ไม่ได้เรียกร้องกับรัฐให้แก้ไข พ.ร.บ. ๑๒๑

ต่อมา พ.ร.บ. ๒๔๘๔ รัฐบาลในยุคนั้นเห็นด้วยการแก้ไข พ.ร.บ. สงฆ์.๑๒๑ รวมถึงอิทธิพลทางความคิดจากตะวันตก ตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง๒๔๗๕คณะสงฆ์เห็นว่ารัฐบาล เป็นประชาธิปไตยซึ่งมีทั้งระบบและรูปแบบ จึงเรียกร้องให้เกิดระบบประชาธิปไตยในคณะสงฆ์ที่มีสังฆสภา/สังฆนายก/สังฆมนตรี เพื่อให้พระทั้งสองนิกายมีสิทธิออกเสียงเท่าเทียมกัน รวมทั้งมีบทบาทในการปกครองสงฆ์ ระบบใดดีกว่ากันนั้นประเมินได้ยากเพราะว่า ไม่ทราบความเป็นไปในเชิงลึกซึ่งมีทั้งข้อดีและข้อด้อย พระสงฆ์ เน้นที่ระบบอาวุโสเป็นส่วนใหญ่ เมื่อใช้ระบบสภาพระผู้ที่มีอาวุโสน้อยนั้นอาจจะวิจารณ์ผู้ใหญ่มากไปหน่อยไป มันก็จะไปขัดต่อความรู้สึกของสงฆ์ที่เน้นระบบอาวุโส ส่วนธรรมวินัยนั้นเน้นระบบอาวุโสเคารพระบบอาวุโส ตามพระไตรปิฎกอาวุโสอย่างเดียวไม่พอ หากดูพระสูตรและพระวินัยในหลายเรื่อง ปัญหา พ.ร.บ. ๒๔๘๔โดยที่บ้านเมืองและชาวบ้านมีความสัมพันธ์ลุ่มลึกละเอียดลออมาก โดยพระที่อยากเข้าไปเป็นสังฆมนตรี, สังฆสภา จึงยืมมือชาวบ้านเพื่อให้ได้รับตำแหน่ง หากพระใดอยากเป็นสังฆมนตรี สงฆ์ไม่แต่งตั้งจึงไปยืมมือรัฐบาลมาบีบเป็นต้น เหมือนกับ

ตำแหน่งพระสังฆราชใช้อำนาจบ้านเมืองเข้ามาบีบสังฆสภา ถ้าไปใช้ระบบสังฆสภาก็ถูกบีบโดยผู้มีอำนาจ ซึ่งพระที่ดีจะไม่เข้าไปสู่ระบบเช่นเดียวกับการเลือกตั้งทางการเมือง ^{๑๐๕}

พัฒนาการความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นต้นแบบของรัตนโกสินทร์ก็ว่าได้ คือความสัมพันธ์เชิงอำนาจสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ถึง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การบริหารการจัดการคณะสงฆ์เป็นอำนาจของพระมหากษัตริย์อย่างเบ็ดเสร็จ คณะสงฆ์ไม่มีสิทธิปกครองตามสถานะกฎหมาย ขณะนั้นยังไม่มีกฎหมายสงฆ์ตราขึ้นความสัมพันธ์นี้จะถ่างโอนไปสู่ระดับบุคคล โดยต้องอาศัยสมเด็จพระสังฆราชที่ทรงโปรดของพระมหากษัตริย์ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจหากพิจารณาจากประวัติศาสตร์ ในรัตนโกสินทร์ตอนต้นไม่เรียกว่ารวมหรือกระจายอำนาจ เนื่องจากมีอำนาจเดียว คืออำนาจอยู่ที่ราชอาณาจักรไม่ใช่พุทธอาณาจักร แต่พอมาถึงรัตนโกสินทร์ตอนกลางตั้งแต่พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฯ เริ่มมีกฎหมายรองรับ โดยพระมหากษัตริย์มอบอำนาจให้คณะสงฆ์ปกครองกัน แต่ในระยะต้น ๆ ยังขึ้นกับพระมหากษัตริย์ เช่นกรณีครูบาศรีวิชัยเมื่อเกิดปัญหาหรือข้อพิพาท ปัญหาไม่ได้สิ้นสุดที่กระบวนการของสงฆ์ ต้องผ่านกรมพระยาดำรงมายังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมัยก่อนนั้นคณะสงฆ์ต้องขึ้นกับการบ้านการเมือง เช่นสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณ ซึ่งเป็นประมุขสงฆ์ต้องขออนุญาตจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สรุปได้ว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจศาสนจักรกับพุทธจักร ในสมัยรัตนโกสินทร์ยังอยู่ภายใต้พระมหา กษัตริย์ไม่มีการรวมอำนาจและกระจายอำนาจอย่างใด การกระจายอำนาจเริ่มเกิดขึ้นตาม พ.ร.บ. สงฆ์ ๒๔๘๔ เป็นต้นมา^{๑๐๖}

พัฒนาการความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ มีพัฒนาการทางด้านกฎหมาย, การอุปถัมภ์ต่าง ๆ เช่นใช้งบประมาณ การทำนุบำรุงด้านการอุปถัมภ์วัฒนธรรมประเพณี และพิธีกรรม มีการจัดงบประมาณในด้านพิธีกรรม จัดสรรงบประมาณศาสนาในวันพระที่สำคัญ เช่น วันวิสาขบูชา,วันมาฆบูชา,วันอาสาฬหบูชา การให้ชาวพุทธไปแสวงบุญที่สังฆเวศนียสถาน เพื่อให้ไปประกอบศาสนกิจอย่างสะดวกมากขึ้น และขอเรียกร้องให้ออกกฎหมายให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ซึ่งเป็นการยากถ้าต้องการให้เป็นศาสนาประจำชาติในอนาคต ต้องมีกฎหมายคุ้มครองไว้มิฉะนั้นศาสนาอื่นจะเข้ามาตรกรรูกศาสนาพุทธ เช่นกรณี ๔ จังหวัดภาคใต้ไม่สามารถเวียนเทียนเวลากลางคืนได้ ถือว่าเป็นการรอนสิทธิที่เป็นพัฒนาการที่น่าเกรงกลัวสำหรับชาว

^{๑๐๕}สัมภาษณ์ ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์, อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญาคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๐๖}สัมภาษณ์ ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน, อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย มหิดล, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๐.

พุทธ เนื่องจากวัดใน ๔ จังหวัดภาคใต้ถูกรอวางระเบิดเป็นต้น ฉะนั้นควรปรับปรุงกฎหมายเพื่อสนับสนุนและสร้างความเท่าเทียมให้กับพระพุทธศาสนา^{๑๐๗}

ลักษณะของความสัมพันธ์เชิงอำนาจมีรูปแบบอย่างไร

ลักษณะของการใช้อำนาจที่กล่าวมานั้นเป็นรูปแบบการใช้อำนาจ ของรัฐและคณะสงฆ์ที่มีความเกี่ยวพันกันในลักษณะที่เรียกได้ว่ามีทั้งให้คุณและให้โทษ อำนาจรัฐในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระมหากษัตริย์กับสงฆ์มีความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจ ที่มีความเข้าใจซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี แต่หลังจากที่มีรัฐธรรมนูญเกิดปัญหาในสายบังคับบัญชา ซึ่งแต่เดิมอำนาจจากพระมหากษัตริย์บัญชาการลงมาสู่สงฆ์โดยตรง แต่ปัจจุบันมีสายบังคับบัญชาที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อคณะสงฆ์ ปัญหาการใช้กฎหมายอีกประการหนึ่งคือ ผู้บังคับใช้กฎหมายไม่มีความเข้าใจในพระธรรมวินัยอย่างแท้จริง จึงปรับใช้กฎหมายไม่ถูกต้องและสอดคล้องกับพระธรรมวินัย เพื่อใช้ผู้มีหน้าที่เข้าใจว่าจะต้องปฏิบัติตามกฎหมาย ในปัจจุบันมีความเข้าใจว่ารัฐใช้อำนาจต่อคณะสงฆ์แรงไป ขณะเดียวกันผู้ใช้อำนาจคณะสงฆ์ต้องมีความเข้มแข็งและเด็ดขาด แต่ผู้ที่เข้ามาบริหารมีแต่ความเมตตาแต่ไม่มีความเด็ดขาด และการบริหารคณะสงฆ์ควรที่จะใช้กฎหมายควบคู่ไปกับวินัยสงฆ์อีกด้วย^{๑๐๘}

ลักษณะความสัมพันธ์เชิงอำนาจมีรูปแบบที่แตกต่างกัน อาทิการปกครองระบบสมบูรณาญาสิทธิราชไปถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ หากพิจารณาในรูปแบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชกับประชาธิปไตยนั้น สมบูรณาญาสิทธิราชมีลักษณะเบ็ดเสร็จเช่นเผด็จการ แต่มีเนื้อหาสาระของประชาธิปไตยซ่อนอยู่มาก อาทิพระเจ้าแผ่นดินรับฟังเสียงประชาชน สมบูรณาญาสิทธิราชจึงเรียกว่าเผด็จการ แต่เนื้อหาการปกครองตั้งแต่สุโขทัยมีรูปแบบเป็นพ่อปกครองลูก จนถึงรัชกาลที่ ๗ ตอนปลายมีระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยที่การปกครองระบอบประชาธิปไตยนี้มีเผด็จการซ่อนอยู่มากเช่นกัน ส่วนรูปแบบการปกครองสงฆ์มีรูปแบบการของการปกครองจาก เบื้องบนลงล่าง ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาตั้งแต่ช่วงการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช มีการแย่งชิง อำนาจระหว่าง ๒ นิิกาย หากพิจารณา พ.ร.บ. สงฆ์ ๒๔๘๔ กฎหมายคณะสงฆ์ค่อนข้างมีความเป็นประชาธิปไตย ส่วน พ.ร.บ. สงฆ์ ๒๕๐๕ ที่มีความเป็นเผด็จการตรา โดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ โดยนำ พ.ร.บ. สงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ที่ตราขึ้นตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นช่วงที่มีการแย่งชิงอำนาจระหว่างทั้งสองนิกาย และมีความขัดแย้งต่อเนื่องมาตั้งแต่ พ.ร.บ. สงฆ์ ๒๔๘๔ ถึงปัจจุบัน ที่มีปัญหา

^{๑๐๗} สัมภาษณ์ พระสุธีวีรบัณฑิต, ดร., ผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐๘} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเดียน, อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยมหิดล, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๐.

การแต่งตั้งพระสังฆราชที่สะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้ง โดยสมเด็จพระราชมิ่งคลาจารย์ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชที่เป็นมหานิกาย รวมถึงการที่วัดพระธรรมกายที่เป็นฐานอำนาจของท่าน โดยวัดธรรมกายมิได้สนใจที่จะมีฐานอำนาจทางการปกครองสงฆ์ การที่คสช.ตรา พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ๒๕๖๐ ให้แก้ไขเพิ่มเติมการแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชซึ่งมาจากคณะธรรมยุติกนิกาย.^{๑๐๙}

โครงสร้างลักษณะที่สัมพันธ์เชิงอำนาจในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น หากพิจารณาจากต้นรัตนโกสินทร์ก่อนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือรัฐโดยเฉพาะพระมหากษัตริย์พระองค์จะสนับสนุนพระสงฆ์เป็นพิเศษโดยบทบาทของพระมหากษัตริย์ไทย เมื่อบ้านเมืองมีความเข้มแข็งพระมหากษัตริย์จะบำรุงพระศาสนาเพื่อให้พระช่วยสั่งสอนชาวบ้านให้อยู่ในศีลในธรรม ซึ่งบางครั้งจะเห็นได้ว่านโยบายของพระมหากษัตริย์หรือรัฐบาล ให้พระสงฆ์สอนชาวบ้านโดยระบุว่า คำสอนเช่นนี้ควรสอนไม่ควรสอนหากพิจารณาอย่างถี่ถ้วน ซึ่งพระสงฆ์ไม่ได้เห็นด้วยทั้งหมด.

ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจรัฐกับคณะสงฆ์ รัฐไม่ได้ใช้อำนาจของตนเป็นเครื่องมือในการทำงาน แต่รัฐเห็นสงฆ์เป็นเครื่องมือโดยการรวมอำนาจของสงฆ์กับรัฐผนวกกัน ถ้าสงฆ์ระดับบนต้องการสิ่งใดแต่ทำด้วยตัวเองไม่ได้ จะไปยืมมือรัฐให้ช่วยเหลือเช่นเดียวกับรัฐต้องการความช่วยเหลือจากสงฆ์ ก็จะไปยืมมือสงฆ์มาตอบสนองความต้องการ ทั้งสองกรณีนี้ถือว่าเป็นการรวมอำนาจการรวมศูนย์อำนาจจากสงฆ์ ซึ่งรัฐบาลไม่เข้าไปเกี่ยวข้อง กล่าวคือรัฐจะเข้าไปเฉพาะกรณีที่รัฐมีความต้องการ โดยใช้อำนาจของเจ้าคณะระดับสูงเสนอความต้องการให้มหาเถรสมาคมดำเนิน การต่อไป การรวมอำนาจหรือการกระจายอำนาจนั้น ไม่มีเป็นรูปแบบชัดเจนแล้วแต่สถานการณ์ รูปแบบการใช้อำนาจรัฐและการใช้อำนาจคณะสงฆ์ มีความเกี่ยวพันในลักษณะที่เป็นไปได้ทั้งบวก และลบอยู่ที่ฝ่ายใดได้ผลประโยชน์มากกว่ากัน โดยสงฆ์ที่ได้ผลประโยชน์จากรัฐก็ว่ารัฐใช้อำนาจทาง บวก ส่วนสงฆ์ที่เสียประโยชน์จากรัฐจะบอกว่าลบเป็นต้น^{๑๑๐}

ในปัจจุบันรูปแบบการปกครองมีความแตกต่างจากในอดีต ส่วนหนึ่งมาจากที่พระสงฆ์มีการศึกษามากขึ้น โดยที่การปกครองของรัฐต่อคณะสงฆ์มีลักษณะต่างจากเดิม เริ่มจากเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ลักษณะการปกครองมีการกระจายอำนาจมากขึ้น เช่น พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ๒๔๘๔ ส่วน พ.ร.บ. สงฆ์ ๒๕๐๕ แก้ไข ๒๕๓๕ การปกครองเป็นลักษณะรวมศูนย์อำนาจ เช่นเจ้าคณะหนมีอำนาจรวมศูนย์อำนาจซึ่งไม่ใช่การรวมอำนาจมาสู่กรุงเทพฯ เท่านั้น แต่ยังกระจายอำนาจ

^{๑๐๙} สัมภาษณ์ พระสุธีวีรบัณฑิต, ดร., ผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑๐} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์, อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญาคณะศิลปศาสตรมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

การควบคุมให้ภาคและจังหวัดไปควบคุมในส่วนของตน เช่นอำนาจจะมารวมเจ้าคณะตำบล/อำเภอ/จังหวัด/ภาค/เจ้าคณะหน ซึ่งในเชิงโครงสร้างเหมือนรวมอำนาจ แต่ในเชิงการปกครองมิได้ใช้อำนาจดูแลมากนัก กล่าวคือในแต่ละวัดมีอำนาจเบ็ดเสร็จเต็ม โดยเจ้าคณะหนมีอำนาจสูงสุดตามลำดับลงมาในเชิงโครงสร้าง ส่วนในทางปฏิบัติหากเจ้าอาวาสไม่ยินยอมแล้ว เจ้าคณะต่าง ๆ ไม่สามารถทำอะไรได้ เพราะแต่ละวัดเจ้าอาวาสเป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมาย และมีอำนาจตามที่ได้รับมอบหมายนั่นเอง^{๑๑๑}

ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย เป็นลักษณะที่รัฐรวมอำนาจหรือกระจายอำนาจนั้น กล่าวคือ รัฐต้องการใช้อำนาจเหนือศาสนาและอำนาจนั้นต้องเป็นอำนาจที่ชอบธรรม ถ้ากษัตริย์ไม่ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมบ้านเมืองย่อมวุ่นวาย รวมถึงผู้ที่ยึดอำนาจการปกครองแต่ปกครองโดยไม่ใช้ธรรมะ ทศพิธราชธรรมแปลว่าธรรมะของผู้ปกครอง จะเป็นประธานาธิบดีหรือนายกรัฐมนตรีก็ตามต้องนำหลักธรรมมาเป็นหลักในการปกครอง รูปแบบของการใช้อำนาจรัฐและใช้อำนาจปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งรูปแบบการใช้อำนาจนั้นมีทั้งการใช้อำนาจในทางบวกและในทางลบ กล่าวคือพระสงฆ์เองก็ไม่มีอำนาจในทางโลกจึงต้องทำหน้าที่ของพระ ให้สมบุรณ์และต้องสอนทางโลกให้เข้าใจ และนำคำสอนของพระพุทธองค์มาปรับใช้ ถือว่าเป็นธรรมิกราชาคือพระราชาผู้ทรงธรรมในทางปรัชญาของเพลโตที่ดีเป็นทฤษฎีที่ปฏิบัติไม่ได้ ผู้ปกครองต้องเป็นนักปรัชญาด้วยเป็นกษัตริย์ด้วยไม่ใช่เป็นกษัตริย์อย่างเดียว เพลโตมีแต่ความคิดซึ่งทำไม่ได้แต่พระพุทธเจ้าท่านเป็นทั้งกษัตริย์และนักปราชญ์ท่านผ่านทางโลกมาแล้ว เป็นโลกะวิทูรู้จักโลกไม่ใช่รู้ธรรมดาคือแล้ว เมื่อตรัสรู้ก็เป็นธรรมวิทูรู้แจ้งธรรมพระองค์เอาโลกกับธรรมะมาผสมกัน อย่างการสั่งสอนทศพิธราชธรรมบ้าง, จักรวรรดิวัตรบ้าง, อปริหานิยธรรมบ้าง คือเอาธรรมะกับโลกมาผสมกันพระเจ้าจักรพรรดิเหนือกว่าพระราชาเป็น King Of King เพราะฉะนั้นพระเจ้าจักรพรรดิต้องใช้ธรรมะเหนือขึ้นไปอีก นอกจากมีทศพิธราชธรรมแล้ว ต้องมีจักรวรรดิวัตรและราชสังคหะ เราต้องศึกษาให้มากแล้วจึงนำมาประยุกต์ใช้ได้^{๑๑๒}

การใช้อำนาจของรัฐกับคณะสงฆ์นั้น ลักษณะการใช้อำนาจรัฐโดยกระจายอำนาจหรือรวมอำนาจนั้นแตกต่างกันไปหากตาม พ.ร.บ. สงฆ์ ๒๕๐๕ เป็นลักษณะรวมศูนย์อำนาจ แต่ พ.ร.บ. ๒๕๔๔ มีการใช้อำนาจกว้างกว่าคือมีการกระจายอำนาจ ซึ่งโดยธรรมชาติของรัฐสมัยใหม่มีลักษณะรวมศูนย์อำนาจ ไม่ว่าในเรื่องใดก็ตาม แนวคิดการที่รัฐให้คณะสงฆ์บริหารปกครองกันเอง ส่วนใครจะเป็นพระสังฆราชให้พระศาสนาจัดการกันเอง รัฐมีอำนาจเพียงแค่รับรองการได้มาของบุคคล ซึ่งอาจมาจาก

^{๑๑๑} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร., รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการมหาวิทยาลัยมหาลาฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๑๒} สัมภาษณ์ ศ.พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ, ราชบัณฑิตยสาขาศาตรกศาสตร์ประจำราชบัณฑิตยสถาน, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

การเลือกตั้งของสงฆ์เช่นอาจจะมีการเลือกตั้ง แค่นั้นอย่างนั้น อาจเลือกตั้งอยู่ในวงแคบหรือในวงกว้าง โดยที่อาจมีการเลือกตั้งเฉพาะมหาเถรสมาคม หรือจะเลือกตั้งทั้งสังฆมณฑลก็ได้ อาจจะเป็นการเลือกตั้งภายในวงจำกัดของคณะสงฆ์ก็ได้ ซึ่งส่วนใหญ่คณะสงฆ์ตามรูปแบบนั้น หรือจะทำรูปแบบแพทยสมาคมคือให้เลือกตั้งทั้งประเทศ และให้คณะสงฆ์ปกครองกันเองรัฐบาลเพียงแค่อยอมรับและสนับสนุน เหมือนที่รัฐบาลยอมรับสมาคมทนายความ หรือยอมรับแพทยสมาคม และขอค่าธรรมเนียมของแพทย์เพียงแต่ต้องมีกฎหมายรับรอง เหมือนกับที่มีกฎหมายรับรองสมาคมทนายความและแพทยสภา เป็นต้น^{๑๑๓}

รูปแบบการใช้อำนาจรัฐและการใช้อำนาจของคณะสงฆ์มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างไร

รูปแบบของอำนาจรัฐและการใช้อำนาจรัฐ เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ไทยในลักษณะทั้งบวกและลบ แต่ปรากฏการณ์ทั่ว ๆ ไปที่เกิดขึ้นนั้น ถ้ามันใกล้มากเกินไปจะมีปัญหากับคณะสงฆ์เอง คือคณะสงฆ์ไทยหรือคณะสงฆ์เถรวาทมีโมเดล ตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกก็ว่าได้เป็นรูปแบบ ๓ เล้าคือ รัฐ/ผู้ปกครองคณะสงฆ์/ประชาชนหรือสังคม ถ้ามีลักษณะเป็นสามเหลี่ยมด้านเท่าก็ดี หมายความว่าต่างฝ่ายต่างท้วงติงกัน พระก็สอนชาวบ้าน, ชาวบ้านกำกับดูแลพระสงฆ์ หากพระสงฆ์ทำตัวไม่ดีชาวบ้านก็ใช้มาตรการกับพระสงฆ์ได้ ส่วนชาวบ้านถ้าทำไม่ดีพระสงฆ์ทำหน้าที่ว่ากล่าวชาวบ้าน ถ้าหากว่าผู้ปกครองกับคณะสงฆ์มีความสัมพันธ์ไม่ใกล้กันมาก พระสงฆ์ก็ท้วงติงพระมหากษัตริย์ ดังเช่นหลวงพ่อดำทำพระมหากษัตริย์ก็ท้วงติง พระสงฆ์ถ้าปฏิบัติตัวไม่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย หากพระสงฆ์ใกล้ชิดพระมหากษัตริย์มากเกินไป พอใกล้มากพระก็เหินห่างจากชาวบ้านทำให้ชาวบ้านเอือมไปไม่ถึง ชาวบ้านจึงไม่สามารถสนับสนุนท่านได้พระจึงต้องขึ้นอยู่กับการอุปถัมภ์ของฝ่ายรัฐ จนกลายเป็นฝ่ายตอบสนองรัฐมากขึ้น รัฐจึงต้องมาควบคุมมากขึ้นฉะนั้นใกล้กันเมื่อไรจะเกิดผลเสีย ซึ่งพระไม่ทำหน้าที่อันควรทำและห่างเหินจากชาวบ้าน เมื่อพระเริ่มมีอำนาจขึ้นและห่างจากชาวบ้านแต่ใกล้ชิดกับรัฐ พระสงฆ์ทำผิดอะไรรัฐก็ไม่ลงโทษพระที่ผิดกฎหมายและพระวินัย ^{๑๑๔}

รูปแบบการใช้อำนาจรัฐและการใช้อำนาจคณะสงฆ์ มีความเกี่ยวพันในลักษณะที่เป็นไปได้ทั้งบวกและลบ อยู่ที่ฝ่ายใดได้ผลประโยชน์มากกว่ากัน โดยสงฆ์ที่ได้ผลประโยชน์จากรัฐก็ว่ารัฐใช้อำนาจทางบวก ส่วนสงฆ์ที่เสียประโยชน์จากรัฐจะบอกว่าลบ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ

^{๑๑๓} สัมภาษณ์ พระไพศาล วิสาโล, เจ้าอาวาสวัดป่าสุคะภูโต จ.ชัยภูมิ, ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑๔} สัมภาษณ์ พระไพศาล วิสาโล, เจ้าอาวาสวัดป่าสุคะภูโต จ.ชัยภูมิ, ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

กับคณะสงฆ์ไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันไม่ปรากฏว่าเกิดเหตุมุ่งทำลายพระที่ดี แต่มุ่งที่จะกระทำต่อพระไม่ดี/วัดไม่ดีแต่มีอำนาจรัฐใช้อำนาจและบุคคลของรัฐเป็นเครื่องมือ แต่ไม่สามารถวินิจฉัยได้ว่าวัดดีหรือไม่ดีเป็นอย่างไร หากเชื่อพระภิกษุที่มีอคติจึงทำให้เกิดผลกระทบต่อคณะสงฆ์ แต่โดยหลักแล้วความสัมพันธ์เชิงอำนาจนั้น มุ่งส่งเสริมพระดี-วัดดี และมุ่งกำจัดวัดเลวและพระเลว ใช้อำนาจทั้งบวกและลบไปด้วยกัน ถ้ารัฐและสงฆ์ใช้อำนาจวินิจฉัยไปในทางที่ดีเป็นการส่งเสริมสนับสนุน จึงเป็นบวก แต่ถ้ารัฐวินิจฉัยว่าวัดไม่ดีพระไม่ดีก็เป็นไปในทางลบ รัฐในอดีตตั้งแต่พระมหา กษัตริย์รวมถึงเจ้าหน้าที่, กระทรวง, ทบวงนั้นช่วยศาสนามากมาย เช่นพระไตรปิฎกในสมัยรัชกาลที่ ๑ ไม่ได้มี ๔๕ เล่มกว่าจะรวบรวมได้ทั้งหมด รัฐช่วยชำระ, ช่วยพิมพ์เผยแพร่ รัชกาลที่ ๕ ช่วยพิมพ์เผยแพร่จำนวนมากเช่นนี้ถือว่าใช้อำนาจทางบวก

คณะสงฆ์ต้องการวัดที่มีมาตรฐานจึงให้รัฐช่วยกำกับดูแลและออกใบอนุญาต ไม่ให้ไปทับกับที่ดินชาวบ้านเช่นนี้เป็นบวก การใช้อำนาจไปทำลายฝ่ายตรงกันข้ามนั้นเป็นการใช้อำนาจทั้งทางบวกและลบ การที่รัฐใช้อำนาจต่อคณะสงฆ์เพราะบริหารจัดการภายในที่ล้มเหลว ทำให้พระไม่มีสมณะสัญญาเป็นอลัชชี รัฐจึงเข้ามาจัดการเช่นกรณีพระฝาง, กรณีกบฏผีบุญรัฐต้องเข้ามาใช้อำนาจ ถึงขั้นยกกองทัพไปปราบปรามหรืออาจจะเทียบกับการณ์วัดธรรมกายก็ได้ โดยที่เราไม่รู้ว่าจะสงฆ์หรือภิกษุกลุ่มนั้นมีสมณะสัญญาแค่ไหน หากเป็นพระสงฆ์ที่ดีไม่สมควรทำลายแต่ถ้าพระไม่ดีก็สมควรที่จะทำลาย ^{๑๑๕}

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยซึ่งมีผลกระทบต่อคณะสงฆ์

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย มีผลกระทบต่อคณะสงฆ์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่ปรากฏว่ารัฐมุ่งทำลายพระดี, วัดดีแต่มุ่งกระทำต่อวัด, พระไม่ดี ซึ่งรัฐหรือคนที่อยู่ในรัฐใช้เครื่องมือของรัฐโดยไม่สามารถแยกแยะว่าวัดไหนดีหรือไม่ดีทำให้เกิดผลกระทบต่อคณะสงฆ์ แต่โดยหลักในการใช้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจนั้น มุ่งส่งเสริมพระดี-วัดดี และกำจัดวัดเลว/พระเลว การใช้อำนาจจึงเป็นทั้งบวกและลบไปด้วยกัน^{๑๑๖}

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยมีผลกระทบต่อคณะสงฆ์อย่างไรนั้นกล่าวได้ว่าปัจจุบันพระสงฆ์ต้องปฏิบัติตามหน้าที่ภายใต้อำนาจของรัฐที่ทำการอุปถัมภ์พระสงฆ์ ต่อมาเริ่มมีรัฐบาลอำนาจรัฐก็เข้ามาปกครองคณะสงฆ์ หากย้อนไปดูสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงให้การสนับสนุนคณะสงฆ์อย่างจริงจัง มีการสร้างวัดจำนวนมาก ต่อมาพระบาทสมเด็จพระ

^{๑๑๕} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์, อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญาคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๑๖} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์, อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญาคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ทรงสร้างอำนาจต่อรองสงฆ์กับอำนาจรัฐ ทำให้มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจต่อกัน ต่อมามีการปรับเปลี่ยนลักษณะการปกครองสงฆ์ที่ลอกเลียนรูปแบบรัฐ เช่น มีเจ้าคณะต่าง ๆ ปกครองสงฆ์ลงมาถึงเจ้าอาวาส สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์มีอำนาจภายใต้รัฐธรรมนูญ โครงสร้างอำนาจรัฐไม่มีความแน่นอนคณะสงฆ์จึงต้องอิงอำนาจรัฐ ถึงแม้จะอ้างพระธรรมวินัยก็ยังต้องอยู่ภายใต้อำนาจรัฐที่อิงอาศัยซึ่งกันและกัน โดยพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทอาศัยอำนาจตามพระธรรมวินัยเป็นหลัก รัฐจึงไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ ส่วนฆราวาสควรให้การสนับสนุนและไม่ควรใช้กฎหมายเข้ามาครอบงำ แต่ควรใช้กฎหมาย เท่าที่จำเป็นควรให้สงฆ์ปกครองตนเอง ภายในกรอบของพระธรรมวินัยตามพระไตรปิฎก และพระสงฆ์ไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมือง รัฐมีเพียงอำนาจสนับสนุนพระสงฆ์เท่าที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัย.^{๑๑๗}

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยมีผลกระทบต่อคณะสงฆ์ ถ้าใกล้ชิดกันมากพระจะไม่เป็นตัวของตัวเองแม้แต่วิ่งเต้นหาเส้นสายเพื่อได้มาซึ่งอำนาจ ในระยะยาวพระจะคอยประจบประแจงผู้ปกครองเพื่อจะได้รับการโปรดปราน โดยที่ประเทศลังการาว ๑๐๐๐ ปีที่ผ่านมาแบ่งได้เป็นนิกายย่อยคือ อภัยคีรี มหาวีหารและเชตุวัน ทั้ง ๓ นิกายใหญ่ของลังกาช่วงไหนที่กษัตริย์โปรดปรานนิกายไหน นิกายนั้นก็จะมีความใกล้ชิดกันอีก ๒ นิกาย และอีกฝ่ายที่เหลือก็พยายามมีอำนาจหมายถึงจะสนับสนุนพระมหากษัตริย์ หรือรัชทายาทที่โอนเอียงมาอยู่ฝ่ายของตัว หรือว่าหาทางประจบประแจงเพื่อให้มาอยู่ฝ่ายของตัว ถือว่าพระเล่นการเมืองและพระก็จะไปยุ่งเกี่ยวกับการแต่งตั้งของกษัตริย์ การเล่นเกมการเมืองของพระนั้นเป็นสิ่งที่ไม่สมควร^{๑๑๘}

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยมีผลกระทบต่อคณะสงฆ์อย่างไรนั้น หากพิจารณาการใช้อำนาจรัฐกับคณะสงฆ์ การใช้อำนาจของสงฆ์หากไม่เกี่ยวกับการใช้อำนาจของบ้านเมือง รัฐจะใช้อำนาจในส่วนที่บ้านเมือง หากรัฐเข้ามาปกครองบางเรื่องบางกรณีเช่นงบประมาณระหว่างสำนักพุทธศาสนากับคณะสงฆ์ หากเป็นบางเรื่องบางกรณี เช่นงบประมาณทั้งหมดที่มาสู่สังฆาธิการ อาทิเจ้าคณะภาค, เจ้าคณะจังหวัด โดยสำนักพุทธศาสนาเป็นผู้จัดสรรงบประมาณ เช่นค่าบริหารจัดการบางส่วน, ค่านิคมวัดและในส่วนอื่นที่สำนักพุทธจัดโครงการโดยไม่ได้ถวาย ให้โดยตรง แต่ประสานงานระหว่างสงฆ์กับรัฐ เช่นการจัดอบรมเจ้าคณะสังฆาธิการ จัดโครงการตามมติมหาเถรสมาคม (มส.) การอบรมครูสอนบาลีเป็นต้น เป็นกรณีที่สำนักพุทธตั้งเรื่องจ่ายงบประมาณ หากในส่วน

^{๑๑๗} สัมภาษณ์ ดร.บุญเลิศ โอธสุ, อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑๘} สัมภาษณ์ พระไพศาล วิสาโล, เจ้าอาวาสวัดป่าสุคะโต จ.ชัยภูมิ, ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

การดูแลศาสนสถานโดยรัฐดูแลและประสานกับกรมศิลปากร อันเป็นโบราณสถานที่เจ้าคณะสังฆาธิการ ไม่มีสิทธิจัดการแต่ไปดำเนินการโดยพลการต้องขออนุญาตรัฐ ซึ่งรัฐอาจให้งบประมาณทั้งหมดในการดำเนินการศาสนวัตถุและศาสนทายาท^{๑๑๙}

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์มีผลกระทบต่อคณะสงฆ์หรือไม่นั้น ต้องพิจารณาเป็นกรณีไป เช่นกรณีพระต้องอธิการก็ดี, กรณีระหว่างสงฆ์กับรัฐก็ดี, ปัญหาระหว่างพระสงฆ์ด้วยกันก็ดี จะเห็นได้ว่าอำนาจที่นำมาใช้นั้นขาดการปฏิสัมพันธ์ระหว่าง ขาดความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันในด้านเนื้อหา เอาความสัมพันธ์เชิงอำนาจมากล่าวในด้านความสัมพันธ์เชิงบุคคล กล่าวคือใช้อำนาจเลือกปฏิบัติกับบุคคลนั่นเอง^{๑๒๐}

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ที่มีผลกระทบต่อคณะสงฆ์ โดยสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ถึง สมัย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมทย์ คณะสงฆ์ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารประเทศโดยให้สมณศักดิ์แก่พระสงฆ์ เพราะหากพระสงฆ์ไม่ปฏิบัติตามหรือเอื้ออำนาจต่ออาณาจักรจะส่งผลกระทบต่อตำแหน่งหน้าที่ของพระสงฆ์เอง หากบ้านเมืองปกครองโดยธรรมาภิบาลทำงานด้วยความโปร่งใสย่อมเกิดประโยชน์แก่พระศาสนา ผลที่ได้รับจากการปกครองบ้านเมืองที่ดีเช่นในการออกกฎหมายมาบังคับใช้ เพราะเหตุว่าพระสงฆ์ไม่ได้มีหน้าที่ออกกฎหมายต้อง อาศัยรัฐช่วยเหลือดูแล แต่ถ้าผู้ปกครองบ้านเมืองไม่ใช่รัฐบาลซึ่งนับถือพุทธศาสนาจะส่งผลกระทบต่อพระสงฆ์อย่างมาก อาทิ การยึดที่ดินวัด, การจัดการปฏิรูปที่ดินทั่วประเทศ หากพิจารณาถึงที่ดินของวัดที่รกร้างและศาสนสมบัติทั้งหมดสามแสนกว่าไร่ ถ้าเจ้าอาวาสคัดค้านถือว่าผิดกฎหมาย การที่รัฐสามารถยึดที่ดินของวัดโดยอาศัยกฎหมาย ซึ่งในอดีตจะนำกฎหมายมาใช้กับศาสนสมบัติเช่นนี้ไม่ได้ แต่ปัจจุบันสามารถทำได้ทั้งหมด หากรัฐใช้อำนาจโดยอาศัยมาตรา ๔๔ ของนายกรัฐมนตรีเป็นต้น^{๑๒๑}

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยมีความขัดแย้งกันเช่นไรหรือไม่

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยมีความขัดแย้งหลายอย่าง เช่นเรื่องประโยชน์ในการบริหารจัดการเมรุเผาศพ โดยหลายหน่วยงานต้องการเข้าไปบริหารจัดการในด้านผลประโยชน์เนื่องจากมีผลประโยชน์ทับซ้อนกัน เพราะวัดได้รับผลประโยชน์ส่วนหนึ่งและอบต.ได้รับผลประโยชน์

^{๑๑๙} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร., รองอธิการบดี ฝ่ายวิชาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๒๐} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน, อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๑} สัมภาษณ์ พระสุธีวีรบัณฑิต, ดร., ผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

อีกส่วนหนึ่ง โดยวัดยังมีผลประโยชน์ด้านอื่นอีก อาทิ ค่าเช่าพื้นที่ค้าขายและค่าเช่าพื้นที่อื่น ๆ ส่วนการที่หน่วยงานของรัฐเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและเข้ามาเกี่ยวข้องในการบริหารจัดการ ย่อมทำให้เกิดปัญหาและสร้างความขัดแย้งกับคณะสงฆ์^{๑๒๒}

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย สามารถแบ่งได้เป็น ๒ ประเด็นคือ ความขัดแย้งทาง ด้านกฎหมายและด้านตัวบุคคลไปพร้อมกันดังกล่าวแล้ว แต่ที่ยังไม่ได้กล่าวคือความขัดแย้งในด้านเนื้อหาสาระที่ต้องเดินตามพระธรรมวินัยแต่เมื่อปัญหาเกิดขึ้น ประเทศไทยเป็นนิติรัฐต้องใช้กฎหมายบ้านเมืองบริหารจัดการก่อน ในด้านข้อกฎหมายพระไม่ได้ศึกษากฎหมาย แต่ท่านศึกษาพระธรรมวินัยเมื่ออยู่ใต้นิติรัฐหากเกิดปัญหาจึงใช้กฎหมายเข้าแก้ปัญหาก่อน เช่นพระรุกที่ดินโยม, โยมรุกที่ดินวัด เนื่องจากในอดีตไม่มีการการทำพินัยกรรมไว้ในครั้งปู่ย่า, ตายาย แต่ต่อมาลูกหลานมาทวงคืนฟ้องร้องว่าไม่มีพินัยกรรม ในอดีตเจตนาบริสุทธิ์ของผู้ใหญ่ต้องการมอบที่ดินให้วัดนั้นไม่มีข้อพิพาท แต่ข้อกฎหมายบ้านเมืองทำให้เกิดข้อขัดแย้ง สังคมปัจจุบันขัดแย้งกันในเรื่องข้อขัดแย้งในตัวบุคคล คือสังคมไทยมีการแบ่งพรรคแบ่งพวกว่าคนนั้นพวกท่านคนนี้พวกผม ไม่ว่าสงฆ์หรือฆราวาส มีการแบ่งพวกฟ้องถูกใช้เป็นเครื่องมือของกันและกัน ปัญหาที่ควรแก้ไขตามแนวทางในระดับกฎหมายต้องให้ผู้รับผิดชอบสูงสุดช่วยกันแก้ไขในเชิงกฎหมายต้องบังคับใช้กฎหมายไปพร้อม ๆ กัน ในเชิงกฎหมายต้องอาศัยกฎหมายกับกฎหมาย ในเชิงบุคคลต้องอาศัยหลักนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ สังคมไทยเริ่มใช้หลักนิติศาสตร์อย่างเดียว มาเป็นเครื่องประหารประหารกัน โดยที่ลืมนึกความเหมาะสมของความเป็นมนุษย์^{๑๒๓}

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย หากมีความขัดแย้งแนวทางแก้ไขรัฐซึ่งนับถือศาสนาพุทธนั้นไม่กล้าที่จะใช้อำนาจกับสงฆ์มาก โดย concept รัฐจะไม่อยากก้าวล่วงกับศาสนา แต่หากว่าไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้รัฐจะต้องบังคับใช้กฎหมาย ต่อฆราวาสและพระอย่างเท่าเทียมกันความสัมพันธ์เช่นนี้ ถ้ามีความขัดแย้งเกิดขึ้นหรือทำลายล้างกันไปข้างหนึ่ง คงจะต้องใช้อำนาจระดับหนึ่งเข้าไปจัดการ แต่ความขัดแย้งจนกระทั่งแตกหักกันไปคงไม่กระทำ ส่วนคณะสงฆ์นั้นไม่ได้เห็นรัฐเป็นศัตรูแม้พระสงฆ์จะถูกบีบบังคับ ถ้าพิจารณาแล้วคณะสงฆ์เห็นว่ารัฐกระทำไปเพื่อให้สงฆ์สะอาดบริสุทธิ์ อย่างเช่นกรณีธรรมกายรัฐหาข้อมูลมาระดับหนึ่งและข้อมูลจากพระสงฆ์ประกอบกัน เช่นกรณีบุปผาสวรรค์, สันตือโสภณ รัฐในแต่ละยุคต้องไปหาข้อมูลต่าง ๆ ประกอบการพิจารณา สรุปได้

^{๑๒๒} สัมภาษณ์ พระสุธีวีรบัณฑิต, ดร., ผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๓} สัมภาษณ์ ผศ.ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน, ผศ.ดร., อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๐.

ว่าถ้าคณะสงฆ์เป็นต้นไม้มนักรุ่งรังกาฝากมากมาย ชาวบ้านเห็นต้นไม้รก, รัฐเห็นต้นไม้รกจะอย่างไร หากเทียบกับสงฆ์ที่ดีคงจะต้องให้เลาะกิ่งไม้นั้นออก, ตัดกาฝากทิ้ง, ทำความสะอาดเกล็ดผิวหนัง ซึ่งเหมาะสมที่รัฐจะเข้ามาจัดการให้เรียบร้อย เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับสงฆ์หากมองเป็นเรื่องการเมืองแล้ว คณะสงฆ์นั้นควรที่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองหรือไม่ หากย้อนมาดู concept สงฆ์ควรไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองหรือไม่ ไม่ใช่สมณะสัญญาไมใช่หน้าที่ของพระ แต่ถ้าท่านทำตามหน้าที่ตามสมณะสัญญาด้วยความ เป็นพระที่ดีที่ควรจะทำ รัฐจะไม่เข้าไปก้าวก่ายกับสงฆ์แต่เพราะท่านไม่ทำตามสมณะสัญญา ละเลยความเป็นพระสงฆ์ที่ดีรัฐจึงเข้าไปจัดการให้บริสุทธิ์เรียบร้อย^{๑๒๔}

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์มีความขัดแย้งกันทุกที เป็นธรรมดาที่ในองค์กรมีความขัดแย้งกันเพียงแต่จะมากหรือน้อยเท่านั้น แต่จะมากหรือน้อยเพียงใดนั้นส่วนใหญ่เมืองไทยมีความขัดแย้งกันไม่มาก เพราะว่าพระหรือคณะสงฆ์ไม่ได้เป็นแหล่งผลประโยชน์ เพียงแต่ว่ารัฐมีความสามารถสร้างความชอบเป็นธรรมได้ ขึ้นอยู่ที่ว่ารัฐกับผู้ปกครองเข้ามาแทรกแซงคณะสงฆ์หรือไม่ แต่ในกรณีการแต่งตั้งพระสังฆราชในปัจจุบันถือได้ว่า รัฐเข้ามาแทรกแซงนั้นผิดประเพณีหรือไม่ ซึ่งผิดประเพณีที่สืบทอดเป็นเวลานาน แต่ผิดประเพณีกรณีที่เกิดขึ้นเร็ว ๆ นี้ ปัญหาความไม่พอใจดังกล่าวที่พระสงฆ์จำนวนมากไม่พอใจ ที่รัฐบาลเปลี่ยนแปลงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฯซึ่งทำให้ได้พระสังฆราชองค์ปัจจุบันนี้ จึงเกิดความไม่พอใจและความขัดแย้งขึ้นมาระดับหนึ่ง หากเทียบกับในอดีตแล้วก็ถือว่าไม่มาก เพราะในอดีตที่ผ่านมาคณะสงฆ์ยอมตามอำนาจรัฐ ในเมื่อยอมตามจึงไม่มีความขัดแย้ง เกิดขึ้น

ความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ไทยนั้น ในอดีตเป็นความขัดแย้งระหว่างคณะธรรมยุติกนิกายและคณะมหานิกายมีปัญหามาตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล พระสังฆราชเป็นธรรมยุติมาเกือบโดยตลอด ต่อมาปี ๒๕๐๓ พระสังฆราชมาจากมหานิกายคือสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช (ปลด กิตฺติโสภโณ) จากวัดเบญจมบพิตร ส่วนกรณีสมเด็จพระสังฆราชองค์ปัจจุบันนั้น ก็มีปัญหามาก แต่ถือว่ายังน้อยเพราะช่วงที่ผ่านมาพระสงฆ์ไทยเล่นการเมืองน้อยลง ซึ่งรัฐไทยนั้นให้คุณให้โทษกับคณะสงฆ์ไม่มาก ดังเช่นประเทศลังกาส่วนความขัดแย้งของมหานิกาย กับธรรมยุติก นิกายมีปัญหาน้อยลง โดยสมัยก่อนหน้านั้นมหานิกายมีความรู้สึกว่าการธรรมยุติกเข้าไปใกล้ชิดกับรัฐมากเกินไป ทำให้คณะสงฆ์อีกฝ่ายมีความไม่สบายใจ^{๑๒๕}

^{๑๒๔} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์, อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตรมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๒๕} สัมภาษณ์ พระไพศาล วิสาโล, เจ้าอาวาสวัดป่าสุคะฏโต จ.ชัยภูมิ, ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

สรุป แนวความคิดของผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้สัมภาษณ์

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ หมายถึง การที่พระมหากษัตริย์ใช้อำนาจเหนือคณะสงฆ์ รวมทั้งให้คุณให้โทษในลักษณะต่าง ๆ ได้ด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจยังหมายถึงเป็นระบบพึ่งพิงกันและกัน โดยฝ่ายบ้านเมืองอาศัยสงฆ์ที่ผู้นำทางจิตใจของชาวบ้านในฐานะผู้นำที่ปูชนียบุคคล ทางจาริตประเพณี ที่รัฐกับคณะสงฆ์มีความสัมพันธ์ส่วนพระมหากษัตริย์เป็นผู้อุปถัมภ์ พระสงฆ์นำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปเผยแผ่แก่ประชาชน อบรมสั่งสอนให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรม ในทางกลับกัน ผู้ปกครองก็น้อมนำหลักธรรมต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้เป็นนโยบายบริหารปกครองบ้านการเมือง หากพิจารณาความสัมพันธ์เชิงอำนาจในเชิงระบบ คือความเป็นไปและเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของอำนาจอันเป็นเพียงบทบาทหนึ่งเท่านั้น ดังนั้นในอดีตมีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์มีอำนาจเบ็ดเสร็จแต่พระองค์เดียว ในสมัยพุทธกาลให้คณะสงฆ์ปกครองตนเอง โดยบัญญัติวินัยสงฆ์มาเป็นเครื่องมือควบคุมการกระทำความผิดของพระสงฆ์ ซึ่งแต่เดิมพระพุทธองค์ไม่บัญญัติพระวินัยไว้ก่อนที่จะมีพระสงฆ์กระทำความผิด อาทิวินัยสงฆ์ที่พระพุทธองค์บังคับกับพระสงฆ์

ในปัจจุบันความสัมพันธ์โครงสร้างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยมีความสัมพันธ์กันอย่างไรนั้น โดย พ.ร.บ.คณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๔๔ มีรูปแบบคล้ายกับกฎหมายบ้านเมืองโดยตราเป็นกฎหมาย เนื้อหาส่วนใหญ่รัฐเป็นผู้ร่างขึ้นโดยที่คณะสงฆ์มีส่วนร่วมบางส่วน สมัยรัชกาลที่ ๕ พระองค์ทรงเป็นราชาธิปไตยที่มีอำนาจเต็ม ต่อมาสมัยประชาธิปไตยอำนาจพระมหากษัตริย์จึงลดน้อยลง ลักษณะโครงสร้างรัฐและโครงสร้างคณะสงฆ์ไทยมีความเชื่อมโยงกัน โดยรัฐให้ความช่วยเหลือสนับสนุนการดำเนินการของสงฆ์โดยการอบรมสั่งสอนประชาชน บทบาทพระมหากษัตริย์ไทยเมื่อบ้านเมืองปกติสุขพระองค์ทรงบำรุงพระศาสนา เพื่อให้พระสงฆ์ช่วยสั่งสอนชาวบ้านให้อยู่ในศีลในธรรมลดอาชญากรรมซึ่งเกิดประโยชน์แก่บ้านเมือง จึงต้องให้พระสงฆ์มาให้การสนับสนุน ฉะนั้นนโยบายแห่งรัฐที่ให้พระสงฆ์สอนชาวบ้าน หากพิจารณาแล้วพระสงฆ์ไม่ได้เห็นด้วยตามรัฐทั้งหมด โครงสร้างรัฐกับคณะสงฆ์มีความสัมพันธ์กันในเชิงกฎหมายของรัฐ เป็นตัวกำกับควบคุมอำนาจของคณะสงฆ์อีกชั้นหนึ่ง เพราะพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ได้รับมอบอำนาจจากรัฐโดยไม่ขัดกับกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ ในแง่ของความสัมพันธ์มีความสัมพันธ์อย่างเดียว คือ ด้านกฎหมายโดย พ.ร.บ. สงฆ์ต้องไม่ขัดกับกฎหมาย

พัฒนาการความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ กับคณะสงฆ์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงแรก ๆ ต่างคนต่างมอบความเป็นใหญ่ให้แก่กัน พึ่งพาซึ่งกันและกันต่างคนต่างทำหน้าที่ตนอย่างดีด้วยกัน สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ช่วงคือ สมัยราชาธิปไตย, สมัยสมบูรณาญาสิทธิราช, และสมัยที่เป็นรัฐชาติเริ่มตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชในรัชกาลที่ ๗ พัฒนาการสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ ที่มีระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช พระมหากษัตริย์ทรงให้การสนับสนุนพระศาสนา ส่วนคณะสงฆ์

ไม่มีสิทธิปกครองตามสถานะกฎหมาย ขณะนั้นยังไม่มีกฎหมายสงฆ์ตราขึ้นไปสู่ระดับบุคคลต้องอาศัย สมเด็จพระสังฆราช ต่อมาสมัยรัชกาลที่ ๔ ต้องการสร้างอำนาจคุ้มกันพระองค์ ท่านจึงแยกคณะธรรม ยุติออกมาต่างหากจากคณะสงฆ์เดิม สมัยรัชกาลที่ ๕ คณะสงฆ์ต้องขึ้นกับบ้านเมือง เช่นสมเด็จพระ มหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณ ซึ่งเป็นประมุขสงฆ์กระทำการใดต้องขออนุญาตจากรัชกาลที่ ๕ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างศาสนจักรกับพุทธจักร ในสมัยรัตนโกสินทร์ซึ่งอยู่ภายใต้พระมหากษัตริย์ไม่มีการรวมอำนาจและกระจายอำนาจอย่างใด สมัยรัชกาลที่ ๗ มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง อำนาจสูงสุดอยู่ที่รัฐธรรมนูญ โครงสร้างอำนาจรัฐไม่มีความแน่นอนสงฆ์จึงต้องอิงอำนาจรัฐ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจศาสนจักรกับพุทธจักร มีการกระจายอำนาจตาม พ.ร.บ. สงฆ์ ๒๔๘๔ เป็นต้นมา

พัฒนาการความเชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย ที่ปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของแผ่นดินและเป็นผู้นำทางศาสนา มีการตั้งสมณศักดิ์ทำให้พระภิกษุมีบารมีลาภยศและคนนับหน้าถือตามผลที่ได้รับตามมาก็คือปัจจัยสี่มากขึ้น ฝ่ายอาณาจักรมีบทบาทนำด้านการบริหารคณะสงฆ์ ในทางกลับกันฝ่ายศาสนจักรก็นำฝ่ายอาณาจักรโดยเป็นผู้บังคับจิตใจ ถ้าประสงค์ให้ชาวบ้านมีความสามัคคีมีคุณธรรมจริยธรรม ก็อาศัยวรรณกรรมทางพระพุทธโดยหานักปราชญ์ราชบัณฑิตยมาช่วยแต่งบทเทศน์บทกลอน เช่นบทกลอนประเภทคำหลวงต่าง ๆ โดยอาศัยการส่งเสริมจริยธรรมพุทธธรรมเป็นเครื่องมือ แต่ปัจจุบันพระมหากษัตริย์มีบทบาทต่างจากเดิม รัฐมีบทบาทแทนพระองค์ฝ่ายศาสนานั้นต้องพึ่งพิงรัฐในด้านกฎหมาย โดยหากรัฐออกกฎหมายที่สร้างความไม่พอใจให้กับพระสงฆ์ จึงต้องใช้ความระมัดระวังในการออกกฎหมาย ซึ่งอาจจะไม่ส่งผลกระทบโดยตรงแต่พระสงฆ์แสดงพลังบางอย่างเช่นกรณีธรรมกาย ฉะนั้นพัฒนาการความสัมพันธ์เชิงอำนาจในปัจจุบันไม่เหมือนในอดีต ส่วนหนึ่งมาจากที่พระสงฆ์มีการศึกษามากขึ้นรู้จักการใช้หลักเหตุผลผลการต่อรอง โดยใช้หลักการและวาทะกรรมในการต่อสู้ทางความคิด พัฒนาการความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น มีพัฒนาการมาตามลำดับโดยรัฐใช้อุปกรณ์และเครื่องมือที่มีอยู่มาช่วยสนับสนุน หากพิจารณาจาก พ.ร.บ. สงฆ์ รศ.๑๒๑ และ พ.ร.บ. ๒๔๘๔ รัฐให้การสนับสนุนพระศาสนา (แต่ support ใคร) ตาม พ.ร.บ. รศ. ๑๒๑ หากพิจารณาในอีกด้านหนึ่งรัฐ support ธรรมยุติซึ่งถูกต้องตาม ร.ศ.๑๒๑ การยกเลิก พ.ร.บ. นี้พระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่เดือดร้อนแต่คณะธรรมยุติเดือดร้อน สังคมสภาพที่เกิดขึ้นตาม พ.ร.บ. ๒๔๘๔ เนื่องจาก พ.ร.บ. ๑๒๑ ธรรมยุติกนิกายรวบอำนาจไว้แทบทั้งหมด

การแก้ไข พ.ร.บ. สงฆ์ ๑๒๑ รัฐบาลที่รับอิทธิพลทางความคิดจากตะวันตก สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ คณะสงฆ์เห็นว่ารัฐบาลเป็นประชาธิปไตยซึ่งมีทั้งระบบและรูปแบบ จึงเรียกร้องให้เกิดระบบประชาธิปไตยในคณะสงฆ์ที่มีสังฆสภา/สังฆนายก/สังฆมนตรี เพื่อให้พระทั้งสองนิกายมีสิทธิออกเสียงเท่าเทียมกัน ซึ่งระบบใดดีกว่ากันนั้นประเมินได้ยาก เพราะว่าเป็นปัญหาใน

เชิงลึกซึ่งมีทั้งข้อดีและข้อด้อย ซึ่งการปกครองสงฆ์ตามธรรมวินัยนั้นเน้นระบบอาวุโส แต่เคารพระบบอาวุโสซึ่งอาจไม่พอหากดูพระสูตรและพระวินัยหลายเรื่อง ปัญหา พ.ร.บ. ๒๔๘๔ โดยที่ฝ่ายรัฐและราชกรัณมีความสัมพันธ์อย่างลึก ๆ ในการการปกครองสงฆ์ ถ้าใช้ระบบสังฆสภาจะถูกบีบโดยผู้มีอำนาจซึ่งทำให้พระที่ดีจะไม่เข้าไปสู่ระบบเช่นเดียวกับการเลือกตั้งทางการเมือง

ลักษณะของการใช้อำนาจและรูปแบบการใช้อำนาจ รัฐและคณะสงฆ์ที่มีความเกี่ยวพันกันในลักษณะที่เรียกได้ว่ามีทั้งให้คุณและให้โทษ รัตนโกสินทร์ตอนต้นทั้งสองฝ่ายมีความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจ มีความเข้าใจซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี แต่หลังจากมีรัฐธรรมนูญจึงเกิดปัญหาเรื่องการบังคับบัญชา โดยปัจจุบันมีสายบังคับบัญชาที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อคณะสงฆ์ ปัญหาผู้บังคับใช้กฎหมายไม่มีความเข้าใจในพระธรรมวินัยอย่างแท้จริง จึงปรับใช้กฎหมายไม่ถูกต้องและสอดคล้องกับพระธรรมวินัย ในปัจจุบันมีความเข้าใจว่ารัฐใช้อำนาจต่อคณะสงฆ์มากไป ซึ่งผู้ใช้อำนาจต่อคณะสงฆ์นั้นต้องมีความเข้มแข็งและเด็ดขาด ผู้บริหารคณะสงฆ์มีแต่ความเมตตาไม่ใช้ความเด็ดขาด และการบริหารคณะสงฆ์ควรที่จะใช้กฎหมายควบคู่ไปกับวินัยสงฆ์อีกด้วย อดีตที่ผ่านมาตั้งแต่ช่วงการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช มีปัญหาเรื่องอำนาจระหว่าง ๒ นิการ พ.ร.บ. สงฆ์ ๒๔๘๔ กฎหมายคณะสงฆ์ค่อนข้างมีความเป็นประชาธิปไตย ส่วน พ.ร.บ. สงฆ์ ๒๕๐๕ ที่มีความเป็นเผด็จการตราโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัช และมีความขัดแย้งต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน ที่มีปัญหาการแต่งตั้งพระสังฆราชที่สะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งกระทั่งแก้ไขเพิ่มเติม พ.ร.บ. สงฆ์ การแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชซึ่งมาจากคณะธรรมยุติกนิการ

การใช้อำนาจของรัฐกับคณะสงฆ์นั้น การใช้อำนาจรัฐโดยกระจายอำนาจหรือรวมอำนาจแตกต่างกันไป ตาม พ.ร.บ. สงฆ์ ๒๕๐๕ เป็นการรวมศูนย์อำนาจ ส่วน พ.ร.บ. ๒๔๘๔ มีการกระจายอำนาจ รัฐสมัยใหม่มีลักษณะรวมศูนย์อำนาจ แนวคิดการที่รัฐให้คณะสงฆ์บริหารปกครองกันเอง ส่วนพระสังฆราชให้พระศาสนาจัดการกันเอง รัฐมีอำนาจเพียงแค่รับรองการได้มาของบุคคล โดยที่อาจมีการเลือกตั้งเฉพาะมหาเถรสมาคมหรือทั้งสังฆมณฑลก็ได้ อาจจะเป็นการเลือกตั้งภายในวงจำกัดของคณะสงฆ์ก็ได้ คือให้เลือกตั้งทั่วประเทศ และให้คณะสงฆ์ปกครองกันเองรัฐบาลเพียงแค่ออกรับ

รูปแบบของอำนาจรัฐและการใช้อำนาจรัฐเกี่ยวข้องกันทั้งบวกและลบ แต่ปรากฏการณ์ทั่ว ๆ ไปที่เกิดขึ้นนั้น ถ้ามันใกล้มากเกินไปจะมีปัญหากับคณะสงฆ์เอง ถ้าหากว่าผู้ปกครองกับคณะสงฆ์มีความสัมพันธ์ไม่ใกล้เกินไป ทำให้ชาวบ้านเอื้อมไปไม่ถึงชาวบ้านจึงไม่อาจสนับสนุนท่านได้ พระจึงต้องขึ้นอยู่กับการอุปถัมภ์ของฝ่ายรัฐ จนกลายเป็นเบี้ยล่างกลายเป็นฝ่ายตอบสนองรัฐมากขึ้นรัฐจึงต้องมาควบคุมมากขึ้น ฉะนั้นใกล้ชิดกันมากเกินไปเมื่อไรจะเกิดปัญหาตามมา โดยหลักแล้วความสัมพันธ์เชิงอำนาจนั้น ใช้อำนาจทั้งบวกและลบไปด้วยกัน ถ้ารัฐและสงฆ์ใช้อำนาจวินิจฉัยไปในทางที่ดีเป็นการส่งเสริมสนับสนุนจึงเป็นบวก แต่ถ้ารัฐวินิจฉัยว่าวัดไม่ดีพระไม่ดีก็เป็นไปในทางลบ รัฐในอดีตตั้งแต่

พระมหากษัตริย์รวมถึงเจ้าหน้าที่ช่วยเหลือพระศาสนามากมาย เช่นการรวบรวมพระไตรปิฎกรัฐช่วยชำระ กรณีเช่นนี้ถือว่าใช้อำนาจทางบวก

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยมีผลกระทบต่อคณะสงฆ์นั้น การใช้อำนาจรัฐกับคณะสงฆ์ หากไม่เกี่ยวกับการใช้อำนาจของบ้านเมือง รัฐจะใช้อำนาจส่วนของบ้านเมืองมาปกครองบางเรื่องเช่นงบประมาณ ระหว่างสำนักพุทธศาสนากับคณะสงฆ์บางกรณีเช่น งบประมาณทั้งหมดที่มาสู่สังฆาธิการและในส่วนอื่นที่สำนักพุทธจัดโครงการ โดยไม่ได้ถวายให้โดยตรงแต่ประสานงานระหว่างสงฆ์กับรัฐ เช่นการจัดอบรมเจ้าคณะสังฆาธิการเป็นต้น ซึ่งสำนักพุทธตั้งเรื่องจ่ายงบประมาณความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์มีผลกระทบต่อคณะสงฆ์เช่น กรณีระหว่างสงฆ์กับรัฐที่ดีจะเห็นได้ว่าอำนาจที่นำมาใช้นั้นขาดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ขาดความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันในด้านเนื้อหา เอาความสัมพันธ์เชิงอำนาจมากล่าวในด้านความสัมพันธ์เชิงบุคคล ผลกระทบต่อคณะสงฆ์อย่างไรรันอำนาจรัฐที่ไม่มีความแน่นอน ทำให้สงฆ์ต้องอิงอำนาจรัฐถึงแม้จะอ้างพระธรรมวินัยก็ต้องอิงอาศัยกัน รัฐจึงควรให้สงฆ์การปกครองตนเองภายในกรอบพระธรรมวินัย ส่วนฆราวาสควรให้การสนับสนุนและควรใช้กฎหมายเท่าที่จำเป็น รัฐควรสนับสนุนพระสงฆ์เท่าที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัยส่วนพระสงฆ์นั้นไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ผลกระทบต่อคณะสงฆ์ในอดีตถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองโดยให้สมณศักดิ์แก่พระสงฆ์ เพราะหากพระสงฆ์ไม่ปฏิบัติตามจะส่งผลกระทบต่อตำแหน่งตน

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยมีความขัดแย้งหลายอย่าง เช่นเรื่องประโยชน์การบริหารจัดการผลประโยชน์วัด หลายหน่วยงานต้องการเข้าไปบริหารจัดการในด้านผลประโยชน์เนื่องจากมีผลประโยชน์ทับซ้อนกัน สังคมปัจจุบันขัดแย้งกันเรื่องข้อขัดแย้งในตัวบุคคล คือสังคมไทยมีการแบ่งพรรคแบ่งพวกว่าคนนั้นพวกท่านคนนี้พวกผม ไม่ว่าสงฆ์หรือฆราวาส มีการแบ่งพวกฟ้องถูกใช้เป็นเครื่องมือของกันและกัน ปัญหาที่ควรแก้ไขตามแนวทางในระดับกฎหมาย ต้องให้ผู้รับผิดชอบสูงสุดช่วยแก้ไขในเชิงกฎหมายต้องบังคับใช้กฎหมายไปพร้อม ๆ กัน ในเชิงกฎหมายต้องอาศัยกฎหมายกับกฎหมาย ในเชิงบุคคลต้องอาศัยหลักนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ สังคมไทยเริ่มใช้หลักนิติศาสตร์อย่างเดียวมาเป็นเครื่องประหารกัน โดยที่ลืมนึกความเหมาะสมของความเป็นมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์มีความขัดแย้งกันทุกที่ เป็นธรรมดาที่ในองค์กรมีความขัดแย้งกันเพียงแต่จะมากหรือน้อยเท่านั้น แต่จะมากหรือน้อยเพียงใดส่วนใหญ่เมืองไทยมีความขัดแย้งกันไม่มาก เพราะว่าพระหรือคณะสงฆ์ไม่ได้เป็นแหล่งผลประโยชน์ เพียงแต่ว่ารัฐมีความสามารถสร้างความชอบธรรมได้ขึ้นอยู่กับว่ารัฐกับผู้ปกครองเข้ามาแทรกแซงคณะสงฆ์หรือไม่

๔.๕ สรุปความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย

ในสมัยรัตนโกสินทร์ แบ่งได้เป็น ๓ สมัย คือ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นช่วงตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนกลางสมัยที่เริ่มปรับเปลี่ยนมาสู่สมัยใหม่ ซึ่งได้รับอิทธิพลรูปแบบทางการปกครองจากชาติตะวันตก และสมัยปัจจุบันคือสมัย รัชกาลที่ ๘ รัชกาลที่ ๙ และรัชกาลปัจจุบัน โดยมีพัฒนาการความสัมพันธ์เชิงอำนาจดังนี้

พัฒนาการความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นช่วงที่เริ่มสร้างเมืองขึ้นใหม่ขึ้นที่กรุงเทพ-ศรีอยุธยาจน โดยมีกษัตริย์ ๔ รัชกาล คือรัชกาลที่ ๑, รัชกาลที่ ๒, รัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง เริ่มปรับเปลี่ยนมาสู่สมัยใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากชาติตะวันตก (เข้าสู่การปกครองประชาธิปไตยในช่วงปลายยุคกลางนี้) ได้แก่ สมัยรัชกาลที่ ๕ รัชกาลที่ ๖ รัชกาลที่ ๗

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน ได้แก่ สมัยรัชกาลที่ ๘ รัชกาลที่ ๙ และรัชกาลปัจจุบัน

พัฒนาการความสัมพันธ์เชิงอำนาจปรากฏให้เห็น ๓ ด้าน คือ

- ด้านกฎหมาย
- ด้านการเมืองการปกครอง
- ด้านเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น(๒๓๒๕-๒๓๙๖)

๑.๑ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในรัชกาลที่ ๑ มีการตรากฎหมายพระสงฆ์ว่าด้วยกฎหมายปราบพระชั่วทั้ง ๑๐ ฉบับ

- กำหนดให้ผู้มีอำนาจหน้าที่ในการชำระอธิกรณ์พิจารณาลงโทษแก่พระสงฆ์ผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทประพฤติดุศีลพระธรรมวินัย, ไม่รักษาพระวินัย , หากภิกษุรูปใดต้องอธิกรณ์โดยสงฆ์พิพากษาให้จับสึกเป็นต้น

- รูปแบบการใช้อำนาจตามกฎหมายพระสงฆ์โดยแบ่งตามผู้ใช้อำนาจได้คือ

๑. พระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้ใช้อำนาจรัฐแบบเบ็ดเสร็จใช้อำนาจสั่งการตั้งแต่ออกกฎหมายไปจนถึงพิพากษาคดีทั้งออกคำสั่งแต่งตั้งให้เป็นเจ้าหน้าที่รัฐมีหน้าที่กำกับดูแลควบคุมไปกับคณะสงฆ์ในการใช้อำนาจรัฐต่อคณะสงฆ์ประการหนึ่ง

๒.ประการต่อมาพระสงฆ์ผู้มีหน้าที่ศึกษาพระธรรมเพื่อสั่งสอนพุทธบริษัท ครูอุปัชฌาย์อาจารย์มีหน้าที่อบรมสั่งสอนพระใหม่ หากไม่กระทำต้องได้รับโทษ ส่วนพระใหม่ไม่ทำตามคำสั่งสอนให้จับสึก

๓.ประการสุดท้ายพระวาสากระทำการอันถือว่าเป็นความผิดตามกฎพระสงฆ์ มีลักษณะเป็นตัวการร่วมและสนับสนุนการทำผิดกับพระภิกษุ

- ส่วนลักษณะโครงสร้างคณะสงฆ์เหมือนสมัยกรุงศรีอยุธยา คือ แบ่งออกเป็น ๓ คณะ คือ

- ความวาสีดูแลหัวเมืองเหนือ
- อรัญวาสีดูแลพระอารามวาสีทั้งเหนือและใต้
- ความวาสีชาวดูแลเมืองใต้

รัชกาลที่ ๑ บ้านเมืองเริ่มเป็นปึกแผ่นพระองค์จึงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้มั่นคง ทำให้รัชสมัยนี้มีการใช้พระราชอำนาจสร้างเสถียรภาพให้พระพุทธศาสนา รัชสมัยนี้บ้านเมืองเริ่มเป็นปึกแผ่นพระองค์จึงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้มั่นคง ทำให้มีการใช้พระราชอำนาจสร้างเสถียรภาพให้พระพุทธศาสนา มีการตรากฎหมายพระสงฆ์ในทางกลับกันก็ใช้พระพุทธศาสนาสร้างความมั่นคงให้ประเทศ

๑.๒ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชสมัยรัชกาลที่ ๒ ใช้กฎหมายพระสงฆ์ดูแลพระสงฆ์ กำหนดเขตการปกครองคณะสงฆ์ตามพื้นที่ภูมิศาสตร์ โดยมีเจ้าคณะปกครองดูแลสงฆ์แบ่งตามภาคเช่นเดียวกับการปกครองบ้านเมือง แบ่งเป็น ๓ คณะคือ

- คณะคามวาสีปกครองคณะสงฆ์หัวเมืองภาคเหนือ
- คณะอรัญวาสีปกครองพระสงฆ์ปฏิบัติธรรมทั่วราชอาณาจักร
- คณะคามวาสีปกครองคณะสงฆ์หัวเมืองภาคใต้

๑.๓ รัชกาลที่ ๓ การปกครองคณะสงฆ์มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างสงฆ์เป็นสี่คณะ สมัยนี้มีแนวคิดการตั้งคณะธรรมยุติด้วยเหตุทางการเมือง แต่ไม่แยกคณะออกจากหากโดยแบ่งคณะสงฆ์ออกเป็น

- คณะเหนือ คณะใต้ ดูแลทางภาคเหนือและภาคใต้
- คณะกลาง(โดยคณะธรรมยุติเป็นคณะย่อยในคณะกลาง) เกิดจากรวมวัดหลวง

และวัดราษฎร์บางส่วนในกรุงเทพฯ

- คณะอรัญวาสีปกครองพระสงฆ์ปฏิบัติธรรมทั่วราชอาณาจักร แต่ไม่มีวัดในสังกัดอย่างใดแต่ละคณะมีเจ้าคณะใหญ่ ขึ้นตรงต่อสมเด็จพระสังฆราช

๑.๔ รัชกาลที่ ๔ มีโครงสร้างคณะสงฆ์เช่นรัชกาลที่ ๓ คือ

- คณะเหนือ (คามวาสี-ชาย)
- คณะใต้ (คามวาสี-ขวา)
- คณะกลาง (ดูแลในกรุง)

คณะอรัญวาสี (พระนักปฏิบัติทั่วไป) ตั้งคณะธรรมยุติกนิกายปกครองตนเองอยู่ในคณะกลาง

พระองค์มีพระราชประสงค์ให้พระสงฆ์เป็นผู้ที่นำเคารพนับถือเพื่อเป็นมาตรการปกครองพระสงฆ์ให้เคร่งครัดในพระธรรมวินัย จึงประกาศข้อบังคับควรละเว้นและมาตรการควบคุมพระเถรธรรมทั้งลูกศิษย์วัดไม่ให้ก่อความเดือดร้อนผู้อื่น รวมถึงประพฤติตนไม่สมควร ที่เรียกว่าประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยในรัชสมัยนี้ พระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นฐานอำนาจทางการเมืองสืบเนื่องจากรัชกาลที่ ๓ โดยคณะธรรมยุติกนิกาย มีอิทธิพลต่อการปกครองประเทศอย่างมาก

กฎหมาย คือ รูปแบบของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่รัฐใช้อำนาจผ่านทางกฎหมายไปสู่ประชาชน ที่ตราขึ้นมาควบคุมศาสนจักรและประชาชน ทั้งมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจในทางการเมืองอีกด้วย ในบางครั้งศาสนาเข้ามามีอิทธิพลในทางการเมือง ในทางกลับกันการเมืองก็ใช้ศาสนาเป็นประโยชน์ของฝ่ายตน ในทางจารีตพระมหากษัตริย์ไทยนับถือศาสนาพุทธมาโดยตลอด กล่าวได้ว่าเป็นจารีตประเพณีที่พระมหากษัตริย์ไทยต้องเป็นพุทธศาสนิกชน และศาสนามีอิทธิพลต่อการปกครองประเทศ ทำให้ศาสนาพุทธเปรียบเสมือนเกราะคุ้มกัน หรือเป็นสถาบันที่ใช้ลี้ภัยทางการเมืองได้อย่างดีตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน

๒. พัฒนาการความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง(๒๓๙๖-๒๔๗๗)

๒.๑ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรัชกาลที่ ๕ ทรงตรา พ.ร.บ. ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ เพื่อประโยชน์พระศาสนาเจริญก้าวหน้าของประเทศไปสู่สังคมสมัยใหม่ ทำให้พระศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองถาวร และเพื่อให้คณะธรรมยุติกนิกายปกครองคณะโดยลำพัง พระภิกษุนอกจากต้องรักษาพระวินัยเป็นที่ตั้งแล้ว ยังต้องอยู่ภายใต้กฎหมายแผ่นดินและจารีตประเพณีอีกด้วย จึงกำหนดโครงสร้างใหม่ที่มีสมเด็จพระสังฆราชและมหาเถรสมาคม, รวมทั้งวางมาตรการลงโทษตามกฎหมาย การกำหนดโครงสร้างคณะสงฆ์พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร โดยมหาเถรสมาคมทำหน้าที่ให้คำปรึกษาพระมหากษัตริย์ ส่วนมหาเถรสมาคม(มส.)มีหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค

๓. พัฒนาการความสัมพันธ์เชิงอำนาจสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน(๒๔๗๗-ปัจจุบัน)

๓.๒ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจสมัยรัชกาลที่ ๙ สมเด็จพระสังฆราชดำรงตำแหน่ง
สกลสังฆปริณายก รัชกาลที่ ๘ มีความต้องการรวมคณะสงฆ์มหานิกายและธรรมยุติกนิกาย แต่ไม่
สำเร็จ เนื่องจากประชุมหาข้อยุติขัดแย้งกลับมีความขัดแย้งมากขึ้น ผลที่ตามมาคือการแตกแยกมาก
ขึ้น ในที่สุดรัฐบาลทหารประกาศใช้ พ.ร.บ.สงฆ์ ๒๕๐๕ พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระ
พระสังฆราช โดยการปกครองคณะสงฆ์อยู่ในอำนาจของมหาเถรสมาคม ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชใช้
อำนาจปกครอง รับผิดชอบในหน้าที่ร่วมกับมหาเถรสมาคม มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์และ
มอบอำนาจให้มหาเถรสมาคม มีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคมและอื่น ๆ ที่ไม่ขัดกับกฎหมายหรือพระ
ธรรมวินัยให้ใช้บังคับได้ อาทิมีการคำสั่งมหาเถรสมาคม และต่อมา มีการออกพ.ร.บ. คณะสงฆ์
(๒๕๐๕)ฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๓๕ โดยแก้ไขข้อความสำคัญในการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช คือ
พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชองค์หนึ่ง จากสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุด
โดยสมณศักดิ์ ให้นายกรัฐมนตรีหลั่งเกล้าด้วยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม นอกจากนั้นยังมีการ

แก้ไขกฎหมายที่ว่าด้วยอำนาจของสมเด็จพระสังฆราช, มหาเถรสมาคม, และการเรียไรของพระภิกษุ พ.ร.บ. ฉบับนี้มีการออกกฎหมายที่ถือว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจหลายฉบับ

๓.๓ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจรัชกาลปัจจุบัน มีการแก้ไขพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ฉบับที่ ๓ ปี ๒๕๖๐ ระบุว่าโดยมีสาเหตุตามโบราณราชประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน เป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์แต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราช จึงให้พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชถือว่าการหาทางออก ปัญหาการแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราช ทั้งยังมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับ ๒๕๖๐ ที่บัญญัติเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาไว้หลายมาตรา ได้แก่

หมวดที่ ๒ หมวดพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ.....

หมวดที่ ๓ หมวดสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาและย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติ หรือประกอบพิธีกรรมตามหลักศาสนาของตนแต่ต้องไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของปวงชนชาวไทย.....

หมวดที่ ๔ หน้าที่ของปวงชนชาวไทย บุคคลมีหน้าที่พิทักษ์รักษาไว้ซึ่งชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ และการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

หมวดที่ ๕ หมวดหน้าที่ของรัฐ รัฐต้องอนุรักษ์ฟื้นฟูและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ.....

หมวดที่ ๖ แนวนโยบายแห่งรัฐ รัฐพึงอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่นในการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือมาช้านาน รัฐพึงส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษา และการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตใจและปัญญาและต้องมีมาตรการและกลไกในการป้องกันมิให้มีการบ่อนทำลายพระพุทธศาสนาไม่ว่าในรูปแบบใดและพึงส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนมีส่วนร่วมในการดำเนินมาตรการ หรือกลไก ดังกล่าวด้วย

หมวดที่ ๗ บุคคลผู้มีลักษณะดังต่อไปนี้ในวันเลือกตั้งเป็นบุคคลต้องห้ามมิให้ใช้สิทธิเลือกตั้ง(๑) เป็นภิกษุสามเณรนักพรตหรือนักบวช

บทเฉพาะกาลบรรดาประกาศคำสั่ง และการกระทำของคณะรักษาความสงบแห่งชาติหรือของหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ใช้บังคับอยู่ในวันก่อนวันประกาศใช้รัฐธรรมนูญนี้หรือที่จะออกใช้บังคับต่อไปตามมาตรา ๒๖๕วรรคสอง.....ให้ถือว่าการนั้นและการกระทำนั้นชอบด้วยรัฐธรรมนูญนี้และกฎหมาย.

ความตามรัฐธรรมนูญข้างต้น เป็นความสัมพันธ์ที่รัฐมีต่อพระพุทธศาสนา โดยใช้อำนาจผ่านทางกฎหมาย และเป็นการรับรองความสำคัญของพระพุทธศาสนาว่า มีความสำคัญกับประเทศไทย ดังที่เคยเป็นมาในอดีต เพียงแต่ความเหมาะสมแห่งเนื้อความด้านพระพุทธศาสนาในรัฐธรรมนูญ ยังมีนัยสำคัญที่ต้องควรพิจารณาถึงความเหมาะสมบางประการ